

І. І. Шматкова

**БЕЛАРУСКАЯ
ЖАНОЧАЯ ПАЭЗІЯ
ДРУГОЙ ПАЛОВЫ
XX СТАГОДДЗЯ**

Мінск
РІВШ
2017

УДК 821.16(476)(075.8)

ББК 83.3(4Бел)я73

Ш71

Рэкамендавана:

кафедрай беларускай мовы і літаратуры
УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт»
(пракаол №12 ад 30 чэрвеня 2017 г.)

Рэцэнзенты:

загачык кафедры беларускай мовы і літаратуры
УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт»,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт *П. В. Васючэнка*;
дацэнт кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі
Інстытута журналістыкі БДУ, кандыдат
філалагічных навук, дацэнт *В. М. Губская*

Шматкова, І. І.

Ш71 Беларуская жаночая паэзія другой паловы ХХ стагоддзя /

І. І. Шматкова. – Мінск : РІВШ, 2017. – 144 с.

ISBN 978-985-586-080-9.

Дапаможнік прысвечаны аднаму з цікавейшых феноменаў у беларускай літаратуры – жаночай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя. Тэарэтычны і практычны матэрыял змяшчае звесткі аб творчасці выбітных беларускіх паэтэс, выяўляе асноўныя ідэйна-тэматычныя і жанрава-стылёвыя заканамернасці развіцця іх лірыкі.

Адрасуецца студэнтам ВНУ філалагічнага профілю, выкладчыкам і ўсім, хто цікавіцца пытаннямі беларускай літаратуры.

УДК 821.16(476)(075.8)

ББК 83.3(4Бел)я73

ISBN 978-985-586-080-9

© Шматкова І. І., 2017

© Афармленне. ДУА «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы», 2017

Уводзіны

Дапаможнік прысвечаны вывучэнню творчасці беларускіх паэтэс, пры разглядзе якой выяўляюцца асноўныя ідэйна-тэматычныя, жанрава-стылёвыя заканамернасці і тэндэнцыі развіцця лірыкі другой паловы XX стагоддзя і падрыхтаваны ў адпаведнасці з вучэбнымі праграмамі па дысцыпліне “Беларуская літаратура”, арыентаванай на студэнтаў як філалагічнага і педагогічнага профілю, так і для спецыяльнасцяў “Журналістыка”, “Лінгвістычнае забеспячэнне міжкультурных камунікацый” і інш. Матэрыялы дапаможніка могуць быць выкарыстаны пры правядзенні спецкурсаў і спецсемінараў, а таксама пры далейшым даследаванні беларускай паэзіі.

Вельмі актуальным на сённяшні дзень падаецца вывучэнне жаночай лірыкі менавіта як сістэмна-тыпалагічнага цэлага ў беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя, як пляяды, як адметнага складніка агульнага літаратурнага працэсу з улікам спецыфікі гістарычнага часу і яго руху. У дадзеным вучэбным выданні асэнсоўваецца лірыка беларускіх паэтэс Ніны Тарас, Еўдакіі Лось, Веры Вярбы, Яўгеніі Янішчыц, Таісы Бондар, Раісы Баравіковай, Ніны Мацяш, Галіны Каржанеўскай, Людмілы Сільновай і інш. у ідэйна-духоўным адзінстве і ўзаемасувязі, выяўляюцца тыпалагічныя паралелі, раскрываецца значэнне і роля іх творчасці ў беларускай літаратуры.

Як вядома, індывідуальнасць, непаўторнасць творчасці кожнага паэта можа быць адкрыта пры ўмове яе сістэмна-комплекснага і параўнальнага вывучэння, якое патрабуе сінтэтычных назіранняў за ўзаемадзеяннем у ёй тэм і ідэй, аналізу найбольш значных вобразаў, матываў і адметных выяўленчых сродкаў, індывідуальнага стылю аўтара, спалучанасці з творчасцю іншых майстроў слова. У. Гніламёдаў перакананы: “Непаўторнасць мастакоў не адмяняе іх блізкасці – у тэматыцы, у праблематыцы, у выкарыстанні некаторых выяўленчых і выразных форм і прыёмаў”¹. У дапаможніку зроблена спроба сістэматызацыі лірыкі беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя на аснове тыпалогіі.

¹ Польша, 1991. № 2. С. 237.

У літаратуразнаўстве гэты метада традыцыйна выкарыстоўваецца для абагульнення, вызначэння заканамернага і адметнага, характэрнага і асабовага і г.д. Па азначэнню тэрміна як агульнага паняцця, “тыпалогія (ад грэч. *typos* – адбітак, вобраз) – навуковы метада, заснаваны на вылучэнні і абагульненні істотных асаблівасцей аб’ектаў даследавання і аб’яднанні гэтых асаблівасцей у пэўную тыпалагічную мадэль (тып)”². Вызначэнне тыповага ў мастацка-паэтычным мысленні ўскладняецца сінкрэтызмам літаратурнага тыпа, у якім аб’яднаны агульнае і індывідуальнае, – “тып – у літаратуры і мастацтве – абагульнены вобраз чалавечай індывідуальнасці, найбольш магчымай, характэрнай для азначанага грамадскага асяродку”³. Адпаведная ўвага нададзена разгляду творчасці беларускіх паэтэс у кантэксце літаратурнага працэсу другой паловы ХХ стагоддзя.

Тыпалагічнае супастаўленне лірыкі беларускіх паэтэс праводзіцца на розных узроўнях: гендарным, ідэйна-філасофскім, праблемна-тэматычным, мастацка-вобразным, жанрава-стыльвым. Да даследавання такой арыгінальнай мастацкай з’явы, якой з’яўляецца паэзія, магчымы розныя падыходы. Яшчэ В. Вінаградаў зазначаў: “Эстэтычнае меркаванне сучасніка, якое прэтэндуе на выяўленне сувязей і ўзаемаадносінаў жывога паэта і яго літаратурных папярэднікаў, яго гістарычнага асяродку, каштоўнае, галоўным чынам, як матэрыял для будучых навукова-гістарычных пабудоў менавіта сваім ацэнчна-эстэтычным бокам, зацікаўленай абумоўленасцю свайго ўспрымання”⁴. Дапаможнік уяўляе цікавасць з пункту гледжання вызначэння асаблівасцей развіцця творчасці кожнай з паэтэс, асэнсавання маральна-духоўнага свету беларускай жанчыны другой паловы ХХ стагоддзя на аснове тыпалагічнага супастаўлення, распрацоўкі канцэпцыі вобразу жанчыны свайго часу, жаночага лёсу на фоне гісторыі краіны і свету. Выяўленне і асэнсаванне духоўна-эстэтычных асноў лірыкі беларускіх паэтэс, яе дамінантных рыс, тыповага і адметнага ў мастацкім мысленні і жанрава-стыльвых сістэмах дазволіць больш поўна прадставіць карціну нацыянальнай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя.

Выданне створана з улікам спецыфікі мэтавай аўдыторыі – студэнтаў-гуманітарыяў; для больш зручнай сістэматызацыі

² Беларуская энцыклапедыя. Мінск, 2003. Т. 16. С. 77.

³ Літаратурный энциклопедический словарь. М., 1987. С. 440.

⁴ Виноградов В. В. Поэтика русской литературы: избр. труды. М., 1976. С. 369.

тэарэтычны матэрыял дапоўнены зводнай табліцай “Выданне твораў беларускіх паэтэс і літаратурны працэс другой паловы XX стагоддзя”. Метадычную вартасць мае спіс рэкамендаванай літаратуры, які падзелены на “Спіс мастацкіх тэкстаў” і “Спіс навукова-метадычнай літаратуры”. Кожны раздзел суправаджаецца пытаннямі і заданнямі, скіраванымі на засваенне навучэнцамі выкладзенага матэрыялу, якія могуць быць выкарыстаны як пры арганізацыі працы на практычных занятках і семінарах, так і падчас самастойнай працы. Вучэбнае выданне завяршаецца тэстам для кантролю ведаў студэнтаў.

Спадзяёмся, што дадзены дапаможнік будзе карысны для студэнтаў і паглыбіць іх веды пры вывучэнні беларускай жаночай паэзіі другой паловы XX стагоддзя.

Беларуская жаночая лірыка як аб’ект навуковага даследавання

Тэрміны “жаночая” паэзія і “жаночая” літаратура ў беларускім літаратуразнаўстве да сённяшняга дня адносяцца да разраду паняццяў хутчэй літаратурнай крытыкі, чым навуковых прац, хоць у рускім і замежным літаратуразнаўстве яны ўведзены яшчэ ў канцы 1980 – пачатку 1990-х гг.¹ Межы вызначэння гэтых тэрмінаў вагаюцца: ад катэгарычнага адмаўлення падзелу літаратуры па полавой прыналежнасці аўтара са сцверджаннем, што літаратура можа быць толькі добрай або дрэннай, да поўнага прызнання паняцця як культурнага феномена. Доўгі час тэрміны ўвогуле ўжываліся з ацэнчым адценнем дзюругараднасці. У гэтым сэнсе першасным з’яўляецца мужчына-творца; у слоўніках прыводзяцца для абазначэння творцаў словы мужчынскага роду “пісьменнік, паэт”, і адсутнічаюць “пісьменніца, паэтэса”². У беларускай літаратурнай крытыцы можна сустрэць, напрыклад, такія ацэнкі творчасці жанчын: “Энергетыка вершаў Галіны Булыка – мужчынская, <...> улічваючы далёкі ад сантыментаў вобразны лад “Сінтэзу” і вывераную нежаночай логікай музыку “Турмаліну”³. Атрымліваецца, што жанчына-аўтар можа быць прызнана толькі як здольная паэтэса з мужчынскім стылем.

Феномен “жаночага” стаў аб’ектам гендарных даследаванняў у гісторыі, культуры, сацыялогіі, філасофіі, псіхалогіі і г. д. На Захадзе тэорыю гендарнай стратыфікацыі (як адной з падсістэм сацыяльнай) распрацавала Д. Хубер⁴. У Расіі гэтай праблемай займаецца Маскоўскі цэнтр гендарных даследаванняў (МЦГД). Навукоўцы цэнтра, развіваючы тэорыю Д. Хубер, даказваюць, што гендар стварае іерархію сацыяльных адносін і роляў паміж мужчынамі і жанчынамі. Акрамя таго, гендар – гэта шматлікія

¹ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. Мінск, 2010. С. 42.

² Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М. Р. Суднікі, М. Н. Крыўко. Мінск, 1996. С. 458, 477.

³ Булыка Г. З Галінай Булыка гутарыць Леанід Дранько-Майсюк // Крыніца. 1994. № 7. С. 82.

⁴ Хубер Д. Теория гендерной стратификации // Антология гендерных исследований. Минск, 2000. С. 83.

і разнастайныя праяўленні “культурных складнікаў полу”⁵. Калі З. Фрэйд сцвярджаў, што “пол – гэта лёс”, то гендар – гэта сацыяльная і культурная “абалонка” біялагічнага полу. У Беларусі адной з першых даследчыц гендарных праблем у літаратуры стала Т. Фіцнер, якая прыйшла да высновы: “Гендар кожнага творцы абумоўлены (у рамках адной этнічнасці) гістарычным часам, культурным кантэкстам, полам, адукацыяй, узростам”⁶.

Гендарны падыход адкрыў новыя магчымасці ў інтэрпрэтацыі літаратурных твораў, аналізе тэксту з пункту гледжання ўяўленняў пра паняцці жаночае – жаночае (феміннае – фемініннае) і мужчынскае – мужае (андрагіннае – маскуліннае). Увогуле, станаўленне гендарнага аспекту даследавання літаратуры гістарычна звязана з асэнсаваннем жаночай эмансіпацыі. Вектар развіцця жаночага пытання накіраваны ад выяўлення жаночага, феміннага да гендарных даследаванняў.

Фемінісцкі падыход да вывучэння літаратуры як галіны акадэмічнай навукі зарадзіўся ў канцы 60-х – пачатку 70-х гг. ХХ стагоддзя ў англійскай літаратуры (Б. Фрыдан “Таямніца жаночасці” (1967); К. Мілет “Сексуальная палітыка” (1970); М. Элман “Разважаючы аб жанчынах” (1968)). Аб’ектам даследавання стаў жаночы вопыт, “жаночая” гісторыя. У 1981 г. амерыканская даследчыца Э. Шоултар у кнізе “Да праблемы фемінісцкай паэтыкі” ўввела тэрмін “гінакрытыка” (gynocritics) – даследаванне жаночай літаратуры і ўвогуле творчасці, зыходзячы з жаночага вопыту і гісторыі жаночай культуры. Галоўны аб’ект даследавання – шматгранны жаночы вопыт і шляхі яго рэпрэзентацыі ў літаратурных творах. Як падсумоўвае беларуская даследчыца Н. Пávaляева, асноўныя задачы фемінісцкай крытыкі заключаюцца ў “вызначэнні месца жаночай літаратуры ў агульным літаратурным працэсе, у вяртанні беспадстаўна забытых або праігнараваных крытыкай імён жанчын-пісьменніц, у вывучэнні адлюстравання жаночага вопыту ў творах жанчын”⁷.

⁵ Пушкарёва Н. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук // Женщина. Гендер. Культура. М., 1999. С. 15–34.

⁶ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. Матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. / Мазырскі пед. ун-т імя І. П. Шамякіна. Мазыр, 2007. С. 73.

⁷ Пávaляева Н. С. Англо-амерыканская фемінісцкая крытыка: історыя і некаторыя тэарэтычныя аспекты // Проблемы истории литературы. Вып. 18. Москва–Новополюцк, 2004. С. 244.

Н. Павалыева таксама актуалізавала ў айчынным літаратуразнаўстве ўніверсальную тэорыю развіцця любой субкультуры, у тым ліку і фемінізму, распрацаваную Э. Шоуолтар, на аснове трох этапаў: імітацыі, пратэсту і самаадкрыцця⁸. Гэта тэорыя неаднаразова прымянялася навукоўцамі пры аналізе жаночай літаратуры розных краін, у тым ліку і беларускай.

Вядомым гісторыкам жаночага пытання ў Германіі стала А. Кун, якая называе гісторыю жанчын “забытай гісторыяй”⁹, а сваё прызначэнне бачыць у вяртанні гістарычнай самасвядомасці жанчын. Дзякуючы яе ініцыятыве ў Германіі апублікавана шматтомная серыя “Жанчыны ў гісторыі”. У рускім літаратуразнаўстве распрацоўкай жаночага феномена займаюцца Т. Ровенская, К. Таратуга, І. Саўкіна, М. Шопава і многія іншыя. Адметнай з’явай стала публікацыя з 1999 г. кніг рускай серыі “Жаночы почырк” (выдавецтва “Вагрыус”). Ва Украіне падобнай з’явай стаў выхад у свет біяграфічнага энцыклапедычнага слоўніка “Жанчыны Украіны”¹⁰. Для беларускай жаночай літаратуры, ды і культуры ўвогуле, стала знакавай Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя “Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету” (Мазыр, 24–25 мая 2007 г.)¹¹, якая аб’яднала каля 70 навукоўцаў, зацікаўленых вывучэннем “жаночага пытання” ў Беларусі.

Т. Фіцнер у даследаванні “Гендэрныя праблемы ў беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” (2003) абгрунтоўвае залежнасць гендарных узаемаадносін, стэрэатыпаў жаночасці, сацыяльных роляў жанчын у творах асобных аўтараў ХХ стагоддзя ад іх гендара. Прычым адзін з падраздзелаў даследчыца прысвячае беларускай жаночай літаратуры да ХХ стагоддзя, дзе праводзіць супастаўляльны аналіз творчасці У. Ф. Радзівіл і С. Русецкай-Пільштыновай, дае характарыстыку жаночай літаратуры ХІХ стагоддзя, выяўляючы адметнасць жаночай творчасці: “звышпачуццёвасць, афектыўнасць, увагу да жаночых вобразаў і

⁸ Павалыева Н. С. Англо-американская феминистская критика: история и некоторые теоретические аспекты // Проблемы истории литературы. Вып. 18. С. 240.

⁹ Феминизм: Восток. Запад. Россия. М., 1993. С. 193.

¹⁰ Жінкі Украіны: Біогр. энц. словник. К., 2001. 580 с.

¹¹ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. / Мазырскі пед. ун-т імя І.П. Шамякіна. 251 с.

сітуацый”¹². Каштоўнасць яе даследавання – у выяўленні вытокаў зараджэння “гендарных стэрэатыпаў і гендарнай асіметрыі, якая праявілася ў жаночай творчасці XX стагоддзя”¹³.

Карысным для далейшых даследаванняў жаночай літаратуры падаецца аналіз Т. Фіцнер суадносін дзвюх катэгорый: “тапалогія” (праяўленне агульных якасных уласцівасцей) і “гендарнасць” (праяўленне ўнікальнасці, своеасаблівасці), якія “спрыяюць спасціжэнню спецыфічнасці, своеасаблівасці жаночай творчасці ў параўнанні з мужчынскай, адначасова аспрэчваюць еднасць і аднолькавасць жанчын, сцвярджаюць адрозненні паміж імі”¹⁴.

У беларускім літаратуразнаўстве 1970–1980-х гадоў існуе шэраг прац, прысвечаных творчасці беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя. Сярод найбольш значных па паэзіі Е. Лось: артыкул А. Лойкі “Паэтэса пакалення” ў яго кнізе “Паэзія і час”¹⁵, які спачатку планаваўся “як рэцэнзія на чарговую паэтычную кнігу Е. Лось “Лірыка ліпеня...”¹⁶, але стаў водгукам на ўсю творчасць паэтэсы, таму што Е. Лось ужо не стала (дарэчы, А. Лойка першым назваў Е. Лось “паэтэсай пакалення”¹⁷); артыкул В. Каваленкі “Ад сакавіка да ліпеня...” у яго кнізе “Жывое аблічча дзён”¹⁸, у якім аўтар прасочвае развіццё творчасці паэтэсы ад першага зборніка “Сакавік” (1958) да апошняга “Лірыка ліпеня” (1977) (ужо ў 1978 годзе В. Каваленка гаварыў пра “жаночую” паэзію як адметную эстэтычную з’яву, ён, у прыватнасці, пісаў: “Паэтэса адчувала шырокія філасофска-эстэтычныя магчымасці жаночай лірыкі і спадзявалася, што іх ажыццяўленне прывядзе да ўзбагачэння беларускай паэзіі”¹⁹); артыкул В. Бечыка з аднайменнай назвай “Ад сакавіка – да ліпеня...” у яго кнізе “Прад высокаю красою”²⁰; яшчэ адзін артыкул В. Бечыка “З душы адкрытай” у яго кнізе літаратурна-крытычных артыкулаў “Выбранае”²¹; артыкул У. Гніламёдава

¹² Фіцнер Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларус. літ. XX ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. Гомель, 2003. С. 7.

¹³ Там жа. С. 7.

¹⁴ Там жа. С. 3.

¹⁵ Лойка А. А. Паэзія і час: літ.-крытыч. арт., творч. партрэты. Мінск, 1981. С. 238–253.

¹⁶ Там жа. С. 238.

¹⁷ Там жа. С. 242.

¹⁸ Каваленка В. А. Жывое аблічча дзён: літ.-крытыч. арт. Мінск, 1979. С. 194–216.

¹⁹ Каваленка В. А. Жывое аблічча дзён: літ.-крытыч. арт. С. 194–216.

²⁰ Бечык В. Л. Прад высокаю красою: літ.-крытыч. арт. Мінск, 1984. С. 119–127.

²¹ Бечык В. Л. Выбранае: літ.-крытыч. арт. Мінск, 1989. С. 306–313.

ў яго кнізе “Як само жыццё”²², артыкул А. Бельскага ў яго кнізе “Беларуская літаратура ХХ стагоддзя: гісторыя і сучаснасць”²³ і яго ж артыкул “Я жыву за дажджом, за вясёлкаю...”²⁴; асобныя артыкулы і рэцэнзіі Л. Тарасюк, Я. Семяжона, А. Зарыцкага, М. Арочкі, Я. Усікава.

Творчасць Я. Янішчыц стала аб’ектам даследавання Д. Бугаёва ў 70 – 80-я гг. ХХ стагоддзя: артыкул “Пачынаецца ўсё з любові...” у яго зборніку крытычных артыкулаў “На стрыжні часу”²⁵, артыкул “Усхваляванае слова паэтэсы” у кнізе “Талент і праца”²⁶. У. Гніламёдаў прысвяціў вывучэнню таямніцы творчасці гэтай паэтэсы артыкул “Разгадваючы тайны быцця” ў сваёй кнізе “Ля аднаго вогнішча”²⁷, суадносіны творчай індывідуальнасці Я. Янішчыц і літаратурнага працэсу другой паловы ХХ стагоддзя даследуюцца навукоўцам у кнізе “Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс”²⁸. Дарэчы, згаданы артыкул адметны з пункту гледжання адкрыцця ў беларускім літаратуразнаўстве паняцця “жаночая паэзія” – У. В. Гніламёдаў у 1983 годзе сцвярджае: “Ёсць у літаратуры паняцце “жаночая лірыка”. Яна мае свае вяршыні ў сусветнай паэзіі. Леся Украінка, Марына Цвятаева, Ганна Ахматава, Саламея Нерыс... Па-рознаму праяўляецца ў іх жаноцкасць...”²⁹. Прычым жаноцкасць у сучаснай аўтару беларускай літаратуры даследчык выявіў упершыню менавіта з лірычнага слова Я. Янішчыц (з першай кнігі паэтэсы – “Снежныя грамніцы” (1970)): “Жаноцкасць у паэзіі Янішчыц звязана якраз з музычнасцю яе верша, некаторай ідэалізацыяй рэчаіснасці, інтымнымі інтанацыямі, унутранай даверлівасцю, схільнасцю да эмацыянальнага абжывання свету”³⁰. Тут жа ўзнікае спрэчка У. Гніламёдава з Д. Бугаёвым наконт “кваласці і безабароннасці” маладой Я. Янішчыц, у якой навуковец не адмаўляе наяўнасць “кваласці”, а характарызуе яе па-жаноцку

²² Гніламёдаў У. В. Як само жыццё: кніга бягучай крытыкі. Мінск, 1980. 260 с.

²³ Бельскі А. І. Беларуская літаратура ХХ стагоддзя: гісторыя і сучаснасць. Мінск, 2005. 271 с.

²⁴ Бельскі А. І. “Я жыву за дажджом, за вясёлкаю...”: жыццё і лірыка Еўдакіі Лось // Роднае слова. 1999. № 2. С. 5–17.

²⁵ Бугаёў Д. На стрыжні часу: зб. крыт. арт. Мінск, 1973. 139 с.

²⁶ Бугаёў Д. Талент і праца. Мінск, 1979. 351 с.

²⁷ Гніламёдаў У. В. Ля аднаго вогнішча. Мінск, 1984. 190 с.

²⁸ Гніламёдаў У. В. Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс. Мінск, 1983. 304 с.

²⁹ Там жа. С. 235.

³⁰ Там жа. 304 с.

“эстэтычна змястоўнай”³¹. Зацікаўленасць феноменам жаночай літаратуры выявілася ў навуковай працы У. Гніламёдава і пазней – у 1987 годзе быў апублікаваны яго артыкул “Высокі сэнс быцця (Пра “жаночую” паэзію)” у яго кнізе артыкулаў, нарысаў, старонак успамінаў “Класікі і сучаснасць”³². Як бачым, тэрмін вынесены ў падзагалавак артыкула, хоць і ўзяты ў двухкоссе; у самім артыкуле таксама прысутнічае агаворка: “Жаночая паэзія – выраз даволі ўмоўны”³³. У працы даследчык на матэрыяле творчасці трох беларускіх паэтэс – Я. Янішчыц, В. Коўтун і Р. Баравіковай фармулюе адну з вядучых адметнасцей (больш дакладнай будзе сказаць “звышзадач”) жаночай лірыкі: “абвастраць маральную патрабавальнасць, адкрываць высокі сэнс жыцця!”³⁴, вытокі якой бачыць у паэзіі Цёткі (па-мужчынскі манументальнай, плакатнай, агітацыйнай і адначасова па-жаночы пяшчотнай, пранікнёнай, багатай на любоў і дабрывню). Яшчэ адну стрыжнёвую адметнасць жаночай паэзіі, заключаную ў прыярытэце тэмы кахання, вылучае Р. Семашкевіч у аднайменным з назвай зборніка сваіх крытычных прац артыкуле “Выпрабаванне любоўю”³⁵, прысвечанаму творчасці Я. Янішчыц.

Т. Чабан у даследаванні “Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі”³⁶, аналізуючы творчасць беларускіх паэтаў-рамантыкаў, вылучае ў гэтай сувязі паэзію Я. Янішчыц і В. Вярбы. Канешне, рамантычнасць і жаночкасць – паняцці не ідэнтычныя, але ў асобнай канатацыі суадносныя. Даследчыца, спалучаючы рамантычныя тэндэнцыі з фальклорнай традыцыяй, акцэнтуюе ўвагу на эмацыянальнасці стылю паэтэс: “Класічныя” рамантыкі, раскрываючы ўнутраны свет чалавека, асабліваю ўвагу звярталі на эмацыянальны бок яго жыцця – “жыццё сэрца” (Бялінскі)³⁷. Характарызуючы лірыку паэтэс, Т. Чабан адзначае “эмацыянальны пачатак”, адвяргаючы “прагматызм, рацыяналізм”. Лірычнай гераіні В. Вярбы ўласціва “жаночкая (звярніце ўвагу – жаночкая, а не жаночая – І. Ш.)

³¹ Гніламёдаў У. В. Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс. С. 236.

³² Гніламёдаў У. В. Класікі і сучаснасць. Мінск, 1987. 288 с.

³³ Там жа. С. 240.

³⁴ Там жа. С. 241.

³⁵ Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. Мінск, 1982. 206 с.

³⁶ Чабан Т. К. Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі. Мінск, 1982. 176 с.

³⁷ Там жа. С. 136.

кволасць, пяшчота да ўсяго жывога, душэўная ранимасць”³⁸. У працы Т. Чабан, акрамя пералічаных рыс жаночасці, характэрных для паэзіі В. Вярбы (якія суадносяцца з азначэннямі У. Гніламёдава па паэзіі Я. Янішчыц), выяўляюцца прыклады змяншэння лагічна-рэчыўнага пачатку: “гранічна эмацыянальныя, суб’ектыўныя, неадназначныя эпітэты (“засмучаныя далі”, “строгі маладзік”, “позні кароль”, “перабалелы дзень” і г. д.), непрадбачаныя, ірацыянальныя параўнанні (“рух ласкавых рук – як міг і недарэчнасць”), катахрэза – непазасядаўнасць у развіцці паэтычнага вобраза”³⁹. Усё гэта дае магчымасць пры дапамозе “недагавораных” слоў і сімвалічных вобразаў звяртацца да чытача, “мінуючы логіку”.

Творчасці Н. Мацяш прысвечаны даследаванні У. Калесніка ў кнізе “Усё чалавечае”⁴⁰, артыкул Р. Семашкевіча “Адчуванне шляху” ў яго кнізе “Выпрабаванне любоўю”⁴¹, у якім аналізуецца дзесяцігоддзе творчасці Н. Мацяш, прасочваюцца яе далейшыя шляхі; артыкул Т. Дасаевай “Пяром самоты і агню”⁴², у якім даецца дэталёвы разгляд жыццёвага і творчага шляху ад першага зборніка “Агонь” (1970) да зборніка “Шчаслівай долю назаві” (1990); артыкулы і рэцэнзіі У. Гніламёдава⁴³, В. Бечыка⁴⁴, Л. Тарасюк⁴⁵, даследаванні Т. Чабан і Я. Гарадніцкага фальклорных матываў у паэзіі Н. Мацяш⁴⁶, працы маладых навукоўцаў – С. Калядкі⁴⁷, В. Смаля⁴⁸.

Усё гэта дае падставы сцвярджаць, што ў канцы 70 – пачатку 80-х гг. XX стагоддзя ў беларускім літаратуразнаўстве зараджаецца гінакрытыка.

Менавіта беларуская жаночая паэзія пачынаючы з сярэдзіны 1990-х гадоў стала аб’ектам вывучэння многіх беларускіх

³⁸ Чабан Т. К. Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі. С. 138.

³⁹ Там жа. С. 139.

⁴⁰ Калеснік У. Усё чалавечае: літ. партрэты, арт., нарысы. Мінск, 1993. 379 с.

⁴¹ Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. С. 160–166.

⁴² Дасаева Т. Пяром самоты і агню // Польшыя. 1998. № 9. С. 248–263.

⁴³ Гніламёдаў У. В. Паэзія і стыль // Польшыя. 1991. № 2. С. 229–249.

⁴⁴ Бечык В. Л. Выбранае: літ.-крытыч. арт. Мінск, 1989. 477 с.

⁴⁵ Тарасюк Л. Святасць даверу: [штрыхі да творчага партрэта Н. Мацяш] // Маладосць. 1985. № 12. С. 158–163.

⁴⁶ Чабан Т. Пад знакам васілька // ЛіМ. 1986. 14 лют. С. 6.

⁴⁷ Калядка С. “Вернасць радасці” (лірыка Н. Мацяш) // Роднае слова. 2002. № 3. С. 13–17.

⁴⁸ Смаль В. М. Мастацкі свет паэзіі Н. Мацяш як экзістэнцыйная сістэма: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. Брэст, 2006. 22 с.

літаратуразнаўцаў: Т. Шамякінай, І. Багдановіч, Л. Тарасюк, А. Петрушкевіч, Т. Фіцнер, І. Воюш, А. Брадзіхінай, С. Калядкі, І. Штэйнера, Т. Нуждзіной, В. Смаля і іншых.

Распрацаваны два манаграфічныя даследаванні адметнасцей творчых індывідуальнасцей асобных беларускіх паэтэс з ліку тых, чыя творчасць стала аб'ектам і нашага вывучэння, – даследаванні С. Калядкі “Паэзія Я. Янішчыц: станаўленне творчай індывідуальнасці”⁴⁹, В. Смаля “Мастацкі свет паэзіі Н. Мацяш як экзістэнцыйная сістэма”. С. Калядка, даследуючы эвалюцыю творчай індывідуальнасці, вызначае “аб’ёмнасць і шматграннасць унутранага свету лірычнай гераіні, аўтабіяграфізм паэзіі Я. Янішчыц...”⁵⁰. В. Смаль у сваёй працы, выяўляючы асноўныя параметры мастацкага свету Н. Мацяш у яго вобразаўтваральных кампанентах, вызначае своеасабліваць творчай індывідуальнасці паэтэсы “ў яе арганічным сінтэзе фальклорнай эстэтыкі і літаратурнай традыцыі”⁵¹.

Выяўленню менавіта жаночкага ў беларускай жаночай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя прысвечаны даследаванні А. Петрушкевіч, І. Штэйнера, Т. Нуждзіной і інш. Так, Т. Нуждзіна ў артыкуле “Эвалюцыя самавыяўлення мастацкага “я” жанчыны-творцы ў беларускай паэзіі 60–70-х гг.” піша пра вялікі ўклад у айчыннае прыгожае пісьменства другой паловы ХХ стагоддзя творчасці жанчын, але тут жа зазначае, што “застаецца пакуль па-за ўвагай даследчыкаў канцэптuallyна-сістэмнае вывучэнне праблемы быцця жанчыны-творцы ў літаратурнай справе, характар стасункаў не толькі з талентам, творчым працэсам, але і з крытыкай, мужчынскім літаратурным асяроддзем. Свет жаночай паэзіі, прыродная абумоўленасць таленту жаночай сутнасцю, як правіла, вывучаецца ў агульным рэчышчы літаратурнага развіцця, у агульным кантэксце. У такім выпадку многае страчваецца ў разуменні, напрыклад, спецыфікі трансфармацыі жыццёвай праўды ў мастацкі вобраз у творчым вопыце жанчыны-пісьменніцы”⁵². Даследчыца ў якасці доказу прыводзіць факт адсутнасці ў чатырохтомным акадэмічным

⁴⁹ Калядка С. У. Паэзія Я. Янішчыц: станаўленне творчай індывідуальнасці: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. Мінск, 1999. 20 с.

⁵⁰ Там жа. С. 2.

⁵¹ Смаль В. М. Мастацкі свет паэзіі Н. Мацяш як экзістэнцыйная сістэма. С. 2.

⁵² Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету. С. 243.

выданні “Гісторыі беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” аналізу “жаночай” літаратуры: “Ні ў трэцім, ні ў чацвёртым (кн. 1) тамах <...>, якія ахопліваюць вялікія часавыя адрэзкі развіцця айчыннай літаратуры (1941–1965; 1966–1985), няма ніводнага раздзела, прысвечанага жаночым персаналіям”⁵³. Толькі ў аглядавых артыкулах навуковец знайшла ў агульным пераліку пакалення “дзяцей вайны” сярод 16 мужчынскіх прозвішчаў адно жаночае – Е. Лось. Важным акцэнтам у даследаванні “жаночай” літаратуры стала вылучэнне Т. Нездзіной пытання ўзроставай мяжы на прыкладзе творчасці Е. Лось і Я. Янішчыц. Сапраўды, цяжка аспрэчыць факт асаблівай балючасці гэтай тэмы для жанчыны, і таму гэта адметнасць патрабуе даследавання ў якасці адной з рыс жаночасці ў лірыцы паэтэс.

Так, яшчэ К. Буйло неаднаразова ў сваіх вершах сцвярджае: *“Ты старасці // не вер. // Ты вер, // ты вер, што старасці няма...”*⁵⁴; у 1968 годзе паэтэса просіць: *“На юбілей мой не марнуйце сілы”*⁵⁵; у вершы “Не хачу лічыць сваіх гадоў” лірычная гераіня выклікае: *“Я хачу быць вечна маладой!”*⁵⁶. У адным з эсэ з адпаведнай назвай “Ніхто гадоў сваіх не лічыць...” Я. Янішчыц, якая сябрвала з Е. Лось, пісала: “Ведаю, што, як і кожная жанчына, Еўдакія Якаўлеўна Лось баялася старасці...”⁵⁷. В. Вярба выяўляе сваю жаночую натуру праз вобраз лірычнай гераіні, што падсумоўвае: *“Як гэта цяжка быць дарослай, // Як гэта цяжка быць жанчынай <...> А потым старасць, потым восень, // Хаваеш першыя маршчыны”*⁵⁸. У Т. Бондар думкі аб пражытых гадах напоўнены іншым – медытатыўным роздумам аб сэнсе жыцця: *“Кожны – грэшны перад чысцінёй // Вобраза свайго... Цана сталення – // Тых гадоў, што ўздрыблены сцяной, // З-за якой не выбрацца ўяўленню”*⁵⁹. Р. Баравікова тэму ўзросту ўздымае сінкрэтычна – то ў адным з вершаў не па-жаночаму адкрыта дэманструе свае гады: *“Страчанае, забытае, // з цяперашнім упрыкус, // за маіх 42 здабытае, // ці заўсёды*

⁵³ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету. С. 244.

⁵⁴ Буйло К. ...Коціцца рэха: вершы, паэма, лісты. Мінск, 1993. С. 179.

⁵⁵ Там жа. С. 172.

⁵⁶ Там жа. С. 170.

⁵⁷ Янішчыц Я. “Ніхто гадоў сваіх не лічыць...” // Дзень паэзіі. 1979. Мінск, 1979. С. 243.

⁵⁸ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. Мінск, 1995. С. 41–42.

⁵⁹ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. Мінск, 1991. С. 13.

патрэбны груз?"⁶⁰, акцэнтуючы ўвагу на карысці набытага вопыту, то, наадварот, зусім па-жаночку, гарэзліва і адначасова сумна піша пра ўзрост сталай жанчыны: *"Рантоўны жар... І ўсё няпроста... // Хвалюе дотык Ваш няўзнак, // а не пахвалішся ўжо ўзростам, // хоць і ўслаўляў яго Бальзак"*⁶¹. Працытаваныя радкі сцвярджаюць адну з адметнасцей "жаночай" паэзіі, і тым самым даказваюць яе існаванне, што ўсё ж такі працягвае аспрэчвацца літаратурознаўцамі.

Адна з сучасных даследчыц беларускай "жаночай" паэзіі А. Петрушкевіч у сваіх нагатках, прысвечаных 8 Сакавіка, "Хай будзе святла!" выступае супраць фемінізму як філасофіі адстойвання роўнасці, некалькі скажонай у савецкі час: "Жаночая роўнасць у тым, каб жаць, будаваць, а то і араць, прыручыўшы жалезных коняў? <...> Хто гэтага прагнуў? Услед за вялікім Л. М. Талстым, які сцвярджаў, што фемінізм – з'ява ілжывая, антыжаночкая, з усёй адказнасцю сведчу: так, антыжаночкая, бо яна накіравана супраць жанчыны ў жанчыне"⁶². А. Петрушкевіч бачыць прызначэнне жанчыны не ў змаганні за ўсеагульнае шчасце, а ў тым, каб ствараць яго ў сваім доме. Салідарызуючыся з В. Вярбой, даследчыца горда адказвае разам з гераіняй паэмы "Снежная горка" (у артыкуле названа недакладна "Альфа" – І. Ш.): *"– Што ты зрабіла для народа?.. // Я гадала вам дзіця"*⁶³. Як бачна, не з усімі сцверджаннямі даследчыцы можна пагадзіцца – гісторыя жаночай літаратуры паказала, што фаза пратэсту, адстойвання роўнасці – гэта толькі адзін з этапаў фемінізму і не можа цалкам адлюстроўваць увесь сэнс канцэпцыі жаночага руху. Але нельга не пагадзіцца з думкай А. Петрушкевіч, што ў беларускай літаратуры, у тым ліку і ў жаночай паэзіі другой паловы XX стагоддзя, "вобраз жанчыны ўзвышаны, аваяны арэолам загадкавасці, таямнічасці, бо яна зберагае не толькі матэрыяльныя сімвалы дабрабыту пакаленняў, але і яго духоўныя здабыткі, культуру, мову"⁶⁴.

Вывучэннем жаночай паэзіі займаецца беларуская даследчыца В. Шынкярэнка. У артыкуле, прысвечаным Р. Баравіковай (акадэмічнае выданне "Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя",

⁶⁰ Баравікова Р. А. Сад на капялошыку каханай: лірыка. Мінск, 1997. С. 348.

⁶¹ Там жа. С. 421.

⁶² Петрушкевіч А. Іду па слядах: літ.-крыт., публіц. арт. Гродна, 1997. С. 16–17.

⁶³ Вярба В. Белья пісьмы: вершы, паэмы. Мінск, 1987. С. 290.

⁶⁴ Петрушкевіч А. Іду па слядах: літ.-крыт., публіц. арт. С. 19.

т. 4, кн. 2), яна дае разгорнуты аналіз творчасці паэтэсы ў шырокім кантэксце як беларускай “жаночай” паэзіі (параўнанні з творчасцю В. Вярбы, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Т. Бондар, Л. Рублеўскай), так і рускай (Г. Ахматавай, М. Цвятаевай), пры гэтым вызначаючы адметнасць індыўдуальнага светабачання, у якім пераважае “жаночы захоплена-сузіральны і адначасова маральна-павучальны, а не аб’ектыўна-пераўтваральны ці заклікавы, найбольш характэрны для мужчынскай псіхалогіі, падыход да ўспрыняцця і асэнсавання шматграннай, рухомай рэчаіснасці, няўрымслівых духоўных парыванняў і складанасцей быцця таленавітай асобы ў Суствеце і часе”⁶⁵.

Адметнай з’явай у спасціжэнні феномена жаночай паэзіі стала праца С. Калядка “Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця” (2010). У манаграфіі разглядаецца жаночая інтымная лірыка (другая палова XX – пачатак XXI стагоддзяў) у свеце сучасных гендарных тэорый. Адкрыццём даследчыцы стала спроба структуралізацыі сучаснай беларускай жаночай паэзіі, якая да гэтага часу выглядала “асіметрычнай”. С. Калядка вызначае шляхі самаідэнтыфікацыі вобраза лірычнага героя: “Калі паэты першай паловы XX ст. стваралі калектыўныя вобразы лірычнага героя, то паэзія другой паловы XX – пачатку XXI ст. зарыентавана на індыўдуалізацыю вобраза, адпаведнага свайму часу. <...> Сучасная жаночая паэзія прадстаўлена не адзінкамі (як гэта адбывалася ў першай палове XX ст.), а дзесяткамі імёнаў творчых індыўдуальнасцей. Таму партрэт сучасніцы ствараецца не праз мастацкія мадэлі зборных вобразаў (гэта немагчыма здзейсніць у поліфункцыянальнай шмат’яруснай мастацкай сістэме літаратурных напрамкаў, жанраў, стыляў і г. д.), а праз філасофска-псіхалагічна-культурныя тыпы (формы і спосабы) раскрыцця жаночай суб’ектыўнасці, абумоўленыя шырынёй кругагляду аўтара, яго светапогляднымі пазіцыямі, магчымасцямі таленту”⁶⁶. На думку даследчыцы, гэтым паэтэса адлюстроўвае як уласную эвалюцыю даследчыцкай канцэпцыі (ад аналізу асобных творчых індыўдуальнасцей да вызначэння магістральных напрамкаў літаратурнага працэсу), так і агульную тэндэнцыю развіцця беларускага літаратурнаўства. С. Калядка

⁶⁵ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. Мінск, 2003. С. 585.

⁶⁶ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. Мінск, 2010. С. 4.

ў аналізе жаночай паэзіі дэманструе яе як феномен “высокай культурнай велічыні, з чым нельга не лічыцца і тым больш адмаўляць наяўнасць”⁶⁷. Асобныя падраздзелы даследавання прысвечаны творчасці Я. Янішчыц (“Феміннасць і фемінінасць у вобразах лірыкі кахання”) і Р. Баравіковай (“Мадэль “жаночага шчасця” Раісы Баравіковай: класічныя і нацыянальныя традыцыі ў інтымнай лірыцы”).

Але, на наш погляд, канцэпцыя С. Калядкі патрабуе некаторых удакладненняў. Так, кніга, па-сутнасці, прысвечана разгляду жаночай інтымнай лірыкі. Сама даследчыца зазначае: “У жаночай паэзіі любоўная тэматыка займае дамініруючыя пазіцыі”⁶⁸, але ж тут неабходна ўлічыць, што любоўныя гісторыі зусім неабавязкова з’яўляюцца цэнтральнай тэмай паэтычных твораў жанчын (асабліва напрыканцы ХХ стагоддзя); у адрозненне ад такіх жанраў, як, напрыклад, “дамскія раманы”, тэматычны дыяпазон іх значна шырэйшы, сучасныя жанчыны прымаюць удзел у розных галінах сацыяльнага жыцця грамадства, заклапочаны рознымі яго праявамі. Адна з задач фемінісцкай крытыкі якраз і заключаецца ў тым, каб зламаць гістарычна сфарміраваныя стэрэатыпы пра жаночую творчасць, сярод якіх і сцверджанне аб тым, што тэма кахання не адзіная ў жаночай паэзіі.

Аналіз беларускай жаночай паэзіі з пункту гледжання жаночай крытыкі выяўляе наступную дынаміку. Большасць даследчыкаў бачаць вытокі жаночага феномену яшчэ ў біблейскім часе, ад нашай прарадзіцельніцы Евы, “якая сваім учынкам прадвызначыла экзистэнцыяльнае размежаванне роляў у вечнасці і па сутнасці абазначыла гендарную асіметрыю ролевых мадэлей” (С. Калядка “Жаночае” ў сацыяльным (па творчасці Галіны Каржанеўскай)”)⁶⁹. Руская даследчыца С. Кайдаш, наадварот, лічыць, што “першая жаночая эмансіпацыя прыйшла ў Еўропу разам з хрысціянствам. <...> Менавіта Дзева Марыя – Багародзіца ўвасабляе Жаночы Пачатак у хрысціянстве. <...> Хрысціянства праславіла не толькі вышыню Багародзіцы, яе маральную дасканаласць, але і святых жанчын, мучаніц за веру”⁷⁰. Так, праваслаўныя жыцці святых (напрыклад, “Жыцце Ефрасінні Полацкай”) – адзін з узораў

⁶⁷ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. Мінск, 2010. С. 67.

⁶⁸ Там жа. С. 4.

⁶⁹ Гендер и проблемы коммуникативного поведения: сборник материалов II Межд. научн. конф. Полоцк, 2005. С. 150.

⁷⁰ Феминизм: Восток. Запад. Россия. С. 194–195.

высакародных і самаадданных характараў. Беларускі фальклор жанчыну прадстаўляе неадназначна: гэта і захавальніца родавага агню, і маці, сімвал Радзімы, увасабленне працавітасці, розуму, але і адначасова абмяжоўвае яе шлях: “жончына дарога – ад печы да парога”⁷¹. Т. Фіцнер на аснове аналізу творчасці У. Ф. Радзівіл і С. Пільштыновай-Русецкай робіць высновы пра беларускую жаночую літаратуру да ХХ стагоддзя “як дакумент, што зафіксаваў гендарную асіметрыю пэўнай эпохі”⁷², але адзначаецца яе фрагментарны характар. Даследчыца лічыць, што пра агульную канцэпцыю развіцця беларускай жаночай літаратуры можна гаварыць з пачатку ХХ стагоддзя, з прыходам у паэзію Цёткі, К. Буйло. Хаця феміннасць некаторых, у тым ліку і названых, аўтараў стала прадметам палемікі беларускіх даследчыкаў. С. Калядка вызначае як “маскуліннае” паэтычнае слова Цёткі, Н. Тарас, а потым і Д. Бічэль, у супрацьлегласць феміннасці Е. Лось, Г. Каржанеўскай⁷³. А. Петрушкевіч адстойвае жаночасць Алаізы Пашкевіч – “вытанчаная пані, такі тонкі псіхолаг, цудоўны прэзаік, шчырая беларуска”, якую “чырвоны міф беларускага савецкага літаратуразнаўства зрабіў цалкам паэткай-рэвалюцыянеркай”⁷⁴. Т. Фіцнер даказвае, што “андрагіннасць”, “агульнанацыянальнасць”, “усебеларускасць” Цёткі, К. Буйло з’яўляецца вынікам наследавання мужчынскай традыцыі пісьма”⁷⁵, тым самым акрэсліваючы ў беларускім літаратуразнаўстве па тэорыі развіцця жаночай літаратуры Э. Шоуэлтар яе першы этап – імітацыі.

Т. Нудзіна на аснове аналізу перапіскі Е. Лось з рускім паэтам, прэзаікам, перакладчыкам У. Смірновым распавядае пра нараканні пісьменніцы ў адрас тагачаснай крытыкі ды сваіх калег па пяры⁷⁶, якія гучаць і ў яе вершах: “*Увек жаночай роўнасці з усімі // і крытыку мы дзелім чын па чыну...*”⁷⁷. С. Калядка прыходзіць да высновы, што стратыфікацыйная карціна беларускай “жаночай”

⁷¹ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету. С. 26.

⁷² Там жа. С. 74.

⁷³ Гендер и проблемы коммуникативного поведения. С. 150.

⁷⁴ Петрушкевіч А. Іду па слядах: літ.-крыт., публіц. арт. Гродна, 1997. С. 15.

⁷⁵ Фіцнер Т. А. Гендарныя праблемы ў беларус. літ. ХХ ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. – С. 9.

⁷⁶ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету. С. 244.

⁷⁷ Там жа. С. 247.

паэзіі другой паловы ХХ ст. “не мае ўпарадкаванасці і іерархічнай залежнасці”⁷⁸. У 1950–1980-х гг. літаратура папоўнілася вялікай колькасцю жаночых імёнаў. “Класічныя тэндэнцыі ў аснове паэтычнага самавыражэння аб’ядноўвалі паэтэс розных пакаленняў і надавалі гэтай еднасці сваю храналагічную сузалежнасць, якая пэўным чынам і структуравала творчую дзейнасць у межах паэтычных плыняў, напрамкаў, пошукаў і г. д. “Жаночая” паэзія, у адрозненне ад “мужчынскай”, у другой палове ХХ ст. была надзелена сінергетычнай цэласнасцю і развівалася на традыцыях паэзіі Е. Лось, В. Вярбы, Д. Бічэль-Загнетавай і інш.” – зазначае даследчыца⁷⁹. У 1970-я гады ў Беларусі з’явілася новая плеяда паэтэс-жанчын: Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Г. Каржанеўская, Т. Бондар, Р. Баравікова, Н. Шклярава і інш. Для беларускай літаратуры гэтага часу стала характэрным з’яўленне новай тэндэнцыі: інтымная лірыка стала набываць “масавы” характар. Але адпаведна назіранням С. Калядкі, “жаночы голас у вялікім шэрагу паэтычных галасоў гучыць у своеасаблівым нотным рэгістры. Чым гэта абумоўлена? У першую чаргу тым, што прырода паэтычнага таленту жанчыны-паэтэсы, як і яе існасці, мае фемінны/фемінінны характар; па-другое, жанчыны-паэтэсы не сапернічаюць з мужчынамі, а шукаюць свае эстэтычныя эквіваленты рэчаіснасці, свае спосабы самаідэнтыфікацыі ў мностве школ, кірункаў і плыняў”⁸⁰. Так, яшчэ адна з даследчыц жаночай паэзіі Т. Фіцнер выяўляе новыя бакі жаночасці ў інтымнай лірыцы В. Коўтун, Р. Баравіковай, якая “акцэнтуюе ўвагу на прафесійнай дзейнасці жанчын, сцвярджае магчымасць сумяшчэння прыватнага, грамадскага і творчага, узаемазалежнасць закаханых і ўплыў узросту на адносіны да кахання”⁸¹. Аналізуючы творчасць Л. Рублеўскай, даследчыца раскрывае канцэпцыю паэтэсы ў адносінах да мужчын, вартасць якіх тая вызначае праз адносіны да жанчыны.

Аналіз названых даследаванняў, нашы ўласныя назіранні за творчасцю паэтэс дазваляюць зрабіць выснову пра слаба-выражанасць другога этапу фемінізму – этапу пратэсту –

⁷⁸ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. С. 67.

⁷⁹ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. С. 67.

⁸⁰ Там жа. С. 43.

⁸¹ Фіцнер Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларус. літ. ХХ ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. С. 15–16.

у беларускай жаночай паэзіі другой паловы ХХ ст., у процівагу, напрыклад, еўрапейскай і амерыканскай літаратуры гэтага ж перыяду. Сярод магчымых прычын – спрадвечная беларуская талерантнасць, традыцыйная славянская пакорнасць жанчыны, выхаваная векавой народнай этыкай, праяўленне якой так ярка дэманструе фальклор. Беларуская народная мудрасць спасцігла магістральны пастулат фемінізму яшчэ задоўга да выскоў А. Горца, словы якога ўзяў Я. Савіцкі ў якасці эпіграфа да артыкула “Фуко і фемінізм: да палітыкі “адрознення”: “Мудрасць пачынаецца тады, калі разумееш, што існуюць непераадольныя супярэчнасці, з якімі патрэбна жыць і якія зусім неабавязкова спрабаваць змяніць”⁸².

Трэці этап фемінізму – самаадкрыцця – у беларускай паэзіі ўвасобіўся, на наш погляд, у 1990-я гады. У гэты час атрымалі развіццё жанравыя разнавіднасці фемінісцкага літаратурнага крытыцызму: жаночая літаратура, жаночае чытанне, жаночае пісьмо, жаночая аўтабіяграфія⁸³. Паэтэсы сталі адкрыта ўздываць жаночую тэму ў сваіх творах. У В. Вярбы імя жанчыны – “*лёгкае, як сонца*”⁸⁴, у супрацьвагу ёй для лірычнай гераіні Т. Бондар – “*Жаночы ненавісны лёс, // Замкнуты ў вечным крузе болю!*”⁸⁵; у Г. Булькі жанчына – таямніца, калі “*Сцяжынка мясячнай начы – // Сумоўца лініі жаночай*”⁸⁶; Р. Баравікова ў кароткай форме фармулюе сутнасць канцэпцыі фемінізму: “*Жанчына я. І ў гэтым – грэх!*”⁸⁷, сярод яе твораў – і верш-пасланне “Да вобразы сучаснай жанчыны”.

Беларуская даследчыца англійскай жаночай літаратуры Н. Павалыева акцэнтуюе ўвагу на моўнай адметнасці жаночых твораў: “У фемінісцкай тэорыі прынята лічыць, што гендар як катэгорыя, вызначае культурныя практыкі, асацыіруецца з канкрэтным полам, канструіруецца пры дапамозе мовы. У сувязі з гэтым шэраг прадстаўніц фемінісцкай крытыкі зрабілі спробы трансфармаваць мову такім чынам, каб яна не магла больш выкарыстоўвацца для сцверджання перавагі аднаго гендара над

⁸² Феминистская критика и ревизия истории политической философии. М., 2005. С. 297.

⁸³ Фіцнер Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларус. літ. ХХ ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. С. 5.

⁸⁴ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 40.

⁸⁵ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. С. 21.

⁸⁶ Булыка Г. Турмалін: вершы. Мінск, 1994. С. 39.

⁸⁷ Баравікова Р. А. Сад на капялюшыку каханай: лірыка. С. 114.

другім”⁸⁸. Такія спробы трансфармацыі мовы сталі ўласцівы ў 1990-я гг. і беларускім паэтэсам. Так, напрыклад Л. Сільнова выдае кнігу “Рысасловы” (1994), дзе тэкст зашыфраваны ў малюнку-матрыцы; вершаваны праект прысвечаны беларускім літарам, якія, “нягледзячы на сваю бясконцую, касмічную мажлівасць выяўлення, выклікаюць адзіную ўстойлівую асацыяцыю паэтэсы”⁸⁹.

Такім чынам, беларуская жаночая паэзія стала аб’ектам вывучэння пачынаючы яшчэ з 70-х гадоў ХХ стагоддзя. Развіццё жаночай крытыкі ў Беларусі ў другой палове ХХ стагоддзя ў цэлым адпавядае ўніверсальнай трохэтапнай тэорыі развіцця фемінізму Э. Шоуолтар, за выключэннем некаторых адметнасцей (слабавыражанасці другога этапу, адсутнасці сістэмнай еднасці), на якія паўплывалі нацыянальна-культурныя асаблівасці, менталітэт беларусаў. У канцы ХХ стагоддзя “жаночае пытанне” ў Беларусі перайшло ў стадыю, калі галоўнай з’яўляецца не канфрантацыя палоў, а правільнае размеркаванне ў грамадстве мужчынскага і жаночага пачаткаў. Для даследчыкаў літаратуры важным застаецца прыняцце факту наяўнасці гендарнай адметнасці твораў, факту існавання жаночай літаратуры, уліку дадзенай спецыфікі ў далейшых навуковых працах, – і нягледзячы на ўсё гэта вядучая задача літаратуразнаўства – усебаковы аналіз твору з улікам усіх адметнасцей асобы аўтара, якія не могуць быць абмежаваны толькі полам ці гендарам.

Гендарная тэорыя дапамагае вызначыць, у першую чаргу, адметнасць унутранага свету жанчыны, які вылучаецца сваёй павышанай уражлівасцю, эмацыянальнасцю, драматызмам; асаблівасць жаночага светаўспрымання – абвостранае пачуццё прыгожaga, дабрыва, спачуванне, адкрытасць, даверлівасць, інтуітыўная прадбачлівасць, заклапочанасць будучым. Жаночкасць паэтэс выяўляецца як праз выбар тэм (прыярытэт тэмы кахання), іх асэнсаванне (напрыклад, тэма ўзроставай мяжы), так і праз асаблівасці паэтычнага стылю (лірызм, музычнасць верша, карані якіх у народных песнях, што выконваліся здаўна пераважна жанчынамі).

⁸⁸ Поваляева Н. С. Дженет Уинтерсон, или Возрождение искусства лжи. Минск, 2006. С. 149.

⁸⁹ Сільнова Л. Рысасловы. Полацк, 1994. С. 35.

Пытанні і заданні:

1. Прасачыце гісторыю ўзнікнення тэрмінаў “жаночая” паэзія і “жаночая” літаратура ў беларускім літаратурнаўстве.

2. Раскрыйце асновы гэндарнага падыходу ў вывучэнні літаратуры.

3. Дайце азначэнне наступных тэрмінаў: гэндар, пол, фемінізм, гінакрытыка.

4. Назавіце асноўных даследчыкаў жаночай літаратуры (як айчынных, так і замежных).

Лірыка беларускіх паэтэс і літаратурны працэс другой паловы ХХ стагоддзя

Беларуская літаратура другой паловы ХХ стагоддзя – з’ява шматаблічная, неаднародная. Яе развіццё цесна звязана са складаным, зменлівым грамадска-культурным жыццём краіны. Вялікая Айчынная вайна стала пераломным этапам у гісторыі ХХ стагоддзя і пунктам адліку новага часу. Беларуская літаратура другой паловы ХХ стагоддзя, паводле акадэмічнай перыядызацыі ў “Гісторыі беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” (т. 3–4), ахоплівае чатыры этапы: 1945–1955 гг. (літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя); 1956–1965 гг. (літаратура перыяду дэмакратычнага абнаўлення грамадства); 1966–1985 гг.; 1986–2000 гг.

Вядучая тэма паэзіі пасляваеннага дзесяцігоддзя, бясспрэчна, ваенная. У 1950 г. выйшаў другі зборнік К. Буйло “Світанне” (першы датаваны яшчэ 1914 г.), убачылі свет дзве чарговыя кнігі вершаў Э. Агняцвет – “Край мой родны” (1945) і “Дарога ў будучыню” (1949)). Паэзіі гэтага часу ў значнай ступені ўласцівы нарматыўнасць, афіцыйз, “вернасць” камуністычнай ідэалогіі, – рысы, характэрныя для вядучага метаду літаратурнага працэсу азначанага перыяду – “сацыялістычнага рэалізму” (або класіцызму з элементамі рамантызму).

Перыяд дэмакратычнага абнаўлення грамадства – “вятрыста-бурнае дзесяцігоддзе” (М. Арочка)¹ – характарызуецца росквітам гучнай паэзіі прапаганды. Для беларускай “жаночай” паэзіі гэты час азнаменаваны выданнем першай кнігі вершаў Е. Лось “Сакавік” (1958), затым былі надрукаваны “Палачанка” (1962), “Людзі добрыя” (1963), “Хараство” (1965)). Праўда, сама паэтэса ў аўтабіяграфіі “3 жыцця” ўдакладняе: “Пачаўшы пісаць рана і даволі рана заявіўшы аб сабе ў рэспубліканскім друку (1948), я на доўгі час (1950–1965 гг.) змоўкла. Такое было жыццё “непяючае”, ды і сама напружана думала: ці варта?”². Дэбютавала ў гэты час В. Вярба (надрукавана першая кніга паэтэсы “Вочы вясны” (1962)); працягваюць друкавацца К. Буйло (“На адноўленай

¹ Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. Т. 3: 1955–1965 гг. Мінск, 2001. С. 42.

² Пра час і пра сябе. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 1996. С. 226.

зямлі” (1961), “Май” (1965)), Э. Агняцвет (“Беларуская рабіна” (1959), “Лірыка” (1965)).

Беларуская літаратура 1966–1985 гг. (вядучы мастацкі метада – “сацыялістычны рэалізм” або посткласіцызм³) хоць і атрымала назву “перыяду застою”, але гэта назва актуальна толькі для першай паловы гэтага перыяду – да пачатку 70-х гг. XX стагоддзя, калі некаторыя паэты “сярэдняга пакалення”, пераважна “дзеці вайны”, пісаць не маглі альбо пісалі “ў стол”. Сярод гэтага мужага, мужчынскага пакалення (Н. Гілевіча, С. Гаўрусёва, П. Макаля, А. Лойкі, М. Арочкі і інш.) выдзялялася асоба жанчыны – Е. Лось, якая ў вершы “Пра пакаленне” дае такую характарыстыку сваім аднагодкам: “*Загартаванае наша натхненне, // Яно адгарыць няскора! // Кажуць, шчаслівае пакаленне // Тое, што зведала гора*”⁴. Творчасць Е. Лось ахоплівае адносна аднародны этап у развіцці дзяржавы – пасляваеннае аднаўленне і развіццё савецкага грамадства, калі ідэя будаўніцтва светлай камуністычнай будучыні была вядучай. Гэты аб’ектыўны фактар аказаў значны ўплыў на фарміраванне творчай манеры Е. Лось, у якой ёсць вершы дэкларатыўнага характару, агітацыйныя (“Сёстры Леніна”, “За ўладу Саветаў”, “Слова камуністкі” і інш.), у сваёй кнізе “Лірыка ліпеня” Е. Лось робіць дароўчы надпіс А. Т. Кузьміну: “З самым шчырым камуністычным прывітаннем” (21 сакавіка 1977 г.)⁵. Для грамадзянскай лірыкі Е. Лось характэрна ўпэўненасць, уласцівая савецкім людзям таго часу. Яна з’яўляецца адлюстраваннем сваёй эпохі, таму і каштоўная для нашчадкаў. Вядучай тэмай паэзіі гэтага перыяду, як і папярэдняга, застаецца тэма вайны, якая пачала эвалюцыяніраваць у бок узмацнення трагічнага пафасу. У паэзіі Е. Лось “ваенныя” вершы напоўнены болем ад уласна перажытых у дзяцінстве страт, голаду, слёз. У гэты ж час пачала зараджацца ў беларускай паэзіі гістарычная тэма, як прыклад – вершы Е. Лось “Продкі” (1960), “Я прачытала, што ў адной краіне...” (1966) і інш. У беларускай “жаночай” паэзіі “плынь лірычнага пацішэння”, якая захлынула літаратуру краін СССР у дадзены перыяд, была вельмі натуральнай, што праявілася праз іншасказальнасць,

³ Адамовіч Г. Я. Сусветная літаратурная класіка ў беларускім кантэксце (заканамернасці, тыпалогія, характар узаемазвязей): аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.08. Мінск, 2005. С. 5.

⁴ Лось Е. І каласуе даўгалецце. Мінск, 1998. С. 54.

⁵ Лось Е. Лірыка ліпеня: вершы і паэмы. – Мінск, 1977. 174 с. // БДМГБЛ. Фонд “Кнігі з аўтографамі”. КП 024260. С. 1.

асацыятыўнасць паэтычнага радка (вершы Е. Лось “Нязначнае перамагае...”, “Вышэй! – над выдумкамі злымі...” і інш.).

У 70-я г. ХХ стагоддзя беларуская літаратура, нягледзячы на не зусім спрыяльныя ўмовы, узбагацілася цэлай плеядай жанчын-паэтэс, якія выдалі шэраг зборнікаў: Я. Янішчыц “Снежныя грамніцы” (1970), “Дзень вечаровы” (1974), “Ясельда” (1978); Н. Мацяш “Агонь” (1970), “Удзячнасць” (1973), “Ралля суровая” (1976), “Прыручэнне вясны” (1979); Г. Каржанеўская “На мове шчасця” (1973), “Мой сад” (1976); Р. Баравікова “Рамонкавы бераг” (1974), “Слухаю сэрца” (1978); Т. Бондар “Захапленне” (1974), “Акно ў восень” (1977) і іншыя [гл. дадатак]. Сярод гэтага разгорнутага пераліку вядучае месца займае імя Я. Янішчыц. У сваёй аўтабіяграфіі Г. Каржанеўская піша: “З узростам я ўсё болей цаню сваё пакаленне – “пакаленне Жэні Янішчыц”, як яго называюць. Мае калегі і таварышы праявілі сябе вельмі рознабакова, сцвердзіліся як асобы, творцы, грамадскія дзеячы”⁶. Пра сваё пакаленне паэтэс Г. Каржанеўская піша і ў артыкуле “Нас было многа...”⁷, падкрэсліваючы назвай багацце шэрагу прадстаўніц паэтычнай плеяды 1970-х гг., і ў вершы “Будзем жыць”, які пачынаецца са слоў: “Адыходзіць наша пакаленне...”⁸.

Тэматычны пласт беларускай жаночай паэзіі гэтага перыяду дастаткова разнапланавы: ад класічнага сузірання прыроды, заклікавай любові да Радзімы да пытанняў філасофскага асэнсавання жыцця; попыт на дэкларатыўны пафас змяншаўся, павялічваўся на маральна-этычныя праблемы, з’явілася экалагічная тэма. Актуальнай у гэты час набыла “касмічная” тэма: у вершы 1966 г. В. Вярбы яе лірычная гераіня “тоненькая Тоня” – “Пасажырка будучых ракет”⁹, а ў іншым вершы (1973 г.) роздум гераіні – аб палёце “касмічнае антэны”¹⁰. Падобнага кшталту ёсць вершы і ў Н. Шкляравай (верш “Чалавек”) – “Цяпер і космас узараў ракетай...”¹¹, і ў іншых беларускіх паэтэс.

Творчасць старэйшых паэтэс атрымала грамадскае прызнанне: К. Буйло была ўзнагароджана ордэнам “Знак Пашаны”, медалямі,

⁶ Шматкова І. Наталіцца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. Мінск, 2011. С. 133.

⁷ Каржанеўская Г. “Нас было многа... Дзённікавы запіс ад 6 мая 2011 года. Пятніца” // Літаратурная Беларусь. 2012. 30 сак. С. 3.

⁸ Там жа. С. 3.

⁹ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. Мінск, 1995. С. 54.

¹⁰ Там жа. С. 129.

¹¹ Шклярава Н. Міг і вечнасць: верш. Мінск, 1979. С. 10.

у 1968 г. ёй прысуджана ганаровае званне “Заслужаны дзеяч культуры БССР”; Э. Агняцвет узнагароджана ордэнам “Знак Пашаны”, медалямі; Е. Лось – ордэнам “Знак Пашаны”, медалямі. Атрымаць такое прызнанне маладзейшаму пакаленню было складаней.

У 1980-я гг. (час неарамантызму¹², посткласіцызму¹³) кагорта беларускіх паэтэс папоўнілася імем Г. Булыкі (надрукаваны першы зборнік “Сінтэз” – 1986). У 1990 г. убачылі свет першыя дзве паэтычныя кнігі Л. Рублеўскай “Крокі па старых левіцах” і “Адукацыя”. У 1990-я гг. выдалі свае першыя кнігі Л. Сільнова і А. Хатэнка [гл. раздзел “Выданне твораў беларускіх паэтэс і літаратурны працэс другой паловы ХХ стагоддзя”].

Рэалізавацца творчаму таленту Л. Рублеўскай дапамагло літаб’яднанне паэтычнай моладзі “Узлёт”, кіраўніком якога быў А. Лойка. Сваёй паэтычнай настаўніцай Л. Сільнова лічыць Р. Баравікову, якая кіравала літаб’яднаннем “Крыніцы”¹⁴. Ёй прысвечаны верш “Чараўніца” з першага зборніка Л. Сільновай “Ластаўка ляціць”. Усё гэта сведчыць аб пераемнасці пакаленняў. Адметны стыль пісьма Л. Рублеўскай і Л. Сільновай сфарміраваўся пад уплывам суполкі Таварыства маладых літаратараў “Тутэйшыя”. Творчасць Л. Сільновай з яе вершамі-малюнкамі, “самаробнымі” кнігамі ў стылі “хэнд-мэйд-бук” або “арт-бук” стала прыкладам адлюстравання новых авангардных, мадэрнісцкіх кірункаў як у сусветнай, так і ў беларускай літаратуры напрыканцы ХХ ст. Сама паэтэса так піша ад імя трэцяй асобы пра “Людку Сільнову”: “Яна гуляла ў розныя фармалістычныя і рэалістычныя кірункі літаратуры: мадэрнізм, сімвалізм, імажынізм, акмеізм, сюррэалізм, дадаізм, фальклорна-абрадавыя практыкі, постмадэрнізм і інш., асвойваючы мову і яе магчымасці. І неяк прызналася чытачам “Маладосці”: “Да нанатэхналогій хачу аднесці слова”¹⁵. Паэтэса хацела мець сваю партыю ў “літаратурным хоры”, “быць сведкай і ўдзельніцай тварэння <...> новай літаратуры на постсавецкай прасторы”¹⁶.

¹² Тычына М. Несвоечасовы рамантызм // Роднае слова. 2003. № 4. С. 10.

¹³ Адамовіч Г. Я. Сусветная літаратурная класіка ў беларускім кантэксце (заканамернасці, тыпалогія, характар узаемазвязей): аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.08. Мінск, 2005. С. 5.

¹⁴ Нетугэйшая паэзія “тутэйшай”: з Л. Сільновай гутарыла І. Шматкова // ЛіМ. 2017. 21 красавіка. №16. С. 7.

¹⁵ Там жа. С. 7.

¹⁶ Там жа. С. 7.

У сярэдзіне 1980-х гг. у беларускім грамадскім жыцці адбыліся значныя змены – пачалася перабудова, а пасля 1991 г. распаўся СССР, дзяржава, у склад якой уваходзіла наша рэспубліка. Гэтыя змены закранулі ўсе сферы чалавечага жыцця, выклікалі сапраўдную пераацэнку каштоўнасцей, калі старыя ідэалы саступілі месца новым. Працэс характарызаваўся няпэўнасцю, пераходнымі цяжкасцямі, бо духоўнае адраджэнне суправаджалася эканамічным спадам. Г. Каржанеўская ўдала перадае той стан разгубленасці, у якім апынуліся грамадзяне былой савецкай дзяржавы: *“Штосьці пуста ў маіх засеках, // Штосьці воля мая – як з ваты. // Штосьці думкі мае – як рэкі, // Паспрамляныя сілай, свалтам”*¹⁷.

Трохразовы паўтор няпэўнага займенніка ўзмацняе гэты эфект. Паэтэса спрабуе пераасэнсаваць ідэалагічныя клішэ, прыйсці да ісціны сама, стомленая ад “агульных” думак, “навязаных зверху”: *“А вы мне тут – // пра камерную згоду...”*¹⁸. У многіх вершах Г. Каржанеўскай чытаецца горкі роздум пра ідэалы юнацтва, у якіх, насамрэч, пераважаў наіў. Яна з іроніяй разважае аб такой чалавечай якасці, як гонар: *“Дошкі гонару апусцелі. // Нават з гонарам стала горш – // Ён каштуе сягоння грош”*¹⁹.

Пад вострае пярэ паэтэсы трапілі клеркі камуністычных кабінетаў – “рабацягі машыны страшнай”, “спадкаемцы вялікай лажы”, – як бачым, тут Г. Каржанеўская не шкадуе прастамоўнай лексікі; падхалімы таксама атрымліваюць сваё: *“Хто апалай лістотай слаўся – // Тых наступнасць зьбрэ ў вядро”*²⁰. Зноў жа іранічна (у вершы з адпаведнай назвай “Іранічнае”) паэтэса паказвае “схематычнасць”, застыласць савецкага часу, выкарыстоўваючы для гэтага кароткія няпоўныя сказы, адзіную рыфму для кожнай строфы, што ўзмацняе ўражанне ад зместу: *“І застой, і плесня там, дзе схемы. // У людзей інакшыя праблемы. // У віры матляемся ўсе мы. // справы дрэнь: падводзяць тэарэмы. // Як іх штампавалі год ад году, // Сапсавалі гэтулькі народу”*²¹.

Засілле бюракратаў – аб’ект гневу Г. Каржанеўскай у паэме “Рэтушоры”: *“Скрозь яны – // там, дзе трыбуны, канторы. // (Двое працуюць – кіруе чацвёрта)”*²². У вершы “У чарзе” паэтэса

¹⁷ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. Мінск, 1999. С. 7.

¹⁸ Там жа. С. 22.

¹⁹ Там жа. С. 71.

²⁰ Там жа. С. 71.

²¹ Там жа. С. 22.

²² Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. Мінск, 1988. С. 146.

паказвае тагачасную ліхаманку, звязаную з імкненнем, нават прагай набыць такія недасягальныя, “усім неабходныя рэчы”. Жанчын-пакутніц тых часоў аўтар параўноўвае з “чаплямі эпохі перабудовы”. І зноў задаецца пытанне, на якое мы не ведалі адказу – “*І зразумець немагчыма, чыя тут віна*”. Такія да болю знаёмыя “рэаліі” савецкага часу: “*звыклая лаянка*”, “*вытўшы муж*”, “*цёткі, кабеты і дамы ў пакетах і звязках...*”²³ (дарэчы, адно з цяжкіх “выпрабаванняў” “савецкай жанчыны”) паўстаюць з вершаў Г. Каржанеўскай вельмі ярка, рэалістычна-праўдзіва. Канцэпцыя жаночага лёсу, якая ўвасобілася ў лірыцы беларускіх паэтэс, увабрала ў сябе цяжкасці савецкага часу.

Змаганне з бюракратыяй і доўгія чэргі ў часы перабудовы аднолькава хвалявалі як Г. Каржанеўскую, так і Н. Мацяш. Н. Мацяш у вершы “Набалелае” (1988) прызнаецца, што ўжо не можа больш маўчаць. Супраць чыноўніцтва, супраць бюракратыі скіравана яе вершаванае слова. Паэтэса не можа быць спакойнай, “*Покуль пуста ў кашальках у нас і ў крамах, // Покуль чэргі ёсць, і хабары, і блат*”²⁴.

У беларускай паэзіі, у тым ліку і жаночай, пачала раскрывацца праўда пра мінулае. У гэты ж час беларускія паэтэсы адгукнуліся на ваенныя падзеі ў Афганістане. Трагедыя воінаў-інтэрнацыяналістаў выявілася ў вершы Я. Янішчыц “Верш, напісаны ў цырульні”, у згаданым ужо вершы Н. Мацяш “Набалелае”, дзе аўтар з болям апавядае пра тое, як “*уміраюць на чужой чужыне родныя сыны...*”²⁵. Выкарыстанне паўтору “на чужой чужыне” яшчэ больш акцэнтуюе ўвагу на бяссэнсавасці і жахлівасці гэтай ахвяры.

Яшчэ адзін тэматычны пласт паэзіі звязаны з аварыяй на Чарнобыльскай атамнай станцыі ў красавіку 1986 г. Гэта трагедыя стала спалучальным звязом паміж мінулым і сучасным, у беларускай паэзіі з’явіліся творы-асэнсаванні не толькі лёсу канкрэтнага чалавека, нават краіны, а будучага ўсяго чалавецтва. Першымі водгукамі паэтэс на Чарнобыльскую трагедыю сталі вершы Я. Янішчыц, паэма “Чарнобылевы боль крыжа” А. Хатэнкі.

У беларускай паэзіі канца ХХ стагоддзя ўзмацніўся інтэлектуальна-філасофскі кірунак, адметным прыкладам якой стала паэзія Г. Булькі, што паспрабавала злучыць у сваёй творчасці

²³ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 15.

²⁴ Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязой: вершы і паэмы (1962–1992). Мінск, 1993. С. 194.

²⁵ Там жа. С. 194.

паэзію і навуку. Абвастрыліся ў гэты час і рэлігійна-хрысціянскія настроі, што знайшло адлюстраванне ў лірыцы Н. Мацяш, Т. Бондар і інш., а таксама актывізавалася гістарычная тэма (паэзія Т. Бондар, Н. Мацяш, Л. Рублеўскай і інш.).

У другой палове 80–90-х гг. XX стагоддзя творчасць жанчын-паэтэс была высока ацэнена прысуджэннем Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Я. Купалы Я. Янішчыц (1986 г. – за кнігу “Пара любові і жалю”), Р. Баравіковай (1994 г. – за кнігу “Люстэрка для самотнай”); Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова Н. Мацяш (1984 г. – за “Паэму жніва”), Р. Баравіковай (1988 г. – за кнігу “Каханне”).

Пра значнасць беларускай жаночай паэзіі ў культурнай прасторы сведчаць пераклады іх твораў на іншыя мовы свету як блізкага, так і далёкага замежжа: увогуле, вершы Е. Лось перакладзены на 30 моў свету; К. Буйло, Я. Янішчыц, Н. Мацяш – на англійскую, нямецкую, французскую, польскую, рускую, украінскую, туркменскую і многія іншыя мовы; В. Вярбы, Р. Баравіковай, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай – на балгарскую, польскую, чэшскую, рускую, украінскую, латышскую, грузінскую, узбекскую і іншыя мовы свету.

Да сённяшняга дня лічым нявырашанай праблему аб узаемадачыненьях “паэзія і жыццё грамадства”, “жанчына і палітыка”. Існуе шмат меркаванняў на гэты конт, зразумела, што прыхільнікі фемінізму адной са сваіх мэт і прадугледжваюць раўнапраўнае месца жанчыны ў палітыцы, але ці заўсёды з гэтым пагаджаюцца самі жанчыны?

Што тычыцца паэзіі і палітыкі, то тут таксама ёсць падставы для дыскусіі. Паэзія – субстанцыя камунікатыўная. Паэт размаўляе з чытачом, з народамі, з цэлым сусветам. І зразумела, ніхто яго не пачуе, калі яго словы не будуць актуальнымі для людзей, калі ў вершаваных радках аўтар не здолее даць адказы на хвалючыя іх пытанні. Без грамадзянскага ідэалу паэзія не можа быць эстэтычна паўнаватарскай, інакш кажучы, надзённай, сугучнай таму часу, таму стану грамадства, калі і дзе жыве паэт. У. Гніламёдаў піша: “Паэзія была і застанецца духоўна-эстэтычным эквівалентам грамадства, яна творыць, “збірае” чалавека, асвятляючы яго месца і ролю ў агульнай карціне сучаснага свету”²⁶. Беларуска паэтэсы па-грамадзянску актыўныя

²⁶ Гніламёдаў У. В. Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс. Мінск, 1983. С. 293.

ў жыцці соцыуму. Яны не абыходзяць увагай тых падзеі, якія адбываліся ў грамадстве і былі неад’емнай часткай жыцця людзей. Публіцыстычнасць стылю, грамадзянскасць прамаўлення – характэрная рыса многіх вершаў Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай і інш.

Я. Гарадніцкі заслужана адводзіць беларускай паэзіі значнае месца: “Так склалася гістарычна, што менавіта паэзія (як народная, што спрадвечу выяўляла сябе ў вуснай, пераважна песеннай форме, так і індывідуальная, што мае за сабой шматвяковую пісьмовую гісторыю; як эпічная, так і лірычная) найбольш выразна і цэласна прадстаўляе не толькі эстэтычныя, але і грамадскія, філасофска-маральныя погляды розных культурна-гістарычных эпох, з’яўляецца каштоўнейшай крыніцай па народазнаўстве”²⁷. Творца не мае права заставацца абыякавым да праблем грамадства, бо паэт, калі ён сапраўдны Паэт – голас і сумленне народа. Г. Каржанеўская адчувае сябе кропляй у жыццёвай плыні грамады: “*Нас падхапіла існая плынь // Ўсіх, грамадою. // Так і спываем удалячынь // Разам з вадой*”²⁸. Лірычная гераіня Н. Мацяш не можа спяваць вясёлых песень, калі “відаць, зашмат на свеце нешчаслівых...”²⁹. У кнігах паэзіі Г. Каржанеўскай і Н. Мацяш шмат драматычных вершаў, у якіх раскрываюцца розныя грамадскія праблемы, што сведчыць пра сацыяльна-этычную актыўнасць паэтэс. Е. Лось надала адметную эстэтычную канцэптуальнасць грамадзянскай лірыцы, для паэтэсы слова “грамадзянін” атаясамліваецца са словам “чалавек”.

Але сярод навукоўцаў, ды і саміх аўтараў існуе і іншая думка. Асабліва, калі мець на ўвазе, што творчае станаўленне і развіццё паэтэс адбывалася ў сваім часе. Так, той жа Арыстоцель адзначаў, што “...правільнасць у паэзіі і ў палітыцы, у паэзіі і ў любым іншым мастацтве – рэчы розныя”³⁰. Пацвярджае гэту думку ў адным са сваіх інтэрв’ю Г. Булыка: “...паэзія і палітыка – рэчы несумяшчальныя аргіогі. У іх розныя мэты і сродкі. Дарэчы, гэтыя паняцці не змешвалі ўжо ў антычнай Грэцыі. Паэту, як асобе, безумоўна, уласцівыя патрыятычныя пачуцці, але літаратура патрабуе адмежаванага гледзішча, здольнасці да мастацкай “пераплаўкі” ўражанняў. Не можа быць “надзённых радкоў”! Гэта проста недарэчны аксюмарон! Паэзія няўчасная, і таму яна існуе

²⁷ Гарадніцкі Я. А. Паэтыка беларускай літаратуры XX стагоддзя: суб’ектна-аб’ектныя суадносіны. Мінск, 2010. С. 68.

²⁸ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 27.

²⁹ Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992). С. 167.

³⁰ Аристотель. Сочинения: в 4 т. М., 1983. Т. 4. С. 676.

ад пачатку гісторыі. <...> Літаратура, дзякаваць Богу, перастала быць ідэалогіяй, словы “пісьменнік” і “грамадскі дзеяч” – ужо не сінонімы. Мы прыходзім да разумення самадастатковасці творчасці, а яно ва ўсіх развітых літаратурах вяло да пошукаў новых формаў, якія афармляліся ў вызначаныя эстэтычныя напрамкі”³¹.

Я. Янішчыц, не абмінаючы праблему ўзаемадзеяння паняццяў “паэзія і палітыка”, піша: “*На карце міру хто паставіць кропку – // Празорлівы палітык ці паэт? <...> А свет ізноў – спакусы ды інтрыгі, // А свет ізноў на вастрыні падзей...*”³².

Такім чынам, эвалюцыя беларускай жаночай паэзіі другой паловы XX стагоддзя адбывалася пад уплывам развіцця літаратурнага працэсу. Асноўнымі рысамі паэзіі 1950-х гг. былі нарматыўнасць, афіцыйз (грамадзянская лірыка К. Буйло, Э. Агняцвет, Е. Лось). Пачынаючы з другой паловы 1950-х гг. дэкларатыўнасць зменшылася і саступіла месца асэнсаванню маральна-этычных праблем (зборнікі Е. Лось “Сакавік”, “Людзі добрыя”, дэбютныя творы В. Вярбы), распрацоўцы экалагічнай тэмы (вершы Е. Лось у абарону прыроды). У 1980-я гг. па-новаму загучала ў лірыцы беларускіх паэтэс тэма горада (лірыка паэтэс-гараджанак: Г. Каржанеўскай, Г. Булькі, Л. Рублеўскай). Для другой паловы 1980-х – 1990-х гг. актуальным стаў матыў разгубленасці, які змяніўся гуманістычна-асветніцкім пафасам (публіцыстычная лірыка Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай). У гэты ж час з’яўляюцца творы на тэму Афганістана і Чарнобыля (паэзія Я. Янішчыц, Н. Мацяш, А. Хатэнка). Напрыканцы XX стагоддзя ў лірыцы беларускіх паэтэс узмацніўся інтэлектуальна-філасофскі кірунак (творы Г. Булькі), абвастрыліся рэлігійна-хрысціянскія матывы (паэзія Н. Мацяш, Т. Бондар і інш.), актывізавалася гістарычная тэма (паэзія Т. Бондар, Л. Рублеўскай, Н. Мацяш і інш.). Жанрава-стылёвая сістэма “жаночай” паэзіі эвалюцыяніравала ў бок разнастайнасці і постмадэрнісцкага кірунку (з’яўленне паэзіі ў прозе А. Хатэнкі, вершаў-малюнкаў, “самаробных кніг” Л. Сільновай і інш.).

Праведзены аналіз пытанняў фарміравання і развіцця жаночай паэзіі ў беларускай літаратуры XX ст. паказаў, што лірыка беларускіх паэтэс другой паловы XX ст. займае адметнае месца ў літаратурным працэсе. Амаль адначасовае “ўваходжанне” ў літаратуру вялікай колькасці паэтэс (В. Вярбы, Я. Янішчыц,

³¹ Булька Г. З Галінай Булька гутарыць Леанід Дранько-Майсюк // Крыніца. 1994. № 7. С. 86.

³² Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. Мінск, 2008. С. 323.

Н. Мацяш, Т. Бондар, Р. Баравіковай, Г. Каржанеўскай, Н. Шкляравай і інш.) дае падставы сцвярджаць аб узнікненні ў айчынным літаратуры другой паловы XX ст. плеяды жанчын-паэтэс.

Пытанні і заданні:

1. Назавіце асноўныя перыяды з акадэмічнай перыядызацыі беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя, прасачыце галоўныя тэмы і праблемы, характэрныя для беларускай літаратуры кожнага з перыядаў.

2. Дзе знаходзяцца “вытокі” беларускай жаночай паэзіі?

3. Назавіце асноўных прадстаўніц беларускай жаночай паэтычнай плеяды другой паловы XX стагоддзя. Якімі імёнамі можна гэты спіс працягнуць?

якая б адлегласць не разлучала яе з радзімым домам, сэрцам яна была побач са сваімі блізкімі:

*Далёка дзесьці – вёска, родны дом,
Сумуе бацька позна пад акном <...>
І на дарогу незнарок зірне,
Ці не пабачыць зноў здалёк мяне,
Каб шчыра ад душы пагаварыць,
Як родныя, як блізкія сябры,
Каб, як калісь параіцца – пазнаць,
Што цешыць нас і што трывожыць нас...⁴*

Светлы вобраз бацькі пранесла паэтэса праз усю сваю творчасць (вершы “На скалах Крыма”, “У белай палаце”, “Што ж не сустракаеш ты мяне?”, “Не раз пльвём мы па жыццёвых хвалях...” і інш.).

Калі Н.Тарас навучалася ў Віленскай беларускай гімназіі, як успамінала яна пазней, ёй, пачынаючай паэтэсе, пашчасціла пазнаёміцца з маладым паэтам Максімам Танкам, дзякуючы якому ў газеце “Наша воля” ўпершыню быў надрукаваны яе верш “Яшчэ, веру, ты, вёска, устанеш...”. Паэтэса пісала: “Максім Танк быў чулым, уважлівым таварышам, аказваў у патрэбную мінуту маральную, творчую і матэрыяльную падтрымку (ад МОПРа). Усе сустрэчы з ім помняцца як самыя шчырыя, сардэчныя”⁵. Вершы М. Танка былі вельмі папулярнымі сярод тагачаснай беларускай моладзі. Максім Танк адыграў значную ролю ў самавызначэнні паэтэсы, яна зазначала: “Для мяне асабіста вершы М. Танка былі вельмі блізкія, неабходныя. Яны дапамагалі мне і жыць і пісаць самой”⁶.

Пасля заканчэння гімназіі, Н. Тарас жыла ў Вільні, рыхтавалася да паступлення ва ўніверсітэт на філалагічны факультэт. Але ўлетку 1937 г. яе бацькі папрасілі прыехаць дамоў, бо моцна захварэла яе малодшая сястра Марыся, у якой выявілі сухоты. Н. Тарас вырашыла правесці са сваёй сям’ёй ўсе лета, а восенню яе сястры не стала. У Вільню паэтэса вярнуцца не змагла – там пачаліся масавыя арышты.

⁴ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. Мінск, 1981. С. 48.

⁵ Пра час і пра сябе. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. С. 342.

⁶ Там жа. С. 346.

У 1938 г. Н. Тарас выйшла замуж, пераехала ў Ліду, дзе і сустрэла далучэнне Заходняй Беларусі. Працавала літработнікам у рэдакцыі раённай газеты “Уперад”. Тут, у рэдакцыі, яна пазнаёмілася з Валянцінам Таўлаем, з якім завязалася моцнае сяброўства, пазней неаднаразова Н. Тарас прысвячала яму свае вершы (“Памяці Валянціна Таўлая”, “Валянціну Таўлаю” і інш.).

У 1940 г. выйшаў з друку першы зборнік вершаў паэтэсы “На ўсход ідучы”. Н. Тарас прынялі ў Саюз пісьменнікаў БССР. Як некалі адзначыла сама паэтэса, яна “імкнулася пісаць вершы на актуальныя свайму часу пытанні”⁷. Агульным лейтматывам першага зборніка паэтэсы стаў сумны настрой, выкліканы цяжкім становішчам родных вёсак, горам, голадам, галечай яе жыхароў, кніга насычана невясёлымі метафарамі і эпітэтамі (“эх, жыццё, думы-песні парваныя”, “латае сярмягу адзінокі вецер”, “там, у вёсцы, дзе сплялося гора” і інш.), уражвае сваёй шчыmlіваасцю аксюмаран “звонкае гора”. Ва ўласцівым паэтэсе народным стылі, у форме песні-плачу перададзена гора маладой дзяўчыны: “Эх, мая доля, доля дзяўчыны, – // Цяжка застацца адной!.. // Помню, любіла, казаў: “Не пакіну...” // Арыштавалі вясной”⁸. Матэў страху арышту блізкіх пераплятаецца з глыбокім асеннім сумам: “Здацца, пачуеш знаёмы крок, // Слухаеш, зачараваны... // Не, гэта падаюць проста у змрок // Спелыя з дрэва каштаны. // Стукне, пакоіцца... Ціха ізноў, // Зноў ты ідзеш асцярожна... // А можа, недзе пад звон кайданоў // Крочыш да брамы астрожнай?”⁹. Агульны прыгнечаны настрой кнігі ўзмацняецца асабістым горам паэтэсы ад страты сястры Марусі: “Плакала маці ноччу // Сястра сухотная не здаравее...”¹⁰, “Чыесь слёзы звінелі так блізкія: // – Не чакала... Папраўлюся мо... // Пайшлі б разам, дарога хоць слізкая...”¹¹. Але гэты суцэльны змрок асвятляецца надзеяй, якая перадаецца праз вобразы “дарогі на Усход”, “зарніцы, якая заззяе на Усходзе”, а таксама яшчэ сціплае, няўпэўненае ўсведамленне ва ўласным паэтычным прызначэнні: “Мяне ахрысцілі нібыта паэтам, // Ія нібы вершы пішу...”¹².

У пачатку Вялікай Айчыннай вайны Ніны Тарас жыла ў бацькі ў в.Заполле, пасля вярнулася ў Ліду. У 1943 – 1944 гг. была

⁷ Беларускія пісьменнікі: біябібліягр. слоўнік: у 6 т. Мінск, 1995. Т. 6. С. 62.

⁸ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. С. 12.

⁹ Там жа. С. 20.

¹⁰ Там жа. С. 9.

¹¹ Там жа. С. 15.

¹² Там жа. С. 23.

партызанскай сувязной. Н.Тарас узнагароджана ордэнам Айчыннай вайны 2-й ступені, Ганаровымі Граматамі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР і Літоўскай ССР, медалямі. У 1944–1945 гг. працавала супрацоўніцай газеты “Уперад”. Вясной 1945 г. Н. Тарас пераехала ў Мінск, працавала стыльрэдактарам Дзяржвыдавцтва БССР.

У 1946 г. убачыў свет другі зборнік вершаў Н. Тарас “Суніцы”. Зразумела, галоўнай яго тэмай стала ваенная. Для паэтэсы нават чырвоны колер суніц мае адну алегорыю – колеру крыві: “А толькі летам у бары суніцы // Крывёю будуць капаць на траву...”¹³. Шмат пакут і выпрабаванняў прынесла вайна беларускаму народу, яна стала вялікай драмай жыцця, усвядомленай не толькі ў асабістым, але і ў агульнанародным маштабе. Н. Тарас у сваіх ваенных творах удалося перадаць усю шматграннасць адценняў душэўнага стану лірычнай герайні падчас гэтай навалы. У вершы, датаваным 1942 г., лірычная герайня разгубленая, параўнанне з падбітай птушкай дакладна перадае яе стан:

*Стаю, бы падбітая птушка,
Што збілася ноччу з дарогі...
Скажы, як мне выбрацца з цемры –
Да ўзлёту, да перамогі?*¹⁴

Стан разгубленасці змяняецца надзеяй і верай у перамогу. Па-жаночаму пяшчотныя вершы “Супакойся”, “Не плач” (“Супакойся, я раны агледжу твае, // Адпачні ў цішы пасля бою...”¹⁵; “Не плач, мая гаротная <...> // Адпомсцім мы з табой // За край, агнём зруйнаваны, // За боль – і твой і мой”¹⁶). Традыцыйнай алегарычнасцю кранае верш “Мой сад”, дзе сад паэтэсы, яе дом, яе краіна, – квітнеў у маладосці. Пасля вайны лірычная герайня вярнулася дамоў – “Ні саду, ні аселіц. // Падмурак, печ – пажарышча сляды... // З зямлі агаркі чорных пнёў тырчэлі // У тры рады”¹⁷. Верш мае аўтабіяграфічны характар – падчас вайны згарэў дом, дзе жыла паэтэса. Не ўдалося захаваць ні рукапісаў, ні памятных кніг, ні іншых матэрыялаў. Але нягледзячы ні на што лірычная герайня поўная аптымізму:

¹³ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. С. 26.

¹⁴ Там жа. С. 27.

¹⁵ Там жа. С. 29.

¹⁶ Там жа. С. 33.

¹⁷ Там жа. С. 36.

*Ну што ж, слязамі не вярнуць нам страты...
Тут набудуем зноў дамы ў рад,
І завітнее каля нашай хаты
Зялёны сад*¹⁸.

У многіх творах Н. Тарас адлюстравана актуальная для твораў таго часу тэма адбудовання зруйнаваных вайной вёсак і гарадоў (вершы “Збудуем дом”, “Хаця вайна, як цяжкі сон...” і інш.).

У 1947 г. Н. Тарас паступіла на завочнае аддзяленне БДУ, але па сямейных абставінах хутка пакінула вучобу. З 1951 г. яна працавала літработнікам газеты “Піянер Беларусі”, у 1953–1954 гг. – літкансультантам рэдакцыі газеты “Звязда”. Пасля заканчэння ў 1957 г. Вышэйшых літаратурных курсаў у Маскве перайшла на творчую работу.

У 1952 г. выйшаў трэці зборнік лірыкі Н. Тарас “Вершы”. У крытыкаў яе вершы таго часу атрымалі назву “Паэзія калгаснай вёскі” (Антоняў С., Беларусь, 1952, № 12). Сапраўды, як і ў першым зборніку, усе думкі лірычнай гераіні вяртаюцца да мілых сэрцу абсягаў роднай вёскі. Нават знаходзячыся на адпачынку ў Крыме, атрымліваючы асалоду ад марскога і горнага краявіду, паэтэса думае пра росквіт родных мясцін (вершы “На скалах Крыма”, “Над скаламі ў сінім небе зоры...”, “Мора” і інш.).

Сувяззю з фальклорнай традыцыяй вылучаецца верш-вясновае песня “Узідзі нам, сонейка!”. Толькі вобраз лірычнай гераіні новы, адпаведны часу – дзяўчыны-калгасніцы, якая кросны памяняла на кнігі: “Я кудзелі болей // не крану – // Лепш чытаць кнігі // Распачну. // Буду я ў кнігах // Вывучаць, // Як мне нашу землю // Даглядаць, // Як мне наша поле // Засяваць, // як мне нашу долю // будаваць”¹⁹.

У 1955 і 1968 гг. адпаведна паэтэса выдала дзве кніжкі вершаў для дзяцей “Казкі пра абавязкі” і “Наш бор”. Стварэнне дзіцячых вершаў абумоўлена шчаслівай падзеяй у асабістым жыцці Н. Тарас – нараджэннем дачушкі. Але, на жаль, мацярынскае шчасце было азмрочана распадам у сям’і – муж і бацька кінуў іх. У вершы-калыханцы “Над калыскай” (1953) на традыцыйнае пытанне малой дачкі “Дзе тата?”, маці дае даволі жорсткі адказ:

¹⁸ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. С. 36.

¹⁹ Там жа. С. 41.

– Мілая, скуль твая сёння трывога?
Сон цябе хіба страшыць?
Дзе пахавалі? Яго? Жывога?
У сэрцах, дачушка, нашых²⁰.

Увогуле, праблема жаночай долі неаднаразова паўстае ў паэзіі Н. Тарас. Прычым прычына цяжкасцей – не толькі ў сацыяльна-гістарычным стане грамадства, але і ў асабістым лёсе. Адною з першых Н. Тарас раскрыла адну з тыповых сямейных драм, калі жонка чакае мужа, прыгатаваўшы вячэру, – “*І ён прыйдзе – родны твой, адзіны, – // Позняй ноччу вернецца дамоў <...> Будзеш дыхаць пахам перагару, // Не заснеш да позняе начы // І з пасцелі выскачыш, бы з жару, // Каб найдалей ад яго ўцячы...*”²¹.

У Н. Тарас цяжкі жаночы лёс пададзены як пераходная з пакалення ў пакалення, ад маці да дачкі, беларуская народная традыцыя – ад плачу-галашэння над сваёй доляй (“*То плач над лёсам маім жаночым, // Што матуля варажыла ў сне*”²²) да асабістага мацярынскага наказу (“*І станеш ты, мая дзяўчынка, дужай, // Узэўнена адправішся ў жыццё. // Узложыш на свае слабыя плечы // Не па плячу жаночаму цяжар...*”²³). Нязменным складнікам жаночага лёсу былі слёзы, але разам з тым Н. Тарас здолела перадаць у сваёй лірыцы рысы псіхалогіі жанчыны, яе здольнасць атрымліваць шчырую радасць ад прыгожых рэчаў – тое, пра што ў “час будовы камунізму” гаварыць было не прынята:

*Мне трэба гадзіннічак – самы прыгожы,
Што смутак на сэрцы развеець можа, –
Каб тонкай прывабнасцю лаішчыў вочы
І пасаваў да рукі жаночай,
Што часам і шчасце прынесці можа...*²⁴.

У 1958 г. Н. Тарас выдала свой першы зборнік выбранай лірыкі “Кветка шчасця”. Многімі крытыкамі (С. Грахоўскі, Я. Брыль, Р. Бязрозкі і інш.) “адзінагалосна” былі адзначаны яе шчырасць і непасрэднасць. Але той жа Р. Бязрозкі (зб. артыкулаў

²⁰ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. С. 57.

²¹ Там жа. С. 74.

²² Там жа. С. 60.

²³ Там жа. С. 75.

²⁴ Там жа. С. 110.

“Паэзія – маё жыццё”) выказаў пажаданне, “каб кожны выхад яе за межы свайго інтымнага, вясковага прыводзіў да вынікаў больш адчувальных...”, а “чыстая” ад думкі лірыка не страчвала “сваю непасрэднасць, сваю жыццёвую верагоднасць”, пачынаючы апрацаваць ў запазычаныя, чужыя словы і вобразы”²⁵.

Пазней былі выдадзены яшчэ дзве кнігі выбранай лірыкі паэтэсы – “Па-над белым яварам” (1966) і “Праметэю прыйду пакланіцца” (1981), зборнікі вершаў “У тапаліную замець” (1976) і “Праз вятры-завеі” (1986). У параўнанні з першымі кнігамі Н. Тарас, у апошніх назіраецца ўпэўненае ўсведамленне паэтэсы ў сваім прызначэнні, якое яна бачыць у тым, каб усё, што яна стварыла, “Адаць для людзей на шчасце”: “*О песні мае, на прыволле // Па свеце шырокім ляціце, // Павісніце хмаркай над полем, // Людзей ад бяды заслانیце...*”²⁶. Лірычная гераіня нават указвае на прыярытэт зместу над формай у сваіх творах, на абыякавыя адносіны да славы: “*Не думаю пра ямбы і харэі, // І націскаў на пальцах не лічу, // І рыфмай самай моднай не хварэю, // І наўздагон за славай не лячу*”²⁷. Галоўнае для яе – каб яе вершы прыносілі карысць людзям: “*Каб кожны, паждае хто напіцца, // Хоць трохі здолеў смагу наталіць // І каб адчуў, што б’ецца ў той крыніцы // І боль, і радасць роднае зямлі*”²⁸. Разам з тым для Н. Тарас паэзія – гэта праца, будзённая, стараная, у якой заключаны сэнс яе жыцця (верш “Каб толькі недарма”). Творы здольны прыносіць свайму аўтару боль, паэтэса клапоціцца аб іх лёсе, як аб лёсе ўласнага дзіцяці: “*Вершы, бы дзеці, нараджаюцца ў муках // Лёс, ты пражыць ім сумленна дазволь*”²⁹.

Паэзія Ніны Тарас ад першых да апошніх кніг увасобіла ў сабе народнае светаадчуванне, народную этыку, народны характар. Архетыповыя фальклорныя вобразы бацькоў, дому, дарогі, песні, птушак, кветак сталі вядучымі ў яе творах. Фальклорнасць, песеннасць вершаў паэтэсы абумовіла тое, што многія з іх былі пакладзены на музыку кампазітарамі І. Кузняцовым, І. Сушко.

Слушна зазначыў А. Лойка: “Ва ўсёй лірыцы Ніны Тарас ёсць дыханне шырокага жыцця, спазнанага чалавекам і перажытага, ёсць радасць і боль чалавека, якія, прайшоўшы праз яго

²⁵ Бярозкін Р. Паэзія – маё жыццё: Літ.-крытыч. арт. Мінск, 1989. С. 139.

²⁶ Тарас Н. Праметэю прыйду пакланіцца. С. 121.

²⁷ Там жа. С. 141.

²⁸ Там жа. С. 141.

²⁹ Там жа. С. 164.

сэрца, сталі песняй”³⁰. У беларускую літаратуру імя Ніны Тарас увайшло не толькі як “адной з нашых лепшых старэйшых паэтэс” (А. Лойка), але і таленавітай перакладчыцы з польскай, рускай і ўкраінскай моў.

Пытанні і заданні:

1. Хто разам з Нінай Тарас адносіцца да кагорты заходнебеларускіх паэтаў?

2. Які вядомы беларускі паэт дапамог у сталенні творчага таленту Ніны Тарас?

3. Чаму трэці зборнік Н. Тарас “Вершы” (1952) атрымаў назву “Паэзія калгаснай вёскі” (С. Антонаў)? Абгрунтуйце сваю пазіцыю.

4. Напішыце эсэ на тэму “Лёс заходнебеларускай дзяўчыны” на аснове паэзіі Н. Тарас.

³⁰ Тарас Н. Праз вятры-заветі: Вершы. С. 4.

Еўдакія Лось: біяграфія ў вершах

У адным са сваіх твораў Еўдакія Якаўлеўна Лось напісала:

*Сябры заўважылі, што з вершаў
Усё вядома пра мяне....
Няхай жа друг карціну вершыць
І гэтых вершаў не міне!
(“Радкі журбы”)¹*

І гэта, сапраўды, так! Па яе паэтычных радках прасочваецца ўсё жыццё. Нарадзілася Еўдакія Лось 01.03.1929 г. у в. Старына Ушацкага раёна (пасля Лепельскага) Віцебскай вобл.:

*Са мною ты, мая жывая,
Радзіма – вёска Старына!
(“У мяцеліцу”)²*

Пра дзень сваіх народзінаў на самым пачатку вясны Е. Лось адзначала не раз:

*Абудзіўся свет.
Я вельмі рада,
Што радзілася ў сакавіку!
(“Сакавік”)³*

Дарэчы, першы зборнік вершаў паэтэса так і назвала – “Сакавік” (1958), ды і, увогуле, яе можна назваць “пясняркай вясны”.

Сваёй маці, Наталлі Якаўлеўне, Е. Лось прысвяціла шмат вершаў, у адным з ранніх твораў паэтэса выказвае словы ўдзячнасці роднаму чалавеку:

*Дзякуй, маці, што мне падарыла
Ты любоў да зямлі маёй роднай...
(“Маці”)⁴*

¹ Лось Е. Валожка на мяжы: паэзія апошніх гадоў. Мінск, 1984. С. 180.

² Лось Е. І каласе даўгалецце. Мінск, 1998. С. 16.

³ Там жа. С. 15.

⁴ Там жа С. 13.

Бацька паэтэсы, Якаў Васільевіч, памёр падчас вайны, калі Е. Лось было 13 гадоў (верш “Памяці бацькі”). У сям’і бацькоў паэтэсы было чацвёрта дзяцей (у Еўдакіі быў брат Сяргей і дзве сястры Маня і Маруся). Імя Еўдакія выбраў для сястры брат, бо іх бацька вельмі любіў спяваць песню “Дуня – ягадка мая!”. З гонарам і гумарам паэтэса пісала і пра сваё незвычайнае прозвішча, – “ласеў багата развялося”:

*Ёсць Лось – хірург,
Ёсць Лось – мастак...
Ёсць аграномка, поля кветка,
Ёсць нават смелая паэтка!
 (“Ласі”)⁵*

Свайму любімаму брату Сяргею Еўдакія Якаўлеўна была ўдзячна ўсё жыццё, яна пісала, што менавіта дзякуючы яму яна стала паэтэсай. Першыя вершы Е. Лось пачала пісаць яшчэ да вайны, у школе, іх першым чытачом быў брат. Але сям’ю напаткала няшчасце – адзіны сын і любімы брат загінуў на фронце. У аўтабіяграфіі Е. Лось пісала: “Усё жыццё, што ні раблю, нібыта пытаю: “А што сказаў бы на гэта Сяргей?”. Ён памог мне зрабіцца чалавекам, які піша. Пачаўшы пісаць рана і даволі рана заявіўшы аб сабе ў рэспубліканскім друку (1948), я на доўгі час (1950 – 1965 гг.) змоўкла. Такое было жыццё “непяючае”... Магчыма, так і пражыла б век без прагі радка, калі б не паездка ў Фастаў – той самы горад на Украіне, дзе гераічна загінуў і на Цэнтральнай плошчы пахаваны мой брат. Вось там, ля таго помніка, над тым курганам я і “разгаварылася”... З Фастава прывезла нізку вершаў...” (“З жыцця”).⁶ У вершы “На магіле брата” Е. Лось піша:

*Я слёзы выцерла, зірні:
Табою, брат мой, ганаруся...⁷*

Е. Лось адносіцца да пакалення пісьменнікаў-“дзяцей вайны”, якое прыйшло ў літаратуру ў канцы 1950 – 1960 гг. (У. Караткевіч, Н. Гілевіч, Р. Барадулін, П. Макаль, В. Зуёнак, Г. Бураўкін,

⁵ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 340.

⁶ Шмагкова І. Наталіцца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. Мінск, 2011. С. 112

⁷ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 18.

М. Стральцоў, А. Вярцінскі і інш.). Для іх вайна стала асобнай старонкай іх творчасці. Е. Лось сказала:

*Загартаванае наша натхненне,
Яно адгарыць няскора!
Кажуць, шчаслівае пакаленне
Тое, што зведала гора.
(“Пра пакаленне”)⁸*

Шлях у літаратуру ў Еўдакіі Якаўлеўны быў усвядомлены, поўны выпрабаванняў і цяжкасцей:

*Я да цябе, паэзія, дабіралася,
Як далакоп да вады на сухой мясціне.
Я з табой, нарэшце, спазналася. –
І стала светла ў маёй хаціне.
(“Я да цябе, паэзія, дабіралася...”)⁹*

Сярод мужага пакалення “дзяцей вайны” яна была, бадай, адной з нямногіх жанчын-паэтэс. Паэт і літаратуразнаўца Алег Лойка нават прысвоіў ёй тытул “Паэтэса пакалення”.

Менавіта Е. Лось стала прадаўжальніцай духоўна-адраджэнска-гуманістычнай творчасці А. Пашкевіч (Цёткі), К. Буйло, З. Верас. Як і ў папярэдніц, у Е. Лось па-жаночаму, па-мацярынскі моцны выхаваўчы пафас. Яе хвалюе прызначэнне паэтычнага радка:

*А ці навучыць першы,
Другі ці будзе спеты,
Ці клікне маладога
Да палкага кастра?
(“Я выбіраю вершы...”)¹⁰*

Шмат твораў Е. Лось напісала для дзяцей (зборнікі “Абутая елачка”, “Казка пра ласку”, “Вяселікі” і інш.).

Е. Лось стала адной з родапачынальніц самабытнай плыні “жаночай” паэзіі, якая ярка раскрылася ў 70 – 80-я гг. ХХ ст. (Я. Янішчыц, В. Вярба, Н. Мацяш, Т. Бондар, Р. Баравікова,

⁸ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 54.

⁹ Там жа. С. 97.

¹⁰ Там жа. С. 46.

Г. Каржанеўская, В. Коўтун і інш.). Для паэтэс маладзейшага пакалення яна была і сяброўкай, і настаўніцай. Многія з іх пазней адзначалі яе незвычайную дабрыню і спагадлівасць. Сама Е. Лось пісала ў зборніку “Хараство”: “Жыць не магу без дабраты, // Як жаўранак без песні”¹¹, паэтэса захапляецца жыццём, калі ў ім валадарыць закон дабрыні:

*Сонечна над краем,
Хораша ў жыцці!
Большы памагае
менишаму расці...¹²*

Творчасць Е. Лось ахоплівае перыяд развіцця савецкага грамадства, калі ідэя “будаўніцтва светлай камуністычнай будучыні” была вядучай. Гэты аб’ектыўны фактар аказаў значны ўплыў на яе творчую манеру, у яе ёсць вершы дэкларацыйнага характару, агітацыйныя (“Сёстры Леніна”, “За ўладу Саветаў”, “Слова камуністкі” і інш.). Для грамадзянскай лірыкі Е. Лось характэрна ўпэўненасць, уласцівая савецкім людзям таго часу. Яна з’яўляецца адлюстраваннем сваёй эпохі, таму і каштоўная для нашчадкаў.

Многія з даследчыкаў адзначаюць высокапрафесійны ўзровень яе радка. Сталі “хрэстаматыйнымі” такія вершы, як “Роднай мове”:

*Табе складаю шчыры свой санет,
Прапрадзедкаў маіх жывая мова, –
Маёго народа першая аснова,
Душы яго шырокі, чысты свет!¹³*

Увогуле, згаданае пакаленне мае яшчэ адно азначэнне “філалагічнае”, амаль усе пісьменнікі мелі філалагічную адукацыю. Е. Лось адзначае свае доўгія гады вучобы: Глыбоцкае педвучылішча (1945 – 1948 гг.), Мінскі педінстытут імя М. Горкага (1948 – 1955 гг.), Вышэйшыя літаратурныя курсы пры СП СССР у Маскве (1958 – 1960 гг.).

Працавала Е. Лось у газеце “Зорька”, у Вучпедвыдавецтве БССР, газеце “Звязда”, часопісе “Работніца і сялянка”, з 1975 г. –

¹¹ Лось Е. Хараство: лірыка. Мінск, 1965. С. 13.

¹² Там жа. С. 48.

¹³ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 14.

галоўны рэдактар часопіса “Вясёлка”. Амаль адзін за другім выходзілі ў свет кнігі яе вершаў: “Сакавік” (1958), “Палачанка” (1962), “Людзі добрыя”(1963), “Хараство” (1965), “Яснавокія мальвы” (1967), “Перавал” (1971), “Галінка з яблыкам” (1973), “Лірыка ліпеня” (1977).

Як адны з самых шчаслівых дзён паэтэса ўспамінала гады, калі яна выйшла замуж за Алега – свайго сябру па вучобе ў Глыбоцкім вучылішчы, нараджэнне сына Дзмітрыя. Сыну Е. Лось прысвяціла вельмі шмат вершаў (“Маці і сын”, “Сынок, сынок...”, “Сынку”, “Сынава доля” і інш.).

*Сынок, сынок,
Бялюткі бацянок!...
Як дзякаваць табе,
што ты ратуеш
ад адзіноты, ад нядобрых дум...
 (“Сынок, сынок...”)¹⁴*

Хоць і не была вельмі папулярнай у савецкі час паэзія кахання, гэта тэма шматгранна прадстаўлена ў творчасці Е. Лось, стаўшы пазней “галоўным нервам” жаночай паэзіі. Любоў у лірыцы Е. Лось адлюстравана ў розных псіхалагічных калізіях. У зборніках паэзіі “Яснавокія мальвы”, “Перавал”, “Галінка з яблыкам” вершы на тэму кахання маюць драматычны характар:

*Чаму з табой не выйшла, не прайшла?
Чаму замерлі словы на губах?
Чаму цябе я далям аддала
І той, што ходзіць па маіх слязах!...¹⁵*

Каханне ў жыцці Е. Лось пацярпела крах, яна вымушана была застацца адна са сваім маленькім сынам.

Усё сваё жыццё паэтэса пражыла па законах любові і дабрыні. І нягледзячы на атэістычны час, яна старалася жыць па хрысціянскіх законах:

¹⁴ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 136.

¹⁵ Лось Е. Хараство: лірыка. С. 67.

*Але заўжды, каб знішчыць здзек
з нявіннага давер'я,
з'яўляўся шчыры чалавек,
з'яўляўся добры чалавек,
з'яўляўся просты чалавек –
проста чалавек, –
і гінула нявер'е!¹⁶*

І, як гэта часта бывае, – самыя таленавітыя сыходзяць рана. Е. Лось не стала 3 ліпеня 1977 г., ёй было 48. Анкалогія, Бараўляны. Заключнай старонкай яе жыццятворчасці стаў бальнічны сшытак “Радкі журбы”:

*Чакае стол аперацыйны,
а я, глядзі, не галашу:
канспект накідваю лекцыйны
пра неспазнаную душу.
06.06.1977¹⁷*

І як наказ для нашчадкаў засталіся яе вершы:

*Людзі добрыя,
не выбівайце
З рук маіх карандаш-бегунок.
Лепш пацешцеся,
наспагадайце,
Бо для вас шчырэйшы радок...
Я ж зраблюся
такім сустрэчным,
Што харошае дорыць усім...
Чалавеку
быць
чалавечным,
Мне здаецца, няцяжка зусім!¹⁸*

¹⁶ Лось Е. Выбраныя творы: у 2 т. Т. 1. Мінск, 1979. С. 277.

¹⁷ Лось Е. Валожка на мяжы: паэзія апошніх гадоў. С. 181.

¹⁸ Лось Е. І каласуе даўгалецце. С. 5.

Пытанні і заданні:

1. Хто разам з Еўдакіяй Лось у беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя адносіцца да пакалення пісьменнікаў-“дзяцей вайны”?

2. Чаму Е. Лось атрымала больш за іншых паэтэс другой паловы XX стагоддзя адмоўных водзываў ад сучасных крытыкаў за свае “савецкія” вершы? (дайце абгрунтаваны адказ)

3. Зрабіце літаратурны аналіз урыўка з верша Е. Лось “Бульба”:

*Мая ты родная, мая ты
Дзяцінная, мой сопкі цуд!
Калі ты ёсць –
дык мы багаты
і лёгкім робицца
сам цуд...*

*І маладзіца хваліць ранак,
Як мае бульбу ў кашалі.
Цябе перарабляе ў дранік,
У клёцку,
пахі каб плылі,
Каб выбівалі аж заслонку!
А за сталом сям’я ў кружку...
Прысмак маленькаму дзіцёнку,
На-яць запраўка мужыку...*

з Лёзна – Тамарай Дзядковай і Валянцінай Альхоўскай – на рэспубліканскім конкурсе мастацкай самадзейнасці сталі вядомай песняй, якая пазней увайшла ў рэпертуар “Песняроў” і зрабіла маладую аўтарку папулярнай на ўсю краіну:

*У суботу Янка
Ехаў ля ракі,
Пад вярбой Алёна
Мыла ручнікі².*

Вера Вярба выклікала захапленне. Генадзь Бураўкін прыгадваў: «Я памятаю прыход Веры Вярбы ў нашу паэзію. Не заўважыць гэтага прыходу нельга было, бо Вера была трапяткой, тоненькай, прыгожай, і вершы яе адразу ж былі непадобныя да іншых. Акрамя відавочнага таленту, у іх была жаноцкасць, тая жаноцкасць, якой вельмі і вельмі не хапала беларускай паэзіі навогул і, у прыватнасці, творчасці паэтак. Яна стала вельмі хутка вядомай...»³. Сапраўды, з першага зборніка ў творах паэтэсы прагучала выразная жаноцкасць, эмацыянальнасць, была відавочнай перавага інтымнай лірыкі. Многія рэцэнзенты (В. Бечык, А. Куляшоў, В. Рагойша, А. Яскевіч і інш.) адзначылі адметнае лірыка-непасрэднае самавыяўленне паэтэсы, яе “свежы голас”. А. Лойка, напрыклад, вылучыў як самыя “цікавыя” творы з першага зборніка паэтэсы – “напісанья ў інтанацыях і рытмах народнай песні – “У апошні вечарок...”, “У мяне каханне...”⁴.

Між тым некаторыя з крытыкаў (крытыкаў-мужчын – І. Ш.) не змаглі зразумець усю глыбіню пачуццяў лірычнай гераіні – агаляць свет інтымных пачуццяў у той час было не прынята, актуальнымі былі зусім іншыя тэмы. Так, П. Ваўкадаеў пісаў: “Гэтыя матывы адпрэчанага кахання становяцца рэфрэнам і пераходзяць у надакучлівае ныццё. У гэтых вершах пераважае камернасць і адарванасць ад вялікіх праблем сённяшняга дня. У іх адсутнічаюць грамадзянскія матывы. Лірычная гераіня В. Вярбы не бярэ на сябе грамадзянскую адказнасць за ўсё, што робіцца вакол. Замест таго, каб актыўна ўздзейнічаць на наша жыццё, яна

² Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. Мінск, 1995. С. 11.

³ Аксак В. Вянок памяці: Вера Вярба. 16 ліпеня 2012 г. 15:26 [Электронны рэсурс] // Радыё Свабода.

⁴ Лойка А. Сустрэчы з днём сённяшнім. Мінск, 1968. С. 135.

перабірае ў памяці любоўныя сустрэчы і расстанні”⁵. Але нягледзячы на падобныя водзывы, лірыка кахання В. Вярбы стала спевам “першай ластаўкі”, якая пазней загучала зычным хорам у выкананні цэлай плеяды жанчын-паэтэс.

Стаўшы вядомай у дваццацігадовым узросце, Вера Вярба на далейшым творчым шляху сустрэла цяжкія выпрабаванні: за шэрагам захапляльных рэцэнзій пайшлі разгромныя. У 1965 г. В. Вярба падрыхтавала другі свой зборнік “Снежань”, але чытач яго так і не ўбачыў. У рэцэнзіі на гэту нявыдадзеную кнігу С. Грахоўскі пісаў: “Чытаючы многія вершы, пераконваешся, што В. Вярба піша так, як пішацца, мала клапацячыся аб тым, што яна скажа людзям... Ствараецца ўражанне, што ў кніжку ўключаны першыя варыянты, а часам чарнавікі, непрадуманыя, неадшліфаваныя, напісаныя паспешліва і абьякава...”⁶. Рэцэнзент Я. Мазалькоў адзначыў паэзію В. Вярбы як “шчырую гарачую лірыку дзяўчыны”, а саму аўтарку “як несумненна адораную паэтэсу, для якой характэрны пошукі яркай своеасаблівай формы, імкненне упрыгожыць верш унутранымі рытмамі, асанансамі, маляўнічымі і незвычайнымі вобразамі”⁷, але зусім не зразумеў і раскрытыкаваў верш “Як надаелі размовы аб модзе...”: “Канечне, недарэчна лічыць “злачынствам” падмаляваная па-моднаму вусны і нават размалёваная вейкі. Але таксама недарэчна лічыць кароткія сукенкі і адкрытыя каленкі прыкметай якіх-небудзь асобых вартасцяў маладых людзей, якія не жадаюць адставаць ад моды!”⁸.

Адказам на крытыку гучаць радкі з верша В. Вярбы: “*За што вы толькі не судзілі – // А я па-свойму ўсё раблю. // На зайздрасць вам мяне любілі, // І я на зайздрасць вам – люблю. // Пакінулі свой след капітны // На маладой маёй душы, // Мой вобраз юны абабіты, // Як слуп аб’яўны ля шашы <...> І некаму мне крыўду скласці, // І некалі прыняць дакор. // Жыву і прычакаю шчасця // Усім чарціям наперакор*”⁹.

У 1967 г. надрукавана другая кніга вершаў В. Вярбы “Белыя пісьмы”.

⁵ Волкодаев П. И. Глаза весны: рецензия на одноименный сборник стихов Веры Вербы // Знамя юности. 31 июля 1963 г. С. 4.

⁶ Грахоўскі С. І. Рэцэнзія на зборнік Веры Вярбы “Снежань”, 1965 г. // БДАМЛМ. Фонд 201. Воп. 2. Справа 235. С. 2.

⁷ Мозольков Е. Рецензия на сборник Веры Вербы “Декабрь”, 1965 г. // БГАМЛИ. Фонд 259. Опись 1. Дело 238. С. 1.

⁸ Там жа. С. 2.

⁹ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 97.

І зноў у крытыцы сустракаем тыя ж абвінавачванні ў адрас паэтэсы, якая мела непамерную для таго часу смеласць адкрыць напаказ свой жаночы сусвет. Напрыклад, у рэцэнзіі У. Бойкі чытаем: “Няўдалае параўнанне “Лёгкае, як імя жанчыны” – у вершы паэтэсы не гучыць. Зразумела, не толькі адным каханнем, не аднымі ўспамінамі аб дзяцінстве, смуткам аб адыходзячай маладосці жыве наш малады сучаснік. <...> Сканцэнтраванне ўвагі толькі на інтымных момантах чалавечага жыцця можа прывесці паэтэсу да аднабаковага паказу ўсёй рэчаіснасці, звузіць яе талент”¹⁰. Не можа, ды і не павінен, крытык-мужчына разумець усе таямніцы загадкавай душы жанчыны.

Лірыка, як самы суб’ектыўны род літаратуры, з’яўляецца адлюстраваннем унутранага свету аўтара, і насамрэч творы паэтаў-мужчын і творы паэтэс-жанчын адрозніваюцца роўна ў той ступені, наколькі мужчына адрозніваецца ад жанчыны. Полавае прыналежнасць не можа быць крытэрыем ацэнкі таленту, а жанчына – аб’ектам з адценнем другараднасці. Аналіз крытычных артыкулаў, прысвечаных творчасці В. Вярбы, паказвае шэраг праблем, звязаных з быццём жанчыны-аўтара ў літаратурнай справе, характар узаемаадносін не толькі з творчым працэсам, але і з літаратурным асяроддзем, якое ў пераважнай большасці было мужчынскім. У музеі-архіве літаратуры і мастацтва захаваўся рукапіс адной з пазнейшых паэм В. Вярбы “Альфа”, у якой сустракаем радкі, якія не былі ўключаны ў друкаваны варыянт паэмы: *“Сябры, што выбралі пасады // і замянілі службай чын // З якой тугою і пагардай // Яны дзівіліся з жанчын”*¹¹.

Нават для найвыдатнейшых мовазнаўцаў У. Германовіча і П. Шубы ліра-паэма “Каліна” В. Вярбы стала “рэбус-паэмай” (такую назву мае іх рэцэнзія на гэты твор). На думку рэцэнзентаў, “да рэбусаў падобны радкі з паэмы В. Вярбы: “І памяць жанчыны хай вечнаю будзе, // Травой паўстане над зорнай магілай”. Вера Вярба не задумваецца над значэннем слоў і ўжывае іх як папала: берагі цягучыя, доля гаючая, гісторыя зацятая, косы высокія, вада неўміручая, неба імклівае, дым прыгажосці”¹². Дарэчы прывесці выраз аб “жаночай логіцы”. Не маглі быць прыняты крытыкамі незвычайныя для таго часу, алагічныя

¹⁰ Бойка У. “Белыя лісьмы” расказваюць... // ЛіМ. 14 крас. 1967 г. С. 3.

¹¹ Вярба В. Альфа: рукапіс паэмы // БДАМЛМ. Фонд 55. Воп. 1. Справа 317. С. 6.

¹² Германовіч І. “Рэбус-паэма”: рэцэнзія // БДАМЛМ. Фонд 12. Воп. 1. Справа 1272. С. 46–47.

вобразы, парушэнне граматычных і сінтаксічных нормаў у паэзіі В. Вярбы.

Толькі значна пазней, у 1982 г. дапытлівая літаратуразнаўца Т. Чабан у даследаванні “Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі”¹³ змагла максімальна наблізіцца да раскрыцця таямніцы таленту В. Вярбы. Аналізуючы творчасць беларускіх паэтаў-рамантыкаў, яна вылучае ў гэтай сувязі паэзію В. Вярбы. Канешне, рамантычнасць і жаночкасць – паняцці не ідэнтычныя, але ў асобнай кантэкстацыі суадносна. Даследчыца, спалучаючы рамантычныя тэндэнцыі з фальклорнай традыцыяй, акцэнтуюе ўвагу на эмацыянальнасці стылю паэтэсы: “Класічныя” рамантыкі, раскрываючы ўнутраны свет чалавека, асабліваю ўвагу звярталі на эмацыянальны бок яго жыцця – “жыццё сэрца” (Бялінскі)”¹⁴. Характарызуючы лірыку паэтэсы, Т. Чабан адзначае “эмацыянальны пачатак”, адвяргаючы “прагматызм, рацыяналізм”. Лірычнай герайні В. Вярбы ўласціва “жаночкая (звярніце ўвагу – жаночкая, а не жаночая – І. Ш.) кволасць, пшчота да ўсяго жывога, душэўная ранімасць”¹⁵. У працы Т. Чабан, акрамя пералічаных рыс жаночкасці, характэрных для паэзіі В. Вярбы, выяўляюцца прыклады змяншэння лагічна-рэчыўнага пачатку: “гранічна эмацыянальныя, суб’ектыўныя, неадназначныя эпітэты (“засмучаныя далі”, “строгі маладзік”, “позні кароль”, “перабалелы дзень” і г. д.), неспадбачаныя, ірацыянальныя параўнанні (“рух ласкавых рук – як міг і недарэчнасць”), катахрэза – непапулярнасць у развіцці паэтычнага вобраза”¹⁶. Усё гэта дае магчымасць пры дапамозе “недагавораных” слоў і сімвалічных вобразаў звяртацца да чытача, “мінуючы логіку”.

У гэтым ракурсе важным акцэнтам з’яўляецца актуалізацыя пытання ўзраставай мяжы. Сапраўды, цяжка аспрэчыць факт асаблівай балючасці гэтай тэмы для жанчыны, і таму неаднаразова гэтая тэма пульсуе ў многіх творах В. Вярбы: “*Як гэта цяжка быць дарослай, // Як гэта цяжка быць жанчынай <...> А потым старасць, потым восень, // Хаваеш першыя маршчыны*”¹⁷.

¹³ Чабан Т. К. Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі. Мінск, 1982. 176 с.

¹⁴ Там жа. С. 136.

¹⁵ Там жа. С. 138.

¹⁶ Там жа. С. 139.

¹⁷ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 41–42.

Яшчэ адной яркай адметнасцю жаноцкасці ў творчасці В. Вярбы стала тэма мацярынства. Невыпадкова трэцяя яе кніга – зборнік вершаў для дзяцей “Пралеска” (1968). Яшчэ ў васьмянаццацігадовым узросце паэтэса ўсведамляла як найвышэйшае шчасце для жанчыны – быць маці: “*Як найшчаслівейшая жанчына, // Дзіця падносіш да грудзей. // На твары свецяцца маршчыны, // І вочы сталі маладзей*” (1960)¹⁸; кранае сваёй пяшчотай верш з першай кнігі паэтэсы – “Дачцэ, якой яшчэ няма” (1960).

Вобраз жанчыны-маці, мацярынскага ўспрымання свету з асаблівай выразнасцю ўвасоблены ў паэзіі В. Вярбы. Шчасце, будучы лёс і доля дзяцей – тая найвышэйшая мерка, паводле якой паэтэсы вымяраюць усе іншыя каштоўнасці жыцця. Для В. Вярбы “*Ў холадзе снежнай завеі // Сонечным промнем – дзеці*”¹⁹. Паэтэса піша цэлую нізку вершаў пра сына “Мая маленькая планета”, у якой лірычная гераіня раскрывае маштабнасць мацярынскага пачуцця, калі дзіця для маці – цэлы сусвет, калі маці за дзіця гатова ахвяраваць усім, нават уласным жыццём: “*Я б сэрца над тапор наклала // За першы дзень твайго быцця*”²⁰. Кратка і ёміста В. Вярба вызначае сваё прызначэнне: “– *Што ты зрабіла для народа?.. // Я гадала вам дзіця*”²¹. Жанчына, калі яна ўсведамляе сваю місію на зямлі, мае яшчэ больш высокае прызначэнне – хвалявацца, клапаціцца пра маральнае ўладкаванне грамадства, народны лёс, будучыню чалавецтва. Выхаваўчым пафасам, зваротам да маладых прасякнуты многія вершы паэтэсы, у гэтым адлюстраванне спецыфікі жаночай літаратуры. Менавіта думкай пра духоўнае пераўтварэнне жыцця, гармонію існавання, магчымасць чалавечага шчасця асвечана яе лірыка. Адна з сучасных даследчыц беларускай жаночай паэзіі А. Петрушкевіч у сваіх нататках, прысвечаных 8 Сакавіка, “Хай будзе свята!” зазначае, што ў беларускай літаратуры, у тым ліку і ў “жаночай” паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя, “вобраз жанчыны ўзвышаны, авяяны арэолам загадкавасці, таямнічасці, бо яна зберагае не толькі матэрыяльныя сімвалы дабрабыту пакаленняў, але і яго духоўныя здабыткі, культуру, мову”²².

Рэалізаваўшы сябе як жанчына-маці, паэтэса адзін за другім “нараджала” кнігі вершаў: «Высакосны год» (1969), «Сіняя

¹⁸ Вярба В. Белья пісьмы: вершы, паэмы. Мінск, 1987. С. 37.

¹⁹ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 121.

²⁰ Там жа. С. 133.

²¹ Вярба В. Белья пісьмы: вершы, паэмы. С. 290.

²² Петрушкевіч А. Іду па слядах: літ.-крыт., публіц. арт. Гродна, 1997. С. 19.

бухта» (1975), «Альфа» (1978), «Мая маленькая планета» (1982), «Яраслаўна» (1986). У 1976 г. выйшла «Выбранае», у 1987-м – кніжка выбранай паэзіі «Белыя пісьмы», у 1995-м – «Апошні верасень».

У паэзіі В. Вярбы цесна звязаны з тэмай мацярынства вобраз Радзімы. Любоў да роднай маці і любоў да Радзімы-маці з’яўляюцца суадноснымі і ідэнтычнымі пачуццямі. Дзякуючы маці даруецца магчымасць адчуць сябе ў гэтым свеце, усвядоміць сувязь з роднай зямлёй. (Падабна, вобраз маці – святыня ў паэзіі В. Вярбы: *“Абцасікі скіну звонкія, // Прыйду да матчынага храма. // Рукі ў цябе добрыя, тонкія, // Літасцівая мама!”*²³) В. Вярба стварае вобраз сваёй маці, перажывуша вайну: *“Мама, // мая юная мама. // Пальцы ў вайну абмарожвала, // Акопы капала старанна...”*²⁴. Вобраз бацькі у паэтэсы толькі ўяўны (ён загінуў у 1941 г. пад Смаленскам яшчэ да нараджэння дачкі): *“З маленства прывыкшы да страты, // Я слова не ведала “тата”*²⁵.

Ваенная тэма прадстаўлена ў паэзіі Веры Вярбы таксама і праз асэнсаванне гераічнага вобразу сваёй зямлячкі Веры Харужай, якой яна прысвячае некалькі твораў (“Веры Харужай”, “Харужай”, “Вера”, асобны раздзел з паэмы “Каліна” – “Прыпяць” і інш.). Да паэтычнага твору “Вера” аўтар складае аб’ёмную прадмову ў прозе, дзе ўспамінае сюжэты, якія яна прачытала, разбіраючы архіўныя дакументы, акрамя таго ў гэтай прадмове – асновы канцэпцыі асэнсавання гэтай трагедыі ўсімі беларускімі паэтамі пасляваеннага пакалення: *“Для майго пакалення вайна – гісторыя. <...> І вайна паўстала перада мной болей і гневам цэлага народа. <...> Яны загінулі, верачы ў справядлівасць, уславіўшы Беларусь. Іх смерць – не толькі помнік гераізму, яна дакор нам, жывым. Яе нельга забыць, усклаўшы на магілу вянок з кветак. І калі народ стварае гісторыю, ён павінен яе ведаць”*²⁶.

Вера Харужая стала для паэтэсы ідэалам, пуцяводнай зоркай: *“Я іду па слядах тваіх // за справядлівасцю і мужнасцю, // За высокай гордасцю і дружнасцю. // Кожны крок мой – на белай паперы, // Я дайду да цябе, мая Вера!”*²⁷. Відавочна, што менавіта гэта гераіня паўплывала на выбар псеўданіма паэтэсы.

²³ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 58.

²⁴ Там жа. С. 57.

²⁵ Вярба В. Белыя пісьмы: вершы, паэмы. С. 99.

²⁶ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 114.

²⁷ Вярба В. Белыя пісьмы: вершы, паэмы. С. 126.

Другой часткай псеўданіма стала назва дрэва. У беларускім фальклоры вярба з’яўляецца сімвалам смутку, плачу. Як зазначае І. Чарота, “усходнеславянскія супольныя прынцыпы паэтызацыі вярбы на першы план ставяць лірычныя, часцей за ўсё любоўныя тэмы, у якіх дрэва ўвасабляе тугу”²⁸. Паэтэса ўспрымае дрэвы, як блізкія істоты, яны падобныя да людзей: “*Затужылі вербы над вірамі. // ...Але нельга вербам адарвацца // Ад радзімы, ад сваіх віроў*”²⁹. У творчасці паэтэсы сімволіка гэтага дрэва прадвызначыла яркія адметнасці яе лірычнага слова – сувязь з роднымі каранямі, народна-песенную аснову і самотна-шчымлівы, пяшчотны настрой.

Для Веры Вярбы ўласціва нацыянальная адметнасць, якая выяўляецца ў выбары тэм, праблем, у своеасаблівым поглядзе на розныя бакі жыцця, нарэшце ў нацыянальным моўным каларыце. Для большасці яе твораў характэрны пранікнёны лірызм, эмацыянальнасць, чуласць да ўсяго навакольнага ў свеце, абвостранае пачуццё прыгожага. Нацыянальна-эстэтычная сутнасць яе паэзіі сведчыць пра адметную ментальнасць і мастацкую эстэтыку. Паэтычнае слова цесна звязана з моўным каларытам, і пры перакладзе на іншыя мовы твор нярэдка страчвае свой сэнс. Эстэтычныя карані яе паэзіі – у беларускай песеннай прасодыі. Моўная плынь яе твораў успрымаецца як музыка душы. Нездарма на яе вершы напісалі музыку кампазітары М. Пятрэнка, І. Барсукоў, Л. Свездэль.

В. Вярба заўсёды з трапяткой павагай адносілася да справы свайго жыцця – паэзіі, узвышаючы той адрэзак часу, калі нараджаецца верш, уздымаючы паэта да экзістэнцыяльнага “творцы часу”, пра гэта яна піша з упэўненасцю: “*Я веру, што жыццё прадбачыць // І прадчувае лёс паэт...*”³⁰. І гэта не проста жаночая інтуіцыя, а паэтычны прагнастыцызм, заснаваны на глыбокім разуменні чалавека, жыцця і часу з пазіцыяй вечнага і вечнасці. У В. Вярбы “*...кожны верш мой, нават слова – // Мой час, мой дзень, мой боль і хлеб*”³¹. Вера Вярба не аставіла аўтабіяграфіі, яна “знікла” са старонак “свецкіх хронік” і перастала пісаць вершы яшчэ задоўга да таго, як пайшла з жыцця. Магчыма, ёй

²⁸ Чарота І. А. Пошук спрадвечнай існасці: беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння. Мінск, 1995. С. 130.

²⁹ Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 18.

³⁰ Там жа. С. 250.

³¹ Там жа. С. 128.

хацелася застацца ў памяці нашчадкаў вечна маладой і прыгожай. Яна аставіла для сваіх чытачоў наказ: “Дык будзьце ж у строгай важнасці // Да шчырасці ласкавей. // Чакайце, чытайце ўважліва, // Як пісьмы, вершы мае”³².

Пірычная творчасць Веры Вярбы – гэта высокамастацкі феномен, тайну якога даследчыкам паэзіі неабходна паспрабаваць раскрыць.

Пытанні і заданні:

1. У чым, на Ваш погляд, “сакрэт” папулярнасці верша-песні Веры Вярбы “Ручнікі”, чаму многія лічаць яе народнай?

2. Выкажыце сваё меркаванне ў дачыненні да выказвання крытыка У. Бойкі ў адной з яго рэцэнзій: “Няўдалае параўнанне “Лёгкае, як імя жанчыны” – у вершы паэтэсы не гучыць. Зразумела, не толькі адным каханнем, не аднымі ўспамінамі аб дзяцінстве, смуткам аб адыходзячай маладосці жыўе наш малады сучаснік. <...> Сканцэнтраванне ўвагі толькі на інтымных момантах чалавечага жыцця можа прывесці паэтэсу да аднабаковага паказу ўсёй рэчаіснасці, звуціць яе талент”.

3. Напішыце эсэ на тэму “Жаночы і творчы лёс Веры Вярбы”, паспрабуйце адлюстраваць у ім сваю думку наконт таго, чаму паэтэса не аставіла аўтабіяграфіі, “знікла” са старонак “свецкіх хронік”, перастала пісаць вершы яшчэ задоўга да таго, як пайшла з жыцця?

³² Вярба В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы. С. 90.

Мастацкі свет паэзіі Яўгеніі Янішчыц

Яўгенія Янішчыц – «самая яркая беларуская паэтэса» (Д. Бугаёў). Яўгенія Іосіфаўна Янішчыц нарадзілася 20 лістапада 1948 года. Дэбютавала ў рэспубліканскім друку ў 1964. Яўгенія Янішчыц скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, працавала загадчыцай бібліятэкі, рэдактарам у «Сельскай газете» і часопісе «Маладосць». Як першая кніга «Снежныя грамніцы» (1970) паэтэсы, так і наступныя: «Дзень вечаровы» (1974), «Ясельда» (1978), «На беразе пляча» (1980), «Пара любові і жалю» (1983, Дзяржаўная прэмія імя Я. Купалы), «Каліна зімы (1987), «У шуме жытняга святла» (1988), – былі вельмі высока ацэнены крытыкамі. Аднак жыццёвы лёс паэтэсы склаўся трагічна. 25 лістапада 1988 г. яе жыццё трагічна абарвалася.

Я. Янішчыц вельмі адказна адносілася да свайго паэтычнага прызначэння. Як вядома, паэт прапускае праз сваю душу і сэрца ўсё, што ён бачыць навокал. Ніякая ісціна не можа стаць сапраўднай для паэта, не стаўшы яго асабістым душэўным набыткам. Па словах Л. Цімафеева, “кожны верш – гэта канкрэтная выява характару паэта, яго лірычнага “я”¹. Я. Янішчыц у адным са сваіх інтэрв’ю гаварыла: “Змест верша фарміруе душа, работа душы, характар творцы...”².

Шмат разважанняў пра паэзію ў вершах Я. Янішчыц. Гэта і пра практычную значнасць творчай працы: “*Не назавём – само не назавеца // Ні азярцо, ні твар, ані – вякі*”³; і пра яе складанасць: “*...Ці знаеш ты, як рыфма цяжка тчэцца, // Як рвецца песня – часта! – на шматкі?*”⁴ (акцэнтацыя ўвагі на слове “часта” ствараецца пры дапамозе трох сінтаксіных сродкаў – інверсіі, выдзялення працяжнікамі і клічніка ў сярэдзіне сказа); і пра самаадданасць паэта: “*Паэзія – агонь і лёд: // Сто раз згараць і уздымацца. <...> Пісаць, нібы ісці пад лёд, // Каб потым зноў*

¹ Тимофеев Л. И. Слово в стихе. Москва, 1982. С. 275.

² Янішчыц Я. Выбранае. Мінск, 2000. С. 14.

³ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. Мінск: Маст. літ., 2008. С. 169.

⁴ Там жа. С. 169.

узняка ў слове!”⁵. Адметны сінанімічны рад азначэнняў слова “паэзія” ў форме шасці кароткіх назывных сказаў дае паэтэса ў пачатку аднаго з сваіх вершаў-асіндэтонаў: *“Паэзія. Душа. Айчына. // Маланка з громам. Бура. Ціш”*⁶. Гэтымі кароткімі словамі Я. Янішчыц, здаецца, удалося выказаць усё: і сэнс, і вытокі, і адметнасць свайго паэтычнага слова (напружанасць, крайнасць душэўных станаў паэтэсы дакладна перададзена з дапамогай побач размешчаных антонімаў).

Мае рацыю В. Бечык: “Прызванне паэта драматычнае. Тое, пра што гаворыш, павінна быць перажыта. Жыць неабходна без палёгкі. Ад барацьбы, пераадолення ўхіляцца нельга, немагчыма. Самае заповітнае выносіцца на людзі. Дробязнасць, мітусня – недапушчальныя, згубныя для таленту, як любая няшчырасць, кожнае прытворства”⁷. Я. Янішчыц таксама акцэнтуюе ўвагу на драматычным накіраванні паэта: *“Слоў медзякі... Пачуццяў бранзалеткі... // Іграй, святло! Струмень, любові ток! // Душа, ты напросілася ў паэтку? // Глыбей, з гадамі, чую твой аброк”*⁸. Але ўсё ж Я. Янішчыц упэўнена ў бесмяротнасці паэзіі: *“І покуль дыхае планета, // Не вынішчаецца датла // Душа народа і паэта // У шуме жытняга святла”*⁹, паэтэса верыць, што яе слова будзе пачута: *“Ляцець трывожнаму пяру // Пад стрэсам, пад аблогай... // Як знаць: з табою гавару // Ці з цяляю эпохай?”*¹⁰, – і таму нездарма яна “класіфікуе” сваю творчасць як аптымістычна-сумную: *“Зліецца хай з людскімі галасамі // Душа на веснім гуку салаўя: // Аптымістычна-горкая, лясная, // Як і сама паэзія мая”*¹¹.

Адной з адметных тэм у творчасці Я. Янішчыц стала тэма Радзімы. Г. Праневіч сцвярджае: “Раджайны жанокі пачатак, прыроднае прадвызначэнне жанчыны як маці-парадзіхі, прадаўжальніцы роду, удзельніцы і галоўнай культавай постаці сакральнага акта тварэння Родам чалавека і народу маюць самае непасрэднае дачыненне да ўзнікнення і функцыянавання ў народнай самасвядомасці і духоўнай культуры нацыі паняцця “радзіма”, якое належыць да скразнага асноватворнага топасу

⁵ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любві...: вершы, паэмы. С. 243.

⁶ Там жа. С. 213.

⁷ Бечык В. Л. Прад высокаю красою: літ.-крытыч. арт. Мінск, 1984. С. 123.

⁸ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любві...: вершы, паэмы. С. 323.

⁹ Там жа. С. 138.

¹⁰ Там жа. С. 74.

¹¹ Там жа. С. 270.

ў літаратуры любога народа”¹². Калі паглыбіцца ў этымалогію гэтага слова, то ўбачым, што яно складаецца з дзвюх частак: “Род (тварэц, бог Святла і ўсяго Сусвету ва ўсходніх славян) + ма (у санскр. Маці), парадзіха – тая, што нараджае, дае жыццё, з’яўляецца працягам Рода-творцы. У далейшым гэта паняцце трывала замацоўваецца за месцам, дзе адбываецца акт Боскага тварэння, з’яўленне чалавека на свет”¹³.

Радзіма для Я. Янішчыц – гэта вёска Рудка Пінскага раёна Брэсцкай вобласці (якая пазней злілася з вёскай Велясніцы). Паэтэса неаднаразова прызнаецца ў любові да роднай вёскі: *“Люблю ліпнёвы грыбасей, // І ціш палёў, і водар мяты // За тое, // што няма радней // Тае мясіны, дзе ўзышла ты”*¹⁴. Яна ідэалізуе “вобразы мілья роднага краю” (Я. Колас)¹⁵, шчодро выкарыстоўваючы разнастайныя паэтычныя тropy: *“Там лістападцы выпалі, // Там выплылі плыты // І зоры воду выпілі // З азёраў залатых”*¹⁶; на роднай зямлі ўсё, нават сонца “найвышэйшай пробы”: *“Жыву сярод глухіх балот. // Пад сонцам найвышэйшай пробы <...> Тут самы лёгкі ў свеце сон. // Для кожнай хаты – на бярозцы. // І камарыны звон чуцён // Аж у другой, суседняй, вёсцы”*¹⁷. Эпітэты, метафары і нават гіпербалы падабраны паэтэсай настолькі дакладна і адначасова па-народнаму проста: *“Дай ласкавую руку... // Старана мая азёрная, // Хата светлая, прасторная. // Дворубелым вішняку”*¹⁸. Як бачна, асабліва аблюбованыя паэтэсай эпітэты “азёрная”, “светлая”, “белым” і інш. характарызуюць, рамантызуюць найбольш тыповае, што стала “этносімвалам Палесся”. Т. Чабан, адносячы Я. Янішчыц да паэтэс “рамантычнага светаўспрымання”, так характарызуе адну з адметнасцей яе паэтычнага стылю: “...эпітэты вылучаюцца не столькі прадметнай дакладнасцю, колькі выверанасцю пачуцця. Як і народна-песенныя эпітэты, яны нясуць у сабе эмацыянальна-ацэнны момант. У іх нязменна прысутнічае чалавек, яго добры

¹² Таленавітая жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. Мазыр, 2007. С. 28.

¹³ Там жа. С. 28.

¹⁴ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 32.

¹⁵ Колас Я. Збор твораў: у 20 т. Т. 1. Вершы, 1980–1910. Мінск, 2007. С. 224.

¹⁶ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 27.

¹⁷ Там жа. С. 38.

¹⁸ Там жа. С. 162.

погляд, душэўная цеплыня. Таму і трава “гаючая”, шыпшына “адзінокая”, “вятрэц наўны і сляпы” (Я. Янішчыц)¹⁹.

Айчына стала для паэтэсы вытокаам паэзіі, крыніцай наталення: “З трох крыніц я вады паспытала – // Наталіла адна Беларусь”²⁰; любоў Я. Янішчыц ад любові да роднай вёскі разгарнулася ў любоў да ўсёй Бацькаўшчыны: “Я вас люблю, лясы і сенажаць, // Старая вёска, новая сталіца <...> Я вас люблю, айчынныя шляхі, // Я помню вас, забытыя магiлы!”²¹.

Родныя мясціны для Я. Янішчыц – гэта не проста яе вёска, а ўсё Палессе; паняцце радзімы ў яе творчасці ўтрымлівае выразную рэгіянальную прыкмету, якая выяўляецца як у апяванні палескага краю з усімі яго багаццямі, клопатам пра яе будучыню, так і ў непасрэдным уплыве палескага моўнага каларыту на мелодыку, музычны лад вершаў паэтэсы: “Старана мая былінная, // Песня матчына. Радно. <...> Старана мая харошая, // Варажэі, сваіці...”²².

Вобраз Радзімы ў паэтэсы неадлучны ад вобраза маці. Любоў да роднай маці і любоў да Радзімы-маці з’яўляюцца суадноснымі і ідэнтычнымі пачуццямі. Дзякуючы маці даруецца магчымасць адчуць сябе ў гэтым свеце, усвядоміць сувязь з роднай зямлёй. Я. Янішчыц напісала цэлы шэраг вершаў, прысвечаных маці (“Мама”, “Ля ложка хворай маці”, “Маці падрэзала косы” і інш.). Вобраз маці, як і вобраз Радзімы, светлы: “Світаць мне будзе з-пад рукі // Пагляд матулі шчыры”²³, і святы: “Ты, мама, да канца // Пакорліва-святая...”²⁴. Калі маці Я. Янішчыц захварэла – у дачкі баліць усё: “Так мне рукі твае не балелі ніколі <...>, Так ніколі тваё не шчымяла мне сэрца <...>, Так ніколі твая не балела мне доля <...>, Так ніколі, як сёння, // Тваё // Не балела мне слова”²⁵. Анафарычны паўтор узмацняльнай часціцы “так” праз увесь верш нагадвае ўсхваляванае сэрцабіццё. Навідавоку еднасць маці з дачкой, прычым як духоўная, так і цялесная. Мама стала для паэтэсы настаўнікам, самым лепшым: “Ты вучыла мяне

¹⁹ Чабан Т. К. Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі. Мінск, 1982. С. 103.

²⁰ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 142.

²¹ Там жа. С. 123.

²² Там жа. С. 162.

²³ Там жа. С. 141.

²⁴ Там жа. С. 309.

²⁵ Там жа. С. 21.

*сеяць жыта і лён // І цярплінасці вечнай – уголас не плакаць*²⁶, – і самым строгім: *“А вершы баюся чытаць, // каб мяне // На глухой не злавіла ноце // Мама – мая паэтэса”*²⁷.

Паняцце Радзімы ў творчасці Я. Янішчыц уключае яшчэ адзін важны складнік – народ, людзі. Я. Янішчыц у адным са сваіх інтэрв’ю з любоўю згадвае пра землякоў, дзякуе ім за наталенне паэтычным словам, за тое, што яны надзялілі яе сваім “светапоглядам палешукоў (дарэчы, цалкам міфалагічным)”²⁸: “гэтыя самыя розныя і непадобныя людзі і перад вачамі і мысленна стаялі перада мной. І кожны не толькі сваёй постаццю, сваім абліччам, але перш за ўсё сваім голасам, інтанацыяй, песняй падказваў словы, думкі, пачуцці”²⁹. Паэтэса шле ім паэтычнае прывітанне ў вершы “Добры вечар, землякі!”: *“...Добры вечар, землякі! // Добры вечар, зелена! // Тут пазвоньваюць вякі, // Нібы мак даспелены. // Паўнагрудая кума // Празвініць абцасамі <...> З вамі разам, землякі, // І ў зямлі не боязна!”*³⁰.

У творчасці Я. Янішчыц услаўляецца і такая духоўная каштоўнасць, як любоў да роднай мовы. Для паэтэсы асабліва каштоўна беларуская мова ў родным ёй палескім дыялекце: *“Ўліваецца, нібы ручай, у мову // Палескі нетаропкі гаварок”*³¹. І калі паэтэса знаходзіцца ўдалечыні ад родных мясцін, просіць пры магчымасці прывезці самых дарагіх гасцінцаў: *“Прывязі – прашу – // Шышыны мне і мяты, // Гаварок палескі наш негаваркі”*³².

Я. Янішчыц таксама хвалюе лес Бацькаўшчыны. У вершы “Боль” яна ўспамінае і тых, хто загінуў падчас Вялікай Айчыннай вайны, і тых, хто выжыў, і падае свой голас ў абарону міру: *“А некаму свінца // Дагэтуль не хапае. // А ворагу пячэ // Зялёны звон планеты. // А ў хіжасці яшчэ // Плануюцца ракеты”*³³. Вобраз вайны у паэтэсы ўвасоблены праз дыялог дзвюх салдатак у вершы “Салдаткі”, якія згодны былі нават на тое, каб мужы

²⁶ Там жа. С. 59.

²⁷ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 69.

²⁸ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. С. 120.

²⁹ Янішчыц Я. “...Мой лёс, мой боль – мая паэзія” // Бел. мова і літаратура ў школе. 1988. № 3. С. 70.

³⁰ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 200.

³¹ Там жа. С. 7.

³² Там жа. С. 52.

³³ Там жа. С. 309.

іх вярнуліся з вайны хаця б інвалідамі. Адметна асэнсаванне ваеннай тэмы ў паэтэсы дзякуючы антанімічным спалучэнням трагедыі і любові, на перапляценні якіх і будуюцца жыццё, гісторыя: “*Франтавікі, Баяны, аднасельцы, // Насельнікі аблок і гарадоў... // Усё ў адным шчасліва-горкім сэрцы: // Гісторыя. Трагедыя. Любоў*”³⁴.

У творчасці Я. Янішчыц надзвычай моцнае фальклорнае напаўненне. Гэта выяўляецца ў самім складзе вобразнага мыслення, адчуванні народнага самабытнага слова, тонкім лірызме, які характарызуецца напеўнасцю, прачулай інтанацыяй, гарманічным ладам рытму. Выток сваёй паэзіі Я. Янішчыц бачыць у народнай песні: “*Зацвітаюць буйна песні // У сялянак на губах... // Ад таго і я, напэўна, // Летуценная, пішу, // Што глыбока вашы песні // Мне запалі ў душу*”³⁵. У. Гніламёдаў, разважаючы пра “тайну” паэтычнага феномену Я. Янішчыц, бачыць яе ў “своеасаблівым лірызме паэтэсы – празрыстым, ціхім, песенна-плаўным. <...> Аснову яе інтанацыі складае музычнасць, напеўнасць радка...”³⁶. Р. Семашкевіч таксама вызначае “відавочны народнапесенны лад многіх твораў Я. Янішчыц”³⁷.

Творчасць Я. Янішчыц – адлюстраванне маральна-гуманістычнай спадчыны беларускага народа. Чалавек – адзін з галоўных вобразаў у творчасці паэтэсы. Як сцвярджае М. Бярдзяеў, “чалавек – мікракосмас, цэнтр быцця, сонца, вакол якога ўсё круціцца. Усё ў чалавеку і для чалавека. У чалавеку – загадка сусветнага жыцця”³⁸. Лірычная герайя Я. Янішчыц складае ў сваім уяўленні ідэлізаваны малюнак Сусвету, акцэнтуючы ўвагу на маштабнасці сваіх памкненняў устаўной канструкцыяй у сярэдзіне сказа: “*І паўсюль – на свеце! – дабрыня*”³⁹.

Неабходна звярнуць увагу на хрысціянскае слова-зварот да Бога, малітву ў творчасці паэтэсы. У беларускай “жаночай” паэзіі такіх зваротаў вельмі шмат. Да жанру малітвы далучыліся не толькі Я. Янішчыц, але і Н. Мацяш, Т. Бондар, Г. Каржанеўская і інш. Пісьменнікі валодаюць універсальным інструментам для перадачы ўсёй разнастайнасці як унутранай, так і знешняй

³⁴ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 218.

³⁵ Там жа. С. 15.

³⁶ Гніламёдаў У. В. Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс. Мінск, 1983. С. 235.

³⁷ Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. Мінск, 1982. С. 121.

³⁸ Бердяев Н. А. Русская идея. Харьков, 2000. С. 236.

³⁹ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 322.

рэальнасці. Невыпадкова Евангелле ад Іаана пачынаецца так: “Ад пачатку было Слова, і Слова было ў Бога, і Слова было Бог”⁴⁰. “Вартасць слова вымяралася яго карыснасцю для душы і ўнутранага ўзвышэння. Перавага апавядальнага і павучальнага элементаў спрычынілася да ўзнікнення ў старажытнарускім пісьменстве спецыфічнай тэалагічнай пазіцыі. Зварот да пачуцця і волі ў ёй непараўнальна мацнейшы за спробы выказаць рэлігійны змест праз паглыбленую рэфлексію”⁴¹. У вершаваных маленнях паэтэса просіць аб вечным, неўміручым, высокадухоўным як асабіста для сябе, так і для чалавека ўвогуле. Праўда, спачатку Я. Янішчыц не ўсе свае малітвы прысвячае Богу: “*Яшчэ малюся труднай доли*”⁴², “*У вечарэлай скрусе, // Калі святлу малюся...*”⁴³, часам яе лірычная гераіня апынаецца ў роспачы: “*Як знаць: каго мне прывячаць, // Каму ўслед маліцца*”⁴⁴, але ёсць сярод іх і прамыя звароты да Бога: “*О Божа, няпраўда, што свята // Ў мяне засталася на чвэрць*”⁴⁵, а ў іншым вершы лірычная гераіня Я. Янішчыц моліцца нават за сінічку, якую выратаваў яе каханы: “*О дай ёй, Божа, сілы // І праз няроўны час // Да самае магілы // Любіць і слухаць Вас*”⁴⁶. У вершах Я. Янішчыц увасобілася разуменне таго, што хрысціянская вера – крыніца маральнага ўдасканалення і духоўнага ўзбагачэння.

Непадробнай шчырасцю, спавядальнасцю, пранікнёным лірызмам вызначаюцца таксама пейзажныя вершы Я. Янішчыц. Я. Янішчыц адчувае сябе ў поўным падпарадкаванні прыроды: “*Бярэш мяне, палоніш зноў, // Матрыярхат прыроды*”⁴⁷. Паэтэса стварае шмат вершаў, у якіх перадае сваё захапленне прыродай, асабліва вясновай (вершы “Вясновае”, “Вішня”, “У белым кіпені сады...”, “Каханьня сад і ластаўка вясны” і інш.). Гэта і адкрытае прызнанне ў любові да гэтай маладой пары года: “*Вясна, агонь зялёнага азарту, // Люблю твайго размаху крыгаход...*”⁴⁸, калі

⁴⁰ Библия: книга Священного Писания Ветхого и Нового Завета кононич. в русск. пер. с парал. местами. Минск, 1994. С. 100.

⁴¹ Грыневіч В. Пасхальныя матывы ў творах сьв. Кірылы Тураўскага. Ворша – Lublin Харків, 1997. С. 5.

⁴² Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 210.

⁴³ Там жа. С. 89.

⁴⁴ Янішчыц Я. Ясельда: лірыка. Мінск, 1978. С. 74.

⁴⁵ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 58.

⁴⁶ Там жа. С. 47.

⁴⁷ Там жа. С. 207.

⁴⁸ Там жа. С. 300.

“Водар свята ў лясах, // Адступаецца снег”⁴⁹. Каб ствараць маляўніча-вобразны пейзаж, аўтар па-майстэрску выкарыстоўвае мастацка-выяўленчыя сродкі. Асабліва прыкметна яе вершы насычаны метафарамі: “звечарэлых сосен медзь”, “зоры выспелі”, “вішнёвых дзён аскома”⁵⁰, эпітэтамі: “У вішнёвым, у маёвым // Белым кіпені – зямля”⁵¹, сярод якіх сустракаюцца і тыя тропы, якія перадаюць уласна-палескі каларыт: “Адчайна-малады, // Ты п’еш па-веснавому // Палескія сады...”⁵². У захапленні паэтэса і ад іншай пары года – зімы, калі ўсё пакрываецца белай коўдрай снегу: “Стаіць вясёлая зіма. // Святлынь на Беларусі”⁵³. У творчасці Я. Янішчыц назіраецца супастаўленне пор года з кругазваротам чалавечага жыцця. Лірычная гераіня Я. Янішчыц змагла спазнаць спрадвечную мудрасць прыроды і ўвабрала ў сябе ўсю гаму красак, настройў розных пор года: “Ва мне зімы, // вясны, // і лета, // І лістападаў галасы // Звіняць, гудуць наперабой // І нараджаюцца нанова”⁵⁴.

Лірыка Я. Янішчыц уяўляе сабой багацце “кветкавых” вершаў, чудоўны сад. Якіх толькі найменняў тут няма: і “Пралескі”, “Ружы Купалы”, “Бэз Веры Палтаран”; і “рамонкавая вязь кіліма”⁵⁵, ёсць і чартапалох – “...Яшчэ для першае падножкі // Не ўзышоў чартапалох”⁵⁶, і палын – “Гарчэй ад палыну // Світае маладосць”⁵⁷ і многія іншыя. Адначасовым увасабленнем прыгажосці і колкасці ў паэзіі Я. Янішчыц стала шыпшына: “Жыццё маё, як дзікая шыпшына, // Хоць колецца, а ўсё-такі – цвіце”⁵⁸.

Я. Янішчыц таксама звяртаецца і да тэмы горада, хаця многія даследчыкі называюць яе “пясняркай вясковага жыцця”. Як зазначае Р. Семашкевіч, “У яе няма вершаў выключна “гарадскіх”, яе паэтычная ўвага скіравана ў асноўным на вёску, але ў яе няма і супрацьпастаўлення вёскі гораду, як гэта бывае ў некаторых паэтаў”⁵⁹. Сапраўды, паэтэса з замілаваннем успрымае абодва пейзажныя малюнкi: “Загаворана пушча чаборам – // Колькі

⁴⁹ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 8.

⁵⁰ Там жа. С. 78–79

⁵¹ Там жа. С. 78.

⁵² Там жа. С. 79.

⁵³ Там жа. С. 183.

⁵⁴ Там жа. С. 22.

⁵⁵ Там жа. С. 133.

⁵⁶ Там жа. С. 41.

⁵⁷ Янішчыц Я. Каліна зімы: кніга лірыкі. Мінск, 1987. С. 88.

⁵⁸ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 34.

⁵⁹ Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. С. 124.

хочаш мядунак збірай! // І зялёным святлом святлафора // Галасуе спадвіжніцкі май. // Спеўна мне – між чабору і мяты, // І на гладкім асфальце, // дзе крок // Вывучае мелодыю свята... ”⁶⁰. Але ўсе ж такі паступова лірычная гераіня пачынае адчуваць нейкі дыскамфорт, які выявіўся праз пажаданне: “Хоць патрэбна болей ласкі // Ачужэлым гарадам...”⁶¹, яшчэ пазней – праз прадчуванне: “...А ў горадзе, што стаў як Вавілон, // Мне не пазбегнуць катастрофы сэрца”⁶² (на вялікі жаль, яе прароцтвам давялося збыцца), хаця лірычная гераіня ўвесь час жыве спадзяваннем: “Вось-вось успыхне павязь траў // Надзейнаю палоскай // Паміж скразных і тлумных спраў // Між гарадам і вёскай”⁶³.

Я. Янішчыц у сваёй “Зорнай паэме”, паказваючы “разбуральны працэс вясковага ўкладу жыцця”⁶⁴, уздымае экалагічнае пытанне, праблему бяздумнай меліярацыі на Палессі, у выніку чаго парушыўся спрадвечны лад прыроды: “Высах калодзеж, хоць жыта насып”, ці “Бусел – ці чулі? – палое на зайца! // Скончыўся жабін канцэрт. // А то дажджы як з вядра. Недарод. // Засуха б’е па прагнозах зачаста...”⁶⁵.

Але самымі запамінальнымі радкамі паэтэсы сталі радкі з яе інтымнага верша: “Пачынаецца ўсё з любові, а інакш і жыць немагчыма” (“Ты пакліч мяне. Пазаві...”)⁶⁶. А. Бельскі трапна назваў гэтае пачуццё “галоўным нервам жаночай паэзіі”⁶⁷. Менавіта ў гэтым бачыцца арганічнае выяўленне ўнутранай сутнасці жанчыны, для якой сэнс усяго жыцця, самая высокая мерка – каханне.

Я. Янішчыц раскрыла эвалюцыю пачуцця кахання ў душы і лёсе жанчыны, стварыла своеасаблівы “інтымны дзённік”, лірычную аўтабіяграфію. Л. Гарэлік адзначае: “Тэма кахання – шчаслівага і няспраўджанага – адна з асноўных у лірыцы Я. Янішчыц і адна з лепшых старонак у беларускай паэзіі”⁶⁸. Але нельга пагадзіцца з наступным сцверджаннем Л. Гарэлік

⁶⁰ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 173.

⁶¹ Там жа. С. 205.

⁶² Там жа. С. 212.

⁶³ Там жа. С. 94.

⁶⁴ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. Мінск, 2003. С. 640.

⁶⁵ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 248.

⁶⁶ Янішчыц Я. У шуме жытняга святла: вершы, паэмы. Мінск, 1988. С. 17.

⁶⁷ Бельскі А. Наўпрост да святла: [прырода і каханне ў паэзіі Н. Мацяш] // Крыніца. 1996. № 4. С. 21.

⁶⁸ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. С. 632.

аб ранніх вершах Я. Янішчыц: “...аналітычнае асэнсаванне складаных стасункаў рэчаіснасці найчасцей зводзіцца да канстатацыі пэўных пастулатаў. Прыкладам – верш “Ты пакліч мяне. Пазаві...”: “Пачынаецца ўсё з любові – // Адчужэнне і боль, нянавіць”...”⁶⁹. Лічым, што названы верш ні ў якім выпадку нельга назваць “канстатацыйнай пастулатаў”, а хутчэй наадварот – выдатным узорам асэнсавання экзістэнцыйных ісцін.

Увогуле, паэзія кахання Я. Янішчыц стала аб’ектам вывучэння многіх беларускіх даследчыкаў. Па азначэнню У. Гніламёдава, каханне ў лірыцы паэтэсы – “духоўна-ідэальнае”⁷⁰, Р. Семашкевіч называе яе лірыку кахання “лірычным дзённікам” ці “своеасаблівай вострасюжэтнай аповесцю”⁷¹. А. Бельскі піша, што “Я. Янішчыц выказвае інтымныя пачуцці з жаночай сардэчнай прачуласцю і светлай тугой”⁷², С. Калядка робіць высновы, што “герані Я. Янішчыц было дадзена спазнаць каханне “без узаемнасці” ва ўсёй глыбіні яго згубнага ўздзеяння на рэалізацыю жаночай суб’ектыўнасці і не дадзена перажыць ролю каханай у традыцыйна азначаных яе аспектах з канатацыямі шчасця”⁷³.

У сваіх ранніх вершах маладая паэтэса – уся ў чаканні гэтага светлага стану (вершы “Золушка”, “Лісты закружацца, закружацца...”, “Дух часу мой то хмельны, то цвярозы...” і інш.). У вершах сталай паэтэсы настрой змяняецца ў больш песімістычны бок. Я. Янішчыц перажыла драму кахання. Эмоцыі расчараванай жанчыны перапаўняюць вершы “Няпраўда, ужо не сумую...”, “Забараняю сабе...” і інш. Уражвае сваім пакутлівым пафасам верш “Настальгія”: “Ціха стаю на спусцелай зямлі, // Цішай скразной наліваецца цела... // Вось я – на насту. Адна. Ні пры кім. // І ў непрыкаяннай выстылай сіні // Як не стае мне адзінай рукі. // Той, у якой мая радасць і сіла!”⁷⁴.

Многія даследчыкі неаднаразова ўказваюць на пераемнасць традыцый рускіх паэтэс Г. Ахматавай і М. Цвятаевай у паэзіі Я. Янішчыц (Р. Семашкевіч, С. Калядка, З. Падліпская). Сярод адзначаемых сыходжанняў – “ахматаўскае багацце асацыяцый,

⁶⁹ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. С. 632.

⁷⁰ Гніламёдаў У. В. Класікі і сучаснасць. Мінск, 1987. С. 248.

⁷¹ Семашкевіч Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. С. 127.

⁷² Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. С. 81.

⁷³ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. С. 94.

⁷⁴ Янішчыц Я. Ясельда: лірыка. С. 112.

прарочыя інтанацыі, напружанасць любоўнага пачуцця, спавядальнасць, глыбокае разуменне псіхалагічнага стану лірычнай гераіні; цвятаеўская музычнасць верша, значная роля дэталі, вастрыва адзіноты, імкненне да сур’ёзнага псіхалагічнага аналізу перажывання”⁷⁵. Звяртае на сябе ўвагу класічная замена звароту да каханага з простага “ты” на велічнае “Вы”, уласцівае лірыцы кахання як у рускай класічнай літаратуры, так і ў беларускай “жаночай” паэзіі (Н. Мацяш, В. Вярбы і інш.): “Якая часу рыска // З’яднала раптам нас? // Не мела права блізка // Я падысці да Вас...”⁷⁶, “...І тая, што даўно завецца Вашай...”⁷⁷.

Лірыка кахання Я. Янішчыц вызначаецца філасофскай змястоўнасцю, псіхалагізмам, яе каханне прадстаўлена як высокадухоўнае пачуццё, хоць і няспраўджанае.

Мастацкі свет паэзіі Я. Янішчыц – праклад гранічнага лірызму, шчырасці, драматызму; яе творчасць – адна з багацейшых скарбонак нацыянальнай літаратуры.

Пытанні і заданні:

1. Праілюструйце прыкладамі сцверджанне літаратуразнаўцы Т. Чабан, якая, адносячы Я. Янішчыц да паэтэс “рамантычнага светаўспрымання”, так характарызуе адну з адметнасцей яе паэтычнага стылю: “...эпітэты вылучаюцца не столькі прадметнай дакладнасцю, колькі выверанасцю пачуцця. Як і народна-песенныя эпітэты, яны нясуць у сабе эмацыянальна-ацэначны момант. У іх нязменна прысутнічае чалавек, яго добры погляд, душэўная цеплыня”.

2. Якім чынам у паэзіі Я. Янішчыц выявілася “выразная паэска-рэгіянальная прыкмета” (Г. Праневіч)? Прывядзіце прыклады з твораў паэтэсы.

3. Прааналізуйце жыццёвы і творчы шлях Я. Янішчыц. Як у ім знайшлі пацвярджэнне радкі з верша паэтэсы: “Жыццё маё, як дзікая шыпшына, // Хоць колецца, а ўсё-такі – цвіце”?

⁷⁵ Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. С. 91.

⁷⁶ Янішчыц Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы. С. 47.

⁷⁷ Там жа. С. 55.

(1981), “Чырвоны месяц года” (1985), “Спадчынны боль” (1987), “Адна” (1989), “Хачу назваць цябе каханым” (1991), “Час душы, мой час вячэрні...” (1995).

Таіса Бондар стала вядомай і як аўтар кніг апавяданняў “Сінія яблыкі” (1984), аповесцяў “Час, калі нас любілі” (1988), аповесцяў і апавяданняў “Паветраны замак на дваіх” (1990), раманаў “Спакуса” (1989), “Ахвяры” (1994). Таксама былі выдадзены яе кнігі “Бог зусім побач. Старонкі дзённіка” (2000), “Імем Айца і Сына” і раман-містэрыя “Павуцінне” (2004).

Перакладала з малдаўскай (Г. Віеру “Імя тваё”, 1986), румынскай і англійскай моў.

У Саюз пісьменнікаў СССР Таіса Бондар была прынята ў 1978 г.

Таіса Мікалаеўна Бондар прыйшла ў літаратуру ў 70-я гг. ХХ ст. Нягледзячы на не зусім спрыяльныя ўмовы, беларуская паэзія ў гэты час ўзбагацілася цэлай плеядай жанчын-паэтэс: Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Г. Каржанеўская, Т. Бондар і інш. Т. Бондар так напісала пра сваіх аднагодкаў, адзначаючы іх асаблівую шчырасць і нават адасобленасць: “Мне здаецца, што лепшае ў нас, у нашым пакаленні – імкненне быць шчырымі. Шчырымі ва ўсім. У пачуццях. У сваёй тузе па ідэале. У сваім разуменні Боскага свету, апраўдаць які мы не маглi, а асуджаць не асмельваліся. У сваім заўсёды свядомым нежаданні гуляць у літаратурных бунтаўшчыкоў, патрафляючы густам замежных імпрэсарыю. Нават у сваім адчужэнні як ад папярэднікаў, так і ад тых, хто ішоў следам”¹. У гэтых словах аўтаркі раскрываецца яе асабістае светабачанне, яе ўяўленне аб прызначэнні паэта на зямлі, які, у яе разуменні, абавязкова шчыры, незалежны, і нават “адчужаны”.

Не зусім лёгкай сталася ў Таісы Бондар дарога да паэтычнага Алімпу. Па-першае, сапраўды, спрыяльным для творчасці час назваць нельга, па-другое, давала знаць аб сабе і багатая “паэтычная канкурэнцыя”. А самае галоўнае, стыль аўтаркі не адпавядаў агульнапрынятым для таго часу паэтычным “канонам”. Крытыка адмаўлялася прыняць элегічна-медытатыўную лірыку Т. Бондар. Так, у адным з лістоў да Т. Бондар ад Я. Каршукова (загадчыка аддзела літаратуры газеты “Літаратура і мастацтва”) змешчана адмова ў друкаванні яе вершаў: “Не скажам, што тут усё блага,

¹ Бондар Т. “У літаратуры трэба перамагаць кожны раз наноў...” // Беларусь. 1994. № 10. С. 2.

хутчэй наадварот – напісанья вершы, як кажуць прыстойна, сямтам нечым падабаюцца. Аднак усе яны – у адной танальнасці, у іх мала жыццёвых рэалій. Можа, з цягам часу напішыцца што цікавейшае – надрукуем. 27 снежня 1971 г.”². Але ненадрукаваныя тады вершы склалі праз тры гады першы зборнік паэтэсы “Захапленне” (1974), які вылучыўся сярод першых кніжак іншых паэтэс сваім незвычайным для маладой аўтаркі сумам і развагай (вершы “Сповідзь”, “Роздум”, “Развітанне”, “Неспакой”, “Над магілай” і інш.).

Такое выпрабаванне напачатку творчага шляху толькі закаліла аўтарку, якая канчаткова пераканалася ў сваім паэтычным прызначэнні, пераканалася ў гаючай ролі верша: “Але песні народжанай – жыць, // З ёю, з песняй, і я аджываю”³. Аб незайздроснай долі паэта яна пісала: “Спяшаюцца. Ах, гэтыя паэты! // Асколкі сэрца. Шум. Аўтарытэты. // А ім зайздросцяць! Хтосьці зноў блукае // Між дум сваіх... // І неба ўсё чакае”⁴. Сваю творчую канцэпцыю паэтэса дэманстравала з напружаным дынамізмам: “Усё – ці нічога. // Мне мала з трывогі // Выціснуць песню // І тут жа – у скач. // Кожнай травінцы – // Даць імя бога! // Кожны міг – // Заткаць у кумач! // І – шчаслівай! – // Упасці ў кветкі, // Ледзь кінуўшы небу здаля...”⁵.

Таіса Бондар паэтызавала той адрэзак часу, калі нараджаецца верш, уздымаючы паэта да экзистэнцыяльнага “творцы часу”: “Высокі час душы – // Задумай прыйдзе слова // І выбухне ў цішы – // Ўсяільнае! – вяснова. <...> Высокі час душы, // Калі ты – творца часу”⁶.

Пісала паэтэса на роднай беларускай мове, надзяляючы ёй асаблівую ўвагу як генетычнаму коду беларускага народа, усведамляючы сваю адказнасць перад нашчадкамі:

*Я выпешчу, выпушчу ў ранак вясновы,
Як птушак, душы заповітныя словы
Пасланцамі песеннай матчынай мовы.*

² Ліст Я. Каршукова да Т. Бондар // БДАМЛМ. Фонд 12. Воп. 1. Адз. зах.1510. С. 14.

³ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. Мінск, 1991. С. 17.

⁴ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. Мінск, 1980. С. 15.

⁵ Там жа. С. 52.

⁶ Там жа. С. 43.

<...> *Несці нашчадкам мне ў сэрцы*
даччыным
Матчыну мову, мову Айчыны.
(верш “Родная мова”⁷)

У вершы паэтэса выкарыстала стаўшае для яе традыцыйным па-раўнанне з птушкамі. Так, у зборніку “Хачу назваць цябе каханым” вобразы птушак сталі вядучымі: ранак-птаха (верш “Чакаю ранак. Нацягнула ніць...”), душа-жаўрук (верш “Кожны – грэшны перад чысцінёй...”), галубы (вершы “У былога прашу: прабач...”, “Адным пакутую, што ні раблю...”), снегірок (верш “Снегірок – сярод снягоў...”), жаўрук (верш “Жаўрук вядзе за цэлы хор...”), зло-каршук (верш “Хто гаворыць пра сілу...”), вароны (верш “Мастацтва абярнулася гульнёй...”), салаўі (верш “Агонь і вада. Мы – між імі...”) і інш. Вобраз птушкі ў беларускім фальклоры здаўна сімвалізаваў душу, пагэтаму яго прысутнасць у духоўна заглыбленай паэзіі Таісы Бондар абгрунтавана нацыянальнай традыцыяй. Духоўныя карані бачыла лірычная гераіня Т. Бондар і ў народным свяце: “*Купалле! Напамін аб цудзе, // Аб вечным, простым цудзе – жыць*”⁸.

Для творчасці Таісы Бондар характэрна маральна-гуманістычная накіраванасць, якая стала асабліва папулярнай у канцы ХХ ст., калі пад уздзеяннем розных катаклізмаў, якія выпалі на лёс нашага грамадства, у беларускай літаратуры актывізаваўся працэс пошуку ўніверсальных ідэалаў.

Чалавек – адзін з галоўных вектараў у творчасці Таісы Мікалаеўны. Як сцвярджаў М. Бярдзьеў, “чалавек – мікракосмас, цэнтр быцця, сонца, вакол якога ўсё круціцца. Усё ў чалавеку і для чалавека. У чалавеку – загадка сусветнага жыцця”⁹. Чалавечэе ў чалавеку – гэта і ёсць яго духоўная, гуманная сутнасць. На першы план у светаразуменні Таісы Бондар выступіла такая чалавечая якасць як любоў:

Сіла – не ў паняверцы,
У любові. І павер,
Самы большы памер
Рэчаіснасці – сэрца.
(верш “Сыну”¹⁰)

⁷ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. С. 42.

⁸ Там жа. С. 17.

⁹ Бердяев Н. А. Русская идея. Харьков, 2000. С. 263.

¹⁰ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. С. 42.

Для паэтэсы любоў валодала ўсемагутнай сілай, у якой заключана глыбіня чалавечай прыроды, бо толькі праз любоў чалавек можа ўсвядоміць сваё месца ў Сусвеце: *“Любоў, як хісткі мост, // Адна і спалучае далі”*¹¹.

Поруч з любоўю такой жа чалавекастваральнай сілай у творчасці Таісы Бондар надзелена і такая маральна-гуманістычная каштоўнасць як дабрыня. Асэнсоўваючы са сваёй старэйшай калегай цяжкую долю паэта, у сваім лісце да Е. Лось Т. Бондар пісала: *“...Вы правы, калі гаворыце аб цяжасцях шляху паэтава, аб адзіноце, якая чакае на гэтым шляху кожнага. І ўсё-ткі! Хіба ж Ваша дабрата, з якой вы адносіцеся да кожнага, хто звяртаецца да вас, не аспрэчвае штосьці ў гэтым?”* (19 красавіка 1976 г.)¹². Дабрыня ў адносінах да людзей – галоўная з прыкмет чалавечнасці. Лірычная гераіня твораў Таіса Бондар *“Шчаслівая, што столькі бед – // Чужых – у сэрцы пахавала...”*¹³, і хоць аддаюцца яны болем, гэта не засмучала яе: *“Баліць – яно на тое й сэрца, // Каб скрозь за ўсё і ўсіх балець”*¹⁴. Для Таісы Мікалаеўны Бондар абавязковай умовай для росту чалавечай душы з’яўлялася незадаволенасць сабой (верш *“Незадаволенасць сабой”*).

Праз усю творчасць Таісы Бондар скразной тэмай прайшла тэма пошукаў сэнсу чалавечага жыцця. Паэтэса нават бачыла ў гэтым асноўную місію мастацтва, у тым ліку і пісьменніцкага: *“Тэма і намер любога мастацтва – прымірыць чалавека з Сусветам, захаваць ці збудзіць у ім памкненне да высокага, горняга, дапамагчы вярнуцца да вытоку, нараджэння, сутнасці”*¹⁵.

Духоўныя пошукі прывялі лірычную гераіню Т. Бондар да Бога: *“Чые сляды вядуць куды – // Да ног Хрыста ці д’яблу ў рукі”*¹⁶, *“Бог – у кожным з нас, // Зло – у кожным з нас”*¹⁷; яна спаўна ўсведамляла недасканаласць зямнога жыцця: *“На грэшнай зямлі // І ў будзень не часта цанілася святасць”*¹⁸. І тады нараджаліся ў лірычнай гераіні малітоўныя словы: *“Хай Бог дае таму, хто ўзяць гатовы...”*¹⁹, *“Малюся я на цішыню, //*

¹¹ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. С. 48.

¹² Ліст Т. Бондар да Е. Лось // БДАМЛІМ. Фонд 141. Воп. 3. Адз. зах.113. С. 1.

¹³ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. С. 53.

¹⁴ Там жа. С. 53.

¹⁵ Бондар Т. “У літаратуры трэба перамагаць кожны раз наноў...” // Беларусь. 1994. № 10. С. 10.

¹⁶ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. С. 36.

¹⁷ Там жа. С. 37.

¹⁸ Там жа. С. 63.

¹⁹ Там жа. С. 46.

На абразы балючых згадак... ”²⁰. Для Таісы Бондар малітва – гэта шлях да выратавання: “*Вось і малюся, і ратую // Душу сваю і цішыню*”²¹, паэтэса нават дала параду, як лепш маліцца: “*Сам-насам з цішынёй // Малицца лепей, // І толькі ў працы // Разagne спіну // З палёгкаю душа...*”²². Таіса Бондар – паэтэса, якая адна з першых у беларускай паэзіі другой паловы ХХ ст. і найбольш актыўна ўвяла ў сваю творчасць рэлігійную тэму і жанр малітвы.

Агульны настрой большасці філасофска-медытатыўных твораў паэтэсы трагедыйны, трагедыйным пафасам насычаны і творы Таісы Бондар, прысвечаныя гістарычнай тэматыцы. Т. Бондар, звяртаючыся да гісторыі, была заклапочана, у першую чаргу, трагічнымі старонкамі беларускага мінулага: “*Свет не гэткае помніць! Ракой // Кроў сцякала на скроні стагоддзя...*”²³. У паэтэсы напісаны асобны зборнік паэзіі “Спадчыны боль” (1987), прысвечаны асэнсаванню гістарычнага шляху, кнігу склалі два раздзелы – “Кніга песень”, у які ўвайшлі кароткія паэмы-песні паводле матываў народных легенд, “Кніга плачаў”, дзе змешчана паэма “Мы родам з вайны”. Зборнік пазней быў адзначаны крытыкамі як наватарскі “ў змястоўным (аднаўленне даўніх старонак гісторыі – легенды пра Менеска, які заснаваў Мінск, пра Свіцязь-возера, вершы пра Еўфрасінню Полацкую, пра Сымона Буднага і інш.), жанравым (творы паводле легенд, паводле народных песень, міжжанравыя ўварэнні: песні-плачы, маналогі-споведзі, элегічныя оды), стылёвым (перапляценне рэальнага і фантазійнага, эпіка-дакументальнага і лірычнага, трагедыйнага і сентыментальных пачаткаў) планах”²⁴.

Канцэпцыя гераічнай асобы знайшла ўвасабленне ў вершах Т. Бондар “Доля”, “Літара”, яе паэме “Рагнеда” і інш. Ваенная тэма ўвасоблена ў яе творах праз трагедыю смерці яе дзеда, які быў партызанам і якога расстралялі фашысты (вершы “Дзед”, “Стары фотаздымак” і інш.).

З цягам часу трагедыйны пафас у творах Таісы Бондар толькі ўзмацніўся. Туга, боль пранізвалі яе паэтычны радок: “*І мне*

²⁰ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. С. 60.

²¹ Там жа. С. 60.

²² Там жа. С. 58.

²³ Там жа. С. 28.

²⁴ Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 3. Мінск, 2014. С. 686–687.

пакутна жыць, як іншым <...> *Жаночы ненавісны лёс, // Замкнуты ў вечным крузе болю!*²⁵. Пасля дачаснай смерці любімага мужа самота завалодала сэрцам лірычнай гераіні паэтэсы, побач у вершаваных радках сустрэліся словы “дом” і “дол”²⁶, паэтэса супрацьпастаўляла любоў адзіноце²⁷. Каханне-пакуты, каханне-боль пераважалі ў інтымнай лірыцы Т. Бондар.

Нягледзячы на агульны трагедыйны настрой сваіх твораў, Таіса Мікалаеўна не адносіла сябе да песімістаў: “Я ніколі не належала да стану песімістаў, тым больш да стану злоснікаў, якім чым горай, тым лепей. Насуперак усім сацыяльным цяжкасцям, насуперак несупыннаму і ўсё больш пагрозліваму росту небяспекі, перад усімі пагрозамі свету і кожнай надзеленай душою чалавечай асобе ў ім я веру, бачу, што дух, душа чалавецтва жывыя, жывуць, працягваючы то там, то тут запальваць свае агні, – і святло не гасне, не згасе”²⁸. Яна да самага канца свайго зямнога быцця працягвала шукаць адказы на жыццёвыя пытанні. Яна працягвала шмат падарожнічаць, наведала Індыю, Кітай, пасля чаго захапілася ўсходняй філасофіяй і рэлігіяй. Пасля падарожжаў па славянскіх краінах Еўропы яна праніклася ідэяй аб’яднання славянства.

Творчасць Таісы Бондар стала адметнай старонкай у беларускай літаратуры не толькі ў ідэйна-тэматычным плане, але і жанрава-стыльёвым. Яе радок псіхалагічна напружаны, спавадальны, маналагічны, у паэзіі пераважае жанр элегіі. На апошнім творчым этапе лірыка Т. Бондар стала раманічнай, напісаны ёй і творы ў жанры лірычнай прозы, стыль якіх набліжаны да “плыні свядомасці”.

Таіса Бондар з уласцівай ёй шчырасцю “агаліла” духоўны свет сваёй лірычнай гераіні, без параднага вэлюму, адкрыта паказала свету сваё “я”, тое, што яе хвалявала, расчароўвала, вымушала пакутваць.

²⁵ Бондар Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў. С. 21.

²⁶ Там жа. С. 26.

²⁷ Бондар Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы. С. 49.

²⁸ Бондар Т. “У літаратуры трэба перамагаць кожны раз наноў...” // Беларусь. 1994. № 10. С. 10.

Пытанні і заданні:

1. Чым вылучаецца паэтычная творчасць Таісы Бондар сярод іншых паэтэс – прадстаўніц жаночай плеяды другой паловы XX стагоддзя? Думку абгрунтуйце.

2. Выкажыце сваё меркаванне адносна наступнага выказвання Т. Бондар пра сваё пакаленне: “Мне здаецца, што лепшае ў нас, у нашым пакаленні – імкненне быць шчырымі. Шчырымі ва ўсім. У пачуццях. У сваёй тузе па ідэале. У сваім разуменні Боскага свету, апраўдаць які мы не маглі, а асуджаць не асмельваліся. У сваім заўсёды свядомым нежаданні гуляць у літаратурных бунтаўшчыкоў, патрафляючы густам замежных імпрэсарыю. Нават у сваім адчужэнні як ад папярэднікаў, так і ад тых, хто ішоў следам”.

3. Знайдзіце вершы Т. Бондар, якія дэманструюць гуманістычную скіраванасць яе паэтычнага слова, прааналізуйце іх.

Люстэрка паэзіі Раісы Баравіковай

Раіса Баравікова – адна з самых лірычных беларускіх паэтэс, пяшчотная, эмацыянальная, рамантычная, адначасова высакародная і мудрая, высокаэстэтычная, – тая, якая спаўна ўвасобіла ў сваёй творчасці сэнс тэрміна “жаночая паэзія”.

Раіса Андрэеўна Баравікова нарадзілася 11 мая 1947 г. Атрымала спецыяльнасць мастацкага перакладчыка ў Літаратурным інстытуце імя М. Горкага ў Маскве, працавала рэдактарам на кінастудыі «Беларусьфільм», у газетах і часопісах, была галоўным рэдактарам часопіса для жанчын «Алеся», з 2002 г. узначальвала часопіс «Маладосць». Раіса Баравікова – аўтар зборнікаў «Рамонкавы бераг» (1974), «Слухаю сэрца» (1978), «Такое кароткае лета» (1981), «Адгукнуся голасам жалейкі» (1984), «Каханне» (1987, Дзяржаўная прэмія імя Аркадзя Куляшова), «Пад небам першага спаткання» (1990), «Люстэрка для самотнай» (1992, Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь імя Я. Купалы), кніг для дзяцей, гістарычнай драмы «Барбара Радзівіл».

Для Р. Баравіковай паэзія стала справай жыцця. Калі абапірацца на сцвярджэнне аб адным з найважнейшых прызначэнняў паэзіі – пазнанне свету і чалавека, – то неабходна зазначыць, што кожны паэт раскрывае, у першую чаргу, уласны духоўны свет. Спознаўшы сябе, паэт-лірык, як заўважыў І. Шпакоўскі, “стварае “аўтапартрэт” сваёй душы, выяўляе розныя бакі свайго духоўнага стану”¹. Р. Баравікова валодае сваім адметным мастацка-эстэтычным поглядам на паэта і паэзію, заключаным у поўнай самаадданасці творчасці. Яна проста “загадвае” паэту: “...сэрца і трывогі ўсе аддай // радку, што пачуццём на нервах // тчэцца”², ці піша пра неабходнасць “растварыцца” аўтару ў сваім творы: “І творца так... // Хто ён у плыні дзён? // Пакутнік нелюдзімы ці гуляка? <...> Ёсць твор! // У ім усё яго жыццё”³. Паэтэсу хвалюе, што ў сучасным грамадстве людзей больш турбуюць матэрыяльныя праблемы, чым духоўныя, і тады для паэзіі месца не існуе: “Радкі, радкі... // Свет патрабуе

¹ Шпакоўскі І. С. Тыпізацыя ў лірыцы: формы і сродкі. Мінск, 1980. С. 76.

² Баравікова Р. А. Сад на капялюшыку каханай: лірыка. Мінск, 1997. С. 274.

³ Там жа. С. 412.

хлеба! // І, што яму, мо толькі насмяшыш, // што дзесь Паэт
 вядзе размовы з небам // пра несмяротнасць слова і душы”⁴.
 Гэта ж вечная праблема суаднясення “духоўнае – матэрыяль-
 нае” раскрываецца ў яшчэ адным вершы Р. Баравіковай: “*Ня-
 хай гавораць людзі ля кіёскаў, // што я ў палоне песенных забаў
 <...> Сяброўкі абсталёўваюць кватэры, // я п’ю ў лясах на до-
 світку расу // і незалежна, з выглядам гетэры, // чыёсьці сэрца
 ў кошыку нясу*”⁵. Для паэтэсы існуе яшчэ адзін “вымяральнік”
 сапраўднай паэзіі – праўда: “*Выходзь да люду пры парадзе // ці
 выстаўляй капкан з рыззя, // ў аднойчы сказанай няпраўдзе //
 калісь патоне праўда ўся...*”⁶. Такім чынам, паэтэса раскрывае
 асновасутнаснае прызначэнне паэзіі, якое можна вызначыць як
 “спасціжэнне свету і дыялог паміж людзьмі, самапазнанне, са-
 мапабудова чалавечай асобы ў працэсе пазнання...”⁷.

Радзіма – гэта у першую чаргу той куток, дзе чалавек нара-
 дзіўся. З “малой радзімы” і пачынаецца далучэнне да ўсёй Ба-
 цькаўшчыны. Дарэчы нагадаць славутыя словы І. В. Гётэ пра
 тое, што, калі хочаш пазнаць паэта, наведай яго радзіму. Радзіма
 Р. Баравіковай – вёска Пешкі Бярозаўскага раёна Брэсцкай воб-
 ласці. Яна паўстае ў творах Р. Баравіковай праз успаміны, якія
 агортваюць аўтара пры наведванні родных мясцін: “*З лета стог,
 абкладзены кляёнкай, // На штыкетах – жоўтыя глякі... // Не-
 дзе мама бразгае даёнкай, // недзе тата носіць смалякі... // Там
 заўжды здаецца ўсё нязменным, – дворыкі, прыязнасць і давер,
 // а за хмару дзень ляціць праменны // і сухое лісце – за каўнер*”⁸,
 “*Прыеду я ў той куток зялёны, // аддам паклон сунічнай стара-
 не, // дзе на сядзібах маладыя клёны // шумяць аб нечым дарагім
 і мне*”⁹, “*Якой адлегласцю аддалены, // якой імжакаю затканы
 // мае палескія праталіны, // мае сунічныя паляны?..*”¹⁰. Як бач-
 на, самым яркім вобразам-сімвалам родных мясцін паэтэсы сталі
 суніцы. Увогуле, у вобразнай сістэме паэтызацыі радзімы Р. Ба-
 равіковай менш ідэалізацыі, чым, скажам, у Я. Янішчыц. Тут усё
 проста, фатаграфічна дакладна і каштоўна толькі праз насталь-
 гічныя пачуцці лірычнай гераіні. Адметная сама назва верша,

⁴ Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. Мінск, 2007. С. 242.

⁵ Там жа. С. 13.

⁶ Баравікова Р. А. Сад на каплялошыку каханай: лірыка. С. 371.

⁷ Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. Л., 1972. С. 131.

⁸ Баравікова Р. А. Сад на каплялошыку каханай: лірыка. С. 198.

⁹ Там жа. С. 201.

¹⁰ Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 78.

прывсечанага радзіме, – “Там...”: ужыванне няпэўнага займенніка са шматкроп’ем адразу настройвае на роздумны лад. Паэтэса нават выказвае шкадаванне, што не так шмат вершаў яна прысвяціла сваёй “малой радзіме”: *“Я пра гэта мала так пісала – // ўся любоў засталася ў душы”*¹¹. Р. Баравікова пазней пераехала ў сталіцу, ужо яе яна называе “горад мой”, ёй прысвячае свае вершы (“Світанне ў парку імя Янкі Купалы”, “Серабранка” і інш.), але ведае, што *“адразу па абліччы // заўжды пазнаю земляка”*¹².

Тон вершаў Р. Баравіковай пра маці, такі ж як і ў яе вершах пра Радзіму, спакойны, сцішаны, задумнены: *“Як ціха яблыні шумяць // у нашым садзе, // давай жа, мама, ля акна // з табой прысядзем”*¹³, *“Хочацца ціхай спагады, // чуецца мамін уздых, – бы расцвілі пад паглядам // кроны садоў маладых”*¹⁴. З прыведзеных цытат можна зрабіць выснову пра спалучанасць вобразаў маці і сада – вядучага ў творчасці паэтэсы.

Р. Баравікова ўшаноўвае і ўслаўляе беларускую мову як нацыянальную святыню. Яна не ўяўляе свайго жыцця без роднай мовы: *“...са слова пачалася мова, // а што я, людзі, без яе?!”*¹⁵. Паэтэса складае адметны па сваёй гукавай арганізацыі верш-спеў беларускай мове, у ім пры дапамозе гукапісу акцэнтгуюцца ўвага на эўфанічных асаблівасцях нашай мовы – першая страфа прысвечана гукам [дж] і [дз], другая – [ц]: *“Заўваж, дрыжыць рука ў тваёй руцэ, // ценё ад вярбы на цёплым паранеце, – // і ў гэтых сказах лёгенькія “ц”, // нібы званочкі ў нашым першым леце”*¹⁶.

Беларусь і яе багатая гісторыя знайшлі адлюстраванне ў паэзіі Р. Баравіковай. Яна звяртаецца да жаночых вобразаў з сёвай беларускай мінуўшчыны. Менавіта незвычайны лёс смелых, незалежных, якія жылі па законах сэрца, жанчын леглі ў аснову сюжэтаў дзвюх драматычных паэм Р. Баравіковай “Саламея” (1985) і “Барбара Радзівіл” (1990-1991). Саламея Пільштынова заклапочана абмежаванасцю жаночага лёсу, накладзенай векавой народнай традыцыяй, калі жонка павінна цярпець здзекі мужа: *“Прынзіць можаш... // Я цярплю абразы // і ведаю: нічым не дагаджу, // і сіл няма адсекчы ўсё адразу <...> Я – жонка – лёс упрошваю: скарыся! // І мне ў адказ: “Паўстань!” – крычыць*

11 Баравікова Р. А. Сад на капялюшыку каханай: лірыка. С. 198.

12 Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 78.

13 Там жа. С. 61.

14 Там жа. С. 164.

15 Там жа. С. 63.

16 Там жа. С. 213.

мой лёс”¹⁷, – і вырашае пакінуць мужа і адправіцца ў падарожжа. Адметны вобраз жанчыны ў творах Р. Баравіковай ў сваёй таямнічасці, загадкавасці, нават фрывольнасці паводзін: *“Жыццё жанчыны – зараснік шыпячыны”*¹⁸, *“Прарочыца, // распусніца, вясталка – усё ў адно...”*¹⁹.

Паглыбленне паэтэсы ў фальклорную стыхію адбываецца праз рознааспектнае засваенне ідэйна-эстэтычнай спадчыны народа і яго духоўных каштоўнасцей (традыцыі эстэтычныя, традыцыі песеннасці, традыцыі гумару і сатыры, моўныя традыцыі), ёй уласцівы творчы зварот да фальклорных жанраў і выяўленчых сродкаў. Трэба заўважыць, што гэта не стылізацыя пад фальклор, для яе паэзіі характэрны ўсвядомлены, мэтанакіраваны адбор вобразна-паэтычных форм і прыёмаў.

У паэзіі Р. Баравіковай многія літаратуразнаўцы знаходзяць ўвасабленне народна-песеннай традыцыі. Так, У. Гніламёдаў, спасылаючыся на выказванне перакладчыка яе вершаў на рускую мову Г. Куранёва: *“Раіса Баравікова творча абапіраецца на беларускую песенную традыцыю. Нездарма адзін з цыклаў сваіх вершаў яна так і назвала: “З бабуліных песень”*. Цыкл гэты, ключавы для ўсёй творчасці Раісы Баравіковай, не чарговае перакладанне фальклору, а адзначаныя пячаццю глыбокай павагі да народнай творчасці зусім самастойныя, самабытныя вершы”, – прыходзіць да высновы: *“Яе фальклорныя матывы і асацыяцыі спалучаюцца з сучаснымі і маюць глыбока псіхалагічны падтэкст. Тут назіраем фалькларызм і, з другога боку, вытанчанасць сучаснай спавядальнай лірыкі”*²⁰. Адметнае прачытанне паэзіі Р. Баравіковай сустракаем у артыкуле В. Шынкарэнкі: *“Напэўна, прызнаннем у якасці першаснай асновы свайго паэтычнага слова мелодыі, музычнага пачатку, а не колеру, і абумоўлена мнагазначнасць гучання двухрадкоўя з верша Р. Баравіковай “Папялушка! – уздрыгваюць кусты...”*: *“Словамі не пэндзлем маляваць, // тут свае адценні, свае гамы...”*²¹.

Увасабленне гуманізму, хрысціянскіх ідэй у творчасці Р. Баравіковай – з’ява адметная. Яна не дагматызуе вечныя ісціны і каштоўнасці, не дэкларуе іх, а прапускае праз сваё сэрца. Пры

¹⁷ Баравікова Р. А. Сад на капялошыку каханай: лірыка. С. 251.

¹⁸ Там жа. С. 253.

¹⁹ Там жа. С. 255.

²⁰ Гніламёдаў У. В. Класікі і сучаснасць. Мінск, 1987. С. 245.

²¹ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. Мінск, 2003. С. 574.

гэтым выяўляецца нацыянальная спецыфіка светаразумеўня, якая найперш заключаецца ў цеснай сувязі хрысціянскіх і народных культурных традыцый. У паэзіі Р. Баравіковай назірацца разгублены стан лірычнай гераіні з-за недасканаласці свету, перададзены ўжо самімі назвамі вершаў – “Чаму?”, “Навошта... навошта... навошта?!” Паэтэсе хочацца верыць: *“Гавораць жа, свет – з дабрыві”*²².

Р. Баравікова “агале” шматлікія чалавечыя грахі: *“А людзі... // Годнасць страчана ў адных, // бунтуе ў іншых гордая пачуццё...”*²³, *“Хлуслівы не прызнаецца ў хлусні, // ён, можа, і не знае, што хлуслівы...”*²⁴, адным словам, – *“Жыццё – тартак, // пілуе нервы час, // адчай, мана і здрада...”*²⁵. Адпаведна хрысціянскай традыцыі, лірычная гераіня Р. Баравіковай усё злое бачыць як праяўленне д’яблаўскіх сіл, добрае – боскіх; праблема ў тым, ці знойдзецца той чалавек-прарок, які дапаможа знайсці правільны шлях: *“Шалее д’ябал ад сваіх забаў, // не абмінае гэты шал нікога... // Дзе той відушчы, хто б руку падаў, // у ім гатовы свет пачуццёў Бога”*²⁶. Таксама па-хрысціянску паэтэса разважае аб часовасці жыцця чалавека на зямлі: *“Хай цела – тлен... // Ад тлену не прыбудзе, // ды вырвецца калісь на волю дух!”*²⁷. У сваіх вершах Р. Баравікова дэманструе нацыянальную адметнасць беларусаў, выражаную праз спалучэнне хрысціянскай і язычніцкай традыцый, калі народнае суадносіцца з вышэйшым – горнім, сакральным: *“Вунь поўні белая ладдзя // святлом у сум мой уплывае, // мне дамавік яшчэ сыграе, // ва ўсім астатнім – Бог суддзя”*²⁸.

Р. Баравікова знаходзіць гармонію душы ў акаляючым асяроддзі, яе лірычная гераіня тонка адчувае шматколорны і шматгалосы свет беларускай прыроды, трапна выяўляе яе настрой, пры гэтым перадае асабістыя душэўныя перажыванні, выкліканыя ўбачаным. Асабліва ўражваюць яе творы рознакаляровасцю кветкавых вобразаў. Яе вершы – адлюстраванне квяцістасці, жаночасці і ўласцівай ім зменлівасці: *“З травы падміргваюць анюткі... // Ах, божа мой, лісток танюткі, // бы шлеечка ад камбінэ”*²⁹. В. Шынкарэнка

²² Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 157.

²³ Там жа. С. 219.

²⁴ Там жа. С. 219.

²⁵ Баравікова Р. А. Сад на капялюшыку каханай: лірыка. С. 192.

²⁶ Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 229.

²⁷ Там жа. С. 224.

²⁸ Там жа. С. 228.

²⁹ Там жа. С. 251.

правяла цікавую паралель паміж імем паэтэсы, якое нагадвае аб старажытнаегіпецкім богу сонца Ра, і яе прыхільнасцю да кветак, “якія хоць у нейкай ступені адпавядаюць вобразу сонца, нагадваюць яго знешнімі абрысамі або паўтараюць колерамі. Увагу пісьменніцы прыцягваюць шматпялёсткавыя белыя рамонкі, настальгічны водар квітнеючай ліпы, жаўцізна першацвету, ільвіны зеў, прыдарожны люцік, “ля плота, як падстрэлены, сланечнік” і г. д.”³⁰. Гэты букет паэтэса дапаўняе геранню, цыкламенамі, незабудкамі, бэзам. Усе гэтыя расліны ўтвараюць прыгожа-дзівосны кветнік, які ўвасабляе адметнае і непаўторнае аблічча Радзімы.

Па-адметнаму прадстаўлена лірычная геранія Р. Баравіковай у інтымнай паэзіі, яна адкрывае нетыповы для беларускай жаночай паэзіі вобраз шчаслівай у каханні жанчыны. Як зазначае С. Калядка, “менавіта творчасць Р. Баравіковай спрыяла таму, што многія забароны, накладзеныя сацыяльна-культуралагічным кантэкстам на цнатлівую, сарамлівую, несексуальную жаночую паэзію, былі перагледжаны”³¹, а Г. Кісліцына ўвогуле называе яе “секс-сімвалам беларускай літаратуры”³². Зразумела, сексуальнай назваць яе паэзію можна ўмоўна, больш адпаведны тэрмін – эратычная. Дакладнае азначэнне лірыкі кахання Р. Баравіковай даў У. Гніламёдаў – “пачуццёва-плоцева”³³. Упершыню паэтэса з дапамогай сродкаў “цялеснай” паэтыкі перадала вобраз закаханай жанчыны (вершы “Ля крыніцы бруістае вяне...”, “Музыка”, “Як добра, часам, што наўкол...” і інш.). Але гэта не значыць, што гэтай паэтэсе не вядомы пакуты, ёй таксама знаёма горыч расстання (вершы “Апошняя сустрэча”, “Не абяцаюць...” і інш.). Паэтэса ўводзіць у сваёй лірыцы побач з вобразам каханай вобраз каханкі: “Шчыруе ў днях гарэзлівых каханка, // а я табе каханаю была”³⁴. Лірычнай гераніі твораў Р. Баравіковай вядомы і спакусы “чужога мужа” (верш “Пасядзім, мой даўні дружа...”), і “дыханне здрады” (верш з аднайменнай назвай), даводзілася ёй і адмаўляць:

³⁰ Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. Т. 4., кн. 2: 1986–2000 гг. С. 573.

³¹ Калядка С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця”. Мінск, 2010. С. 94.

³² Кісліцына Г. Раіса Баравікова як секс-сімвал беларускай літаратуры // Крыніца. 1996. № 5–6. С. 58.

³³ Гніламёдаў У. В. Класікі і сучаснасць. С. 248.

³⁴ Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 145.

“Адмовіцца! – насуперак кручыне, – // і гэта ўсё, што ў долю магу даць // не брату, не таварышу, – мужчыне! – // і вернасцю сваёю пакараць”³⁵.

Паэзія кахання Р. Баравіковай стала ўвасабленнем традыцый Г. Ахматавай, М. Цвятаевай. Як зазначае А. Брадзіхіна, параўноўваючы лірыку Р. Баравіковай з лірыкай Г. Ахматавай, “прынцыповая непадобнасць аўтарскіх пазіцый праступае пры пошуках кампрамісу. Калі жаночая гераіня Р. Баравіковай шукае кампраміс з былым прадметам захаплення, свядома прымаючы падман за каханне, то моцная асоба-індывідуаліст Г. Ахматава прагне ладу са сваім alter ego”³⁶. Адметна, што шчаслівае, узаемнае каханне, “адзінае і на ўсё жыццё” вельмі рэдка становіцца аб’ектам лірыкі як рускіх, так і беларускіх паэтэс.

Лірыка кахання Р. Баравіковай як адметная паэтычная сфера як ніякая іншая валодае шырокай сістэмай жанраў: “Верлібр, напісаны пад раніцу”, “Дзесяць васьмірадкоўяў”, “Вершы без апошняга радка”, “Васьмірадкоўі апошніх пацалункаў” і інш., а таксама багаццем вобразна-выяўленчых сродкаў.

Р. Баравікова разам з іншымі паэтэсамі актуалізавала ў беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя лірыку кахання, надала ёй “масавы” характар. У сваёй творчасці паэтэса найбольш наблізілася да стварэння вобраза шчаслівага кахання, прычым яе лірыка набывае рысы эратычнасці.

Пытанні і заданні:

1. Зрабіце гукавы аналіз паэтычнай страфы з верша Раісы Баравіковай: “Заўваж, дрыжыць рука ў тваёй руцэ, // цень ад вярбы на цёплым парапече, – // і ў гэтых сказах лёгенькія “ц”, // нібы званочки ў нашым першым леце”.

2. На падставе чаго даследчыца беларускай літаратуры Г. Кіслічына надзяліла Р. Баравікову тытулам “секс-сімвал беларускай літаратуры”.

3. Якім чынам у творчасці Р. Баравіковай адлюстраваліся традыцыі рускіх паэтэс Г. Ахматавай і М. Цвятаевай?

³⁵ Баравікова Р. А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка. С. 92.

³⁶ Брадзіхіна А. В. Сучасная беларуская інтымная лірыка: генезіс, тэндэнцыі развіцця, кантэкст: аўтарэф. ... дыс. канд. філал. навук: 10.01.01; 10.01.08. Мінск, 2005. С. 11.

Увасабленне сусветнага літаратурнага вопыту ў творчасці Ніны Мацяш

Ніна Мацяш (1943–2008) – выбітная беларуская паэтэса, яе творчасць стала адметнай з’явай у гісторыі беларускай літаратуры другой паловы ХХ ст. – пачатку ХХІ ст. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, аўтар шматлікіх зборнікаў вершаў – “Агонь” (1970), “Удзячнасць” (1973), “Ралля суровая” (1976), “Прыручэнне вясны” (1979), “Поўны келіх” (1982), “Жнівень” (1985), “Паварот на лета” (выбранае, 1986), “Шчаслівай долю назаві” (1990), “Паміж усмешкай і слязой” (выбранае, 1993), “Палёт над жытам” (выбранае, 1997), “Я вас люблю” (вершы-прысвячэнні, 1998), “Душою з небам гаварыць” (выбранае, 1999), “Богавы дрэва” (2004), “У прыгаршчах ветру” (пасмяротны зборнік вершаў, перакладаў, эсэ, 2009) – аказала значны ўплыў на развіццё літаратурнага працэсу, узбагаціўшы айчыннае прыгожае пісьменства новым зместам і формай.

Вывучэнню паэтычнай творчасці Н. Мацяш прысвечаны шэраг прац беларускіх літаратуразнаўцаў: У. Калесніка, Р. Семашкевіча, У. Гніламёдава, Т. Дасаевай, Т. Чабан, Я. Гарадніцкага, С. Калядкі, В. Смалы і інш.; спроба тыпалагічнага параўнання лірыкі Н. Мацяш з паэзіяй Е. Лось і Г. Каржанеўскай зроблена і ў манаграфіі аўтара¹. Але асобую ўвагу неабходна звярнуць на лірычную творчасць Н. Мацяш у сувязі з яе перакладчыцкай дзейнасцю, у сусветным кантэксце.

Лірычнае слова Н. Мацяш прыцягвае чытача сваёй экзістэнцыяльнай заглыбленасцю, непасрэднай шчырасцю, смеласцю, адкрытасцю грамадзянскай пазіцыі і адначасова лірычнасцю. Яе вершаваны радок адметны знешняй выштукаванасцю вобразна-выяўленчых сродкаў, павышанай экспрэсіўнасцю паэтычнага сінтаксісу.

Ніна Мацяш належыць да пакалення інтэлігенцыі, так званага “філалагічнага” пакалення, якое ў беларускай паэзіі “ішло” пад сцягам павышэння майстэрства, дамагалася большага

¹ Шмакова І. Наталіца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. Мінск, 2011. 148 с.

права на свабоду творчасці, разнастайнасці індывідуальных манер і сродкаў самавыяўлення – шырокае ўжыванне верлібра, асацыятыўнасці, сутыкненняў паэзіі з прозай і немастацкімі сродкамі выяўлення.

Значную ролю ў фарміраванні адметнага светапогляду паэтэсы з інтэлегентна-вытанчанай культурай лірычнага радка адыграў сусветны мастацкі вопыт, з якім яна была непарыўна звязана яшчэ з часоў вучобы ў Мінскім дзяржаўным педагагічным інстытуце замежных моў. Дасканала авалодаўшы некалькімі замежнымі мовамі (французскай, нямецкай, польскай і інш.), паэтэса поруч з паэтычным майстэрствам адточвала майстэрства перакладчыка. У яе перастварэнні (так яна сама называла сваю перакладчыцкую працу²) выйшлі кнігі Ж. Аліўе “У краіне індзейцаў” (1973), А. Гаўрылюка “Песня з Бярозы” (1979), Ж. Сімянона “Першая справа Мегрэ” (1982), А. дэ Сэнт-Экзюперы “Планета людзей” (1984) і “Маленькі прынец” (1989), навелы Г. дэ Мапасана (1987), паэма “Маруся Чурай” Л. Кастэнка (1989), Ф. Жакмэна “Поры года” (2003). На жаль, многае з перакладзенага Н. Мацяш не было надрукавана пры яе жыцці, аб чым яна ўспамінала з вялікім шкадаваннем³. Так, не была выдадзены яе кніга перакладаў французскай лірыкі XVI стагоддзя “Багаславі сустрэчу мне” і зборнік перакладаў замежнай паэзіі “Адна – а з табою”, падрыхтаваныя яшчэ ў 1995 г.

Пераклад для Ніны Мацяш – гэта сатворчасць, глыбокае крытычнае пранікненне у сутнасць радкоў калег па пяру, абмен ідэямі і творчым вопытам. Дзякуючы яе высокаму прафесійнаму майстэрству здабыткам беларускага чытача сталі паэзія немца Фрыдрыха Шылера, любоўная лірыка “вялікіх” і “малых” паэтаў французскай “Плеяды” – П’ера дэ Рансара, Жаашэна дзю Бэле, Жана Антуана дэ Баіфа, Жака Грэвена і інш.; творы П’ера Жана Беранжэ, а таксама рускага класіка М.Лермантава, украінскіх Т. Шаўчэнкі, Л. Украінкі, палякаў Ю. Славацкага, М. Канапніцкай, М.Паўлюкоўскай-Яснажэўскай, балгараў Весяліна Ханчава і Божыдара Божылава, сербскахарвацкіх паэтаў Мамчыла Джэркавіча, Владэта Вукавіча і інш.

Ніна Мацяш заўсёды не адхілялася ад прынцыпу – “перакладаць толькі блізкае па духу і творчай манеры”⁴, “усё

² Мацяш Н. Выбраныя творы. Мінск, 2015. С. 402.

³ Там жа. С. 402.

⁴ Там жа. С. 483.

тое, што блізка майму светапогляду, майму спавяданню гармоніі, святла, любові. І што не проста сведчыць пра мае маральныя, эстэтычныя схільнасці, а і выразна выяўляе мяне самую, нявыяўленую ва ўласных творчых матывах і радках”⁵. Сваімі “духоўнымі сёстрамі” Н. Мацяш лічыла Крысціну Лавант, Віславу Шымборску і Ліну Кастэнка: “Ці ж тое магчыма: ў абліччы адзіным – // І полька Віслава, і ўкраінка Ліна, // І немка Крысціна, і ўсе яны – Ніна?! ”⁶.

Так, як і Ніна Мацяш, “царыца ўкраінскай паэзіі” Ліна Кастэнка (нар. у 1930 г.) не прымае прыстасаванства ў любых формах: “Крушы, ламай, касуй стэрэатыпы! // Яны крычаць, працівяцца, – ламай! // Хоць тая звычка з профілем Ксантапы // і просіць, і галосіць: “Не чапай!”⁷. Ніна Мацяш перасцерагае свайго чытача ад “душэўнай нематы”, “здранцвення”: “Пакуль глядзіш на белы свет вачыма, // навер сабе: ўсё адалець магчыма, // Але, як вока, беражы святло...”⁸.

Лучаць паэтэс і вельмі выразныя і непрыхаваныя грамадзянскія пазіцыі: “Не баязліўцы, не дэбілы, // Але чаму так душы спяць? // Тады авацыі грымелі // Цяпер авацыі грывяць” (радкі Л. Кастэнка)⁹ і вершы “Суземельцы”, “Набалелае”, “Лаўцам чорнага ката ў чорным пакоі”, “Пяць галасоў” і інш. Н. Мацяш. Вядома, што Ліна Кастэнка, лаўрэат Дзяржаўнай літаратурнай прэміі імя Т.Шаўчэнкі, адмовілася ад звання Героя Украіны са словамі: “Палітычнай біжутэрыі не нашу”¹⁰. Ніна Мацяш таксама не прымала бясчынства бюракратаў, засілля чыноўнікаў, нагадвала, што “Не народ слуга ў чыноўніка, чыноўнік // Служка люду паспалітага свайго!”¹¹. Верш Н. Мацяш “Суземельцы” – зварот да беларусаў з мэтай абуджэння грамадскай актыўнасці: “Мае добрыя людзі, // Суайчыннікі, // Суземельцы... / Вы і цяпер, як некалі, // Не так Бога баіцеся, // Як начальніка! // Пазавуголлю толькі // Прынцыповасць сваю выяўляеце, // бы хвігу ў кішэні. // Цела недасканалае ваша ў руках // Невукаў дыпламаваных...”¹².

⁵ Мацяш Н. Выбраныя творы. С. 402.

⁶ Там жа. С. 402.

⁷ Мацяш Н. У прыгаршчах ветру: вершы, пераклады, эсэ. Мінск, 2009. С. 128.

⁸ Мацяш Н. Выбраныя творы. С. 190.

⁹ Мацяш Н. У прыгаршчах ветру: вершы, пераклады, эсэ. С. 121.

¹⁰ Википедия: свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Костенко,_Лина_Васильевна. Дата доступа: 14.10.2016.

¹¹ Мацяш Н. Выбраныя творы. С. 190.

¹² Там жа. С. 188.

Творчасць полькі Віславы Шымборскай (1915–1973) прывабіла Ніну Мацяш прастатой аповеду, будзённай гутарковасцю, неардынарнасцю аўтарскага роздуму пра чалавека як пра відавую, біялагічную і грамадска-сацыяльную істоту: *“Мы адышлі ад жывёл. // Хто адыдзе ад нас. // Праз якое падабенства. // Чаго з чым параўнанне”* (верш “Нагатка”)¹³. Віслава Шымборская стала Нобелеўскай лаўрэаткай у 1996 г. “за паэзію, якая з гранічнай дакладнасцю апісвае гістарычныя і біялагічныя з’явы ў кантэксце чалавечай рэальнасці”¹⁴, яе творы насычаны філасофскай і маральна-этычнай праблематыкай, раскрываюць сувязь паміж вечным і імгненным, вершаваны радок мае рацыянальную канструкцыю, характарызуецца лаканічнасцю метафар, яму ўласціва паэтыка споведзі.

Н. Мацяш, асэнсоўваючы праблему матэрыяльнага і духоўнага ў грамадстве, ролю мастацтва ў вырашэнні гэтай праблемы, у адным са сваіх інтэрв’ю зазначыла: “Я не ведаю ніводнага, колішняга ці сучаснага, грамадства, у якім бы духоўнае пераможна панавала над матэрыяльным. Паўсюль “душа йшчэ з дзерава не злезла” (Л. Кастэнка). Яна і ў XXI стагоддзі ўсё ў тым жа першабытна-калматым лямцу бязглуздай агрэсіі ды культу грубай сілы, падмацаванай фінансамі ці ўладай. Адсюль – бясконцыя крываваыя войны-разборкі, нахабны дыктат волі аднаго ці малалікай групоўкі над мноствам. Адсюль – фетышызацыя маёнткаў і пагарджэнне скарбамі нацыянальнай ды агульначалавечай культуры. Мастацтва ж, як праява духоўнасці, цягам усяго шматвяковага развіцця чалавечай цывілізацыі ўпарта, бесперапынна, усімі даступнымі яму сродкамі, у тым ліку й літаратурай, нагадвае людзям пра іншыя вымеры жыцця. Пра сапраўды нятленныя каштоўнасці, такія як любоў, праўда, чалавечнасць, сумленне. Пра ўсё тое, без чаго чалавек на зямлі так і застаецца драпежным зверам ці вартай жалю кормнай жывёлінай”¹⁵.

Н. Мацяш разважае аб прызначэнні паэта на зямлі ў вершы “Ці скажу” – галоўнае для яго – быць “голасам” іншых людзей, выяўляць “іх радасці й скрухі”, і тады “*Узыходзіць, як каліва,*

¹³ Мацяш Н. У прыгаршчах ветру: вершы, пераклады, эсэ. С. 99.

¹⁴ Википедия: свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Шимборская,_Вислава. Дата доступа: 14.10.2016.

¹⁵ Шматкова І. Наталіцца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. С. 134.

слова. // *Не згубіцца яму ў шматгалоссі*¹⁶. Выказвае паэтэса думкі аб хуткаплыннасці жыцця, аб тым, што пражыць яго трэба адпаведна: *“Каб на прыканцы не шкадаваць, // Што не ўсё, чым доля нас вітала, // З годнасцю мы ўмелі адвітаць”*¹⁷. У Н. Мацяш ёсць вершы з красамоўнымі назвамі: *“Паглядвайма ў неба”* і *“Зазірні ў сябе”*. Гэтыя назвы-заклікі – выражэнне аўтарскага ідэалу. Паэтэса жадае перасцерагчы людзей, каб іх душы не апынуліся ў змроку. Святло падае на чалавека з нябёсаў, свет можа разліцца ў чалавеку сонцам. Толькі зазірні, чалавек, туды, *“...дзе пануе неасяжны // Шчасцямоўны мір. // Выпадковае, не мае // Там прытулку зло: // Толькі радасць, толькі воля, // І святло, святло...”*¹⁸. Святло і змрок, нябеснае і жыццёва-зямное – вось тая сэнсаўтваральная ідэя-антыномія, якая па-філасофску асэнсоўваецца паэтэсай. У гэтай сувязі дарчы будзе прывесці словы В. Каваленкі: *“Адкрываючы свет, абжываючы яго <...>, чалавек заўсёды меў шмат турбот з пазнаннем самога сябе”*¹⁹.

Адметным фактам з’яўляецца тое, што менавіта творчасць Віславы Шымборскай аказала ўплыў на эвалюцыю творчай манеры пісьма Ніны Мацяш, на яе адыход ад кананічна строгіх форм з адпаведна арганізаванымі стопамі, строфамі, рыфамі, бо *“пані Віслава паўстае неймаверна разняволенай у карыстанні мастакоўскім “струмантам”*²⁰. Напэўна, дзякуючы Віславе Шымборскай у Ніны Мацяш нараджаюцца радкі-верлібры, накшталт *“позняга”* верша *“Прыгожая доля”*: *“Рабіць добра сваё // і не лезці ў чужое. // Не пераймацца намовамі, // трымацца развагі. // Не самавялічыцца // і не прыніжацца. // Разумець мову каменя, мову агню // і даць мову эмалі...”*²¹.

Творчасць аўстрыйскай паэтэсы Крысціны Лавант (1915–1973) таксама захапляла Ніну Мацяш. Так як і Ніна Мацяш, хворая ад нараджэння, яна ўсё сваё жыццё прысвяціла літаратуры. Лаўрэат прэміі Георга Тракля і Антона Вільдганса, Вялікай дзяржаўнай прэміі Аўстрыі па літаратуры (1970), яна аўтар эмацыянальна стрыманых, глыбока рэлігійных вершаў. У гонар гэтай неардынарнай паэтэсы ў 1995 г. у Аўстрыі была

¹⁶ Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязой: вершы і паэмы (1962–1992). Мінск, 1993. С. 140.

¹⁷ Там жа. С. 157.

¹⁸ Там жа. С. 216.

¹⁹ Каваленка В. А. Веліч праўды: выбранае. Мінск, 1989. С. 29.

²⁰ Мацяш Н. У прыгаршчах ветру: вершы, пераклады, эсэ. С. 100.

²¹ Там жа. С. 52.

заснавана літаратурная прэмія імя Крысціны Лавант. Паэтычны радок Крысціны Лавант стаў блізкім Ніне Мацяш не толькі адсутнасцю строгах форм, але і матывам самотнага, “адзінокага” кахання: *“Ты ўсю мясцовасць між намі зыначыў. // Для кожнага з нас між аблокамі і каранямі зло паўстала. // Пародненыя, ужо не кладземся спаць вобак, // і мост даверу знік з нашых вачэй”*²².

Асабліваасцю паэзіі кахання Н. Мацяш з’яўляецца тое, што яе лірычнае “я” найвыразней раскрываецца ў імкненні да духоўнага ідэалу. Як слухна заўважыла Л. Тарасюк, “рамантычны прарыў у сферу ідэальных з пункту гледжання жыццёвага практыцызму духоўных адносін вельмі характэрны для паэзіі Н. Мацяш”²³. Складаныя выпрабаванні выпалі на жыццёвую долю Н.Мацяш, яе каханню, як і каханню К. Лавант, перашкодзіла цяжкая хвароба. На пытанне Т. Падаляк у інтэрв’ю, надрукаваным у газеце “Звязда” ў 1999 годзе, – “Колькі разоў вы кахалі?” Ніна Мацяш адказала: “Ой, не ведаю! Я і зараз магу закахацца, закахваюся – і ўсміхнуся, што сустрэўся такі прыгожы чалавек. Але да кахання я заўсёды ставілася так, што гэта – не для мяне. Як ні банальна, я з вясковым выхаваннем, з вясковай этыкай: калі кахаць – значыць быць разам назаўсёды. Вось такое ідэальнае каханне было ў маім уяўленні (можа таму, што бацькі пражылі сваё жыццё вельмі хораша). А калі я захварэла, ну якая можа быць сям’я? Адразу вырашыла, што гэта ўжо не маё. Таму забараняла сабе нават закахацца глыбока. Хаця першае маё каханне ледзь не завяршылася шлюбам – ён прасіў рукі, а бацькі напачатку адмовілі”²⁴.

Але ўсё ж было каханне ў жыцці паэтэсы, і гэтае пачуццё, як ні дзіўна, вызначальнае ў яе светабачанні і творчасці. У творчасці Н. Мацяш шмат вершаў пра каханне. Вершы “Амаль казка”, “Жар-птушка”, “Ці скажу” прасякнуты смуткам лірычнай гераіні ад немагчымасці жаночага шчасця. І ўсе ж яна імкнецца сілай волі перамагчы боль і распач (“На быстрыні”, “Не аддавай сябе самоце”), у яе шмат філасофскіх разважанняў пра гэтае пачуццё, шмат пераасэнсаванняў, яе ўспрыманне кахання надзвычай драматычнае і балючае. У адным з інтэрв’ю Н. Мацяш, усведамляючы экзістэнцыяльную танальнасць свайго

²² Мацяш Н. Выбраныя творы. С. 353.

²³ Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992). С. 29.

²⁴ Мацяш Н. Мая тэма – чалавек: [гутарка з беларус. паэткай Н. Мацяш / Запісаў М. Ваўранюк] // Ніва. 1992. Май (№ 20). С. 3.

светаўспрымання, зазначае: “Лёс. Варункі, у якіх мушу жыць: хвароба і спавяданая ёю адзінота”²⁵.

“Кахаю. І чакаю” – гэтымі словамі з верша “Запозненаю дзікаю ажынай...” можна вызначыць дамінанту інтымна-псіхалагічнага свету Н. Мацяш. Каханне для лірычнай герайні Н. Мацяш – гэта ісціна, якую, адпаведна сэнсу старажытнага выслоўя, можна выказаць наступным чынам: “Я кахаю, значыць, – існую...”²⁶. Сутнасць кахання дакладна вызначаецца ў вершы “*Amo te, ama te, fides immortales*”: “Люблю цябе, любі мяне, вернасць бессмяротная”²⁷ – такі надпіс змяшчаўся на заручальных пярсцёнках у нашых продкаў. У вершы “Я вас люблю” Н. Мацяш раздзяляе паняцці “кахаю” і “люблю”. Слова “люблю” мае больш шырокае значэнне, кахаць можна мужчыну, а любіць – бацькоў, дзяцей, радзіму, жыццё. Пагэтаму замяняючы назву свайго стаўлення з “кахаю” на “люблю”, паэтэса ўзвышае сваё пачуццё і яго аб’ект. Нават “ты” сказаць у адрас дарагога чалавека яна не можа: “На Ваша “ты” сказаць Вам “ты” не смею, // І калі позірк позіркам злаўлю, // Як птушанё, спалохана нямею. // Я не кахаю Вас. Я Вас люблю”²⁸. Лірыка кахання Ніны Мацяш – спавядальная, напоўнена пяшчотай, дабрынёй. Жаночая душа ўражлівая, далікатная, нярэдка з яе выліваецца шчымлівая, даверлівая мелодыя: “Калі чым насцярожыла – забудзь. // На незалежнасць я не пасягаю. // Мне б толькі твае вочы прысягалі, // А будзь такі, як ёсць. Ты толькі будзь!”²⁹.

Вынікам паэтычнага наследавання творчасці Л. Кастэнкі, В. Шымборскай, К. Лавант у паэзіі Н.Мацяш стала яе схільнасць да інтэлектуалізацыі, сацыяльна-філасофскай і канцэптuallyна-этычнай заглибленасці яе ўласнага радка. З цягам часу ў яе творчасці ўзмацнілася драматызацыя рэчаіснасці, абвастрыліся рэлігійна-хрысціянскія матывы; жанрава-стыльвая сістэма яе паэзіі эвалюцыяніравала ў бок разнастайнасці – ад класічнага вянка санетаў да вольнага вершаскладання.

Нягледзячы на магутны ўплыў на паэзію Н. Мацяш замежных аўтараў, яе творчасць захавала нацыянальны дух дзякуючы цеснай

²⁵ Мацяш Н. Мая тэма – чалавек: [гутарка з беларус. паэткай Н. Мацяш / Запісаў М. Ваўранюк] // Ніва. 1992. Май (№ 20). С. 3.

²⁶ Мацяш Н. Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992). С. 72.

²⁷ Мацяш Н. Паварот на лета: Вершы. Паэмы. Мінск, 1986. С. 85.

²⁸ Там жа. С. 49.

²⁹ Мацяш Н. Прыручэнне вясны: лірыка. Мінск, 1979. С. 58.

сувязі з фальклорам. Для паэтэсы характэрны зварот да народнай традыцыі праз кніжную традыцыю, ёй уласцівы вытанчанасць, духоўнасць, высокая філалагічная культура, якая пераўтварае, надае высокі кніжны стыль фальклорным вобразам і матывам. Канцэптуальнасць фальклорна-эстэтычнага светаасэнсавання ў паэзіі Н. Мацяш заключаецца ў арыентацыі на традыцыйныя народныя каштоўнасці.

Творы Н. Мацяш не адасоблены ад часу – у іх выяўляецца ўнутраны свет сучасніцы, чалавека глыбокага і дапытнага, пазбаўленага эгаістычнай абмежаванасці ў справах, думках, учынках. У лірычнай творчасці Ніны Мацяш створаны новы зборны вобраз беларускай жанчыны – гэта ўжо не сялянка (як у літаратуры першай паловы XX стагоддзя), а высокаадукаваная, інтэлігентная, культурная жанчына, здольная смела выказваць свае пачуцці, мець уласны погляд на ўсе з’явы рэчаіснасці.

Арыгінальны паэтычны талент, нацыянальная традыцыя і сусветны мастацкі вопыт арганічна сужыліся ў адной асобе – Ніне Мацяш, творчасць якой, і паэтычная, і перакладчыцкая – адлюстраванне яе феноменальнага духоўнага шляху.

Пытанні і заданні:

1. Назавіце беларускіх пісьменнікаў, якіх разам з Нінай Мацяш традыцыйна адносяць да “філалагічнага пакалення”?

2. Што паўплывала на фарміраванне адметнага светапогляду Н. Мацяш як паэтэсы з інтэлегентна-вытанчанай культурай лірычнага радка?

3. Напішыце эсэ на тэму “Інтымная лірыка Ніны Мацяш”.

“З адказнасцю за свой дар”: паэтычная творчасць Галіны Каржанеўскай

Галіна Анато́льеўна Каржанеўская нарадзілася ў в. Лясішча, што побач са Слуцкам, 27 жніўня 1950 г. Сярэдняю адукацыю атрымала ў в. Янушкавічы на Лагойшчыне: “Янушкавічы – пачатак майго дарослага жыцця, – згадвае паэтэса. – Усё было першым – і вызначальным, усё запачаткоўвала будучы шлях. Першыя вершы на рускай мове я ўстаўляла ў сачыненні, за што класная мяне пахваліла. Паралельна пісаліся і на роднай мове, прычым атрымлівалася лепш, больш вобразна і натуральна. Прыхільна падтрымаў маю пачатковую творчасць рэдактар раёнкі Уладзімір Браніслававіч Сасноўскі – былы партызан, чалавек не абдзелены літаратурнымі здольнасцямі, сябра Міколы Аўрамчыка”¹.

Першыя вершы пачаткоўкі былі заўважаны ў літаратурным асяроддзі. Яе, школьніцу яшчэ, запрасілі на семінар маладых паэтаў у Каралішчавічы. Там сярод настаўнікаў былі Міхась Стральцоў і Анато́ль Вя́рцінскі, а сярод творчай моладзі – Фелікс Баторын, Ніна Мацяш, Ніна Шклярава, Марыя Баравік і іншыя.

У 1973 г. Галіна Каржанеўская скончыла філалагічны факультэт БДУ і распачала настаўніцкую працу ў Плешчаніцкай сярэдняй школе №1 Лагойскага раёна. Туды яна пераехала не толькі настаўніцай, але і паэтэсай з першай кніжкай, а таксама мамай першай сваёй дачушкі. “Педагагічная праца давалася мне цяжка, я неяк завельмі сур’ёзна да яе ставілася. На кожны ўрок ішла як на выпрабаванне. Бо для таго, каб “трымаць” клас, патрабуецца большая энергетыка, чым у мяне была. Атачэнне вайсковага гарадка, досыць вузкае і задушлівае, не спрыяла духоўнаму росту. Тым не менш, паэзія была са мной, і ўвесну 1976 года я прадстала перад прыёмнай камісіяй Саюза пісьменнікаў. (На той час яе ўзначальваў Іван Мележ.) Калі Іван Шамякін спытаўся пра творчыя планы, я разгубілася. Якія творчыя планы? Што гэта такое? “Новую кніжку пішаце?” – падказаў хтось з пісьменнікаў. “Пішу”, – з палёгкай адказала я”². Сапраўды, калі пішацца – як птушцы пяецца, то якія могуць быць планы?!

¹ Каржанеўская Г. А. Аўтабіяграфія // Шматкова І. Наталіцца роднасці святлом... Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. С. 129.

² Там жа. С. 130.

Пераезд у Мінск абумовіў новы род занятку – журналістыка. У 1980–1982 г. Г. Каржанеўская працуе рэдактарам у літаратурна-драматычнай рэдакцыі Беларускага тэлебачання, з 1984 г. – карэспандэнтам, а потым загадчыкам аддзела ў штотыднёвіку “Літаратура і мастацтва”.

Адзін за адным выходзілі “незапланаваныя” зборнікі паэзіі: “На мове шчасця” (1973), “Мой сад” (1976), “Званы гадоў” (1980), “Жыла-была” (1983), “Вечны водгук” (1988), “Невымоўнае” (1991), “Асенні мёд” (1999), “Вершаняты” (2005). У прамежках паміж зборнікамі яна дасканалілася ў прафесіі, рэалізоўвала сябе як жанчына і маці, нарадзіўшы другую дачку.

Адрэзак часу з канца 1980-ых гадоў прыйшоўся на злом эпохі. Паэтэса, як і ўсе яе суайчыннікі, перажыла тэктанічны зрух гісторыі, крушэнне грамадскага ладу і змену ідэалаў, пераацэнку каштоўнасцей. Першай на гэтыя змены ў літаратуры адгукнулася публіцыстычная лірыка, вага якой у творчасці Г. Каржанеўскай з цягам часу значна павялічылася. Актывізавалася ўвага да духоўна-маральных праблем, пачала адкрывацца балючая праўда пра мінулае, паэты звярнуліся да пытанняў веры, становішча беларускай мовы, агучылі праблему экалогіі. Асобнай старонкай у беларускай паэзіі стала тэма Чарнобыля. Гэтыя ж тэмы пісьменніца распрацоўвала як публіцыст на старонках штотыднёвіка і іншых выданняў.

Не будучы першаадкрывальнікам новых тэм у паэзіі, Г. Каржанеўская шукае ўласны падыход да тых, якія цікавілі яе пакаленне. Самабытнасць яе творчасці, найперш лірыкі, абумоўлена адметнасцю характару і светапогляду самой паэтэсы, адсюль і своеасаблівасць лірычнай гераіні, заглыбленасць у духоўную сферу, пераасэнсаванне асобных грамадскіх стэрэатыпаў. Яна не баіцца адкрываць людзям сваё сэрца:

*Хоць шапаткі чуваць,
Што неяк не прынята
Вам сутнасць адкрываць, –
Я быць сабою рада.*³

Медытатыўным роздумам аб сэнсе чалавечага існавання і свайго прызначэння на зямлі прасякнуты шматлікія вершы Г. Каржанеўскай. “*Жыццё маё, ты кропля ў моры жыццяў*”, –

³ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. Мінск, 1991. С. 217.

канстатуе яна са скрухай, пытаючыся: “Ці трэба кропля? // Цэлы свет навошта // адлюстраваны, нібы ў зрэньцы, у ёй?”⁴ Яна піша пра час, яго хуткаплыннасць, яго здольнасць непазнавальна змяняць усіх нас:

*І што такое ўрэшце Час,
Калі не вечны водгук нас,
І нашых дум, і жыццяў нашых?*⁵

Лірычнай герайні не хапае чалавечага цяпла, разумення, любові. “Цяплей не будзе”, – пераканана яна і не мае ілюзій на конт далейшага. Яе непакоіць незавершанасць “пачынення, задумы, радка, // Незавершанасць чарнавіка, // Што з абрыўкаў // ужо не ўваскрэсне”⁶. У вершы “Набываю ці трачу?” аўтар задумваецца пра сэнс самаахвяравання дзеля людзей. У вершы “Старыя здымкі” спрабуе пераасэнсаваць уласнае мінулае – пераглядаючы старыя фатаграфіі, рве іх і прыходзіць да высновы:

*Абрыўкам не ўваскрэснуць,
не злучыцца.
Падраць – лягчэй.
Цяжэй – не паўтарыцца.*⁷

Гэты верш адметны наяўнасцю аўтарскай самаіроніі: “Старыя здымкі драць – // Судзіць і дакараць // Уласную каштоўную персону”⁸. Лірычная герайня паэзіі Г. Каржанеўскай вылучаецца здольнасцю крытычнага погляду не толькі на ўчынкi іншых людзей (“Я жадаю // Мець чэснага ворага...”⁹), але і самакрытычнасцю, строгасцю да сябе: “...І над сабою суд вяршу. // Мычыць пакутліва мой сорам // Ды пальцам торкае // ў душу”¹⁰.

Партрэт герайні ствараецца на фоне пакалення, да якога належыць паэтэса і чый мастацкі вопыт яна таксама ўзважвае. Яна ўсведамляе, што належыць да супольнасці творцаў, якіх аб’ядноўваюць агульныя духоўныя ідэалы і каштоўнасці: Радзіма,

⁴ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 201.

⁵ Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. Мінск, 1988. С. 8.

⁶ Там жа. С. 123

⁷ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. Мінск, 1988. С. 108.

⁸ Там жа. С. 108.

⁹ Там жа. С. 69.

¹⁰ Там жа. С. 84.

мова, гісторыя. Магчыма таму Г. Каржанеўская звяртаецца да прадстаўнікоў свайго пакалення з заклікам да духоўнага яднання, даверу адзін да аднаго:

*Мы – паралельныя,
горнія светы.
Вы нам браты,
аднагодкі-паэты...*¹¹

Выразная рыса паэзіі Галіны Каржанеўскай, пра што пісалі крытыкі, гэта драматызм светаўспрымання. Мае рацыю Варлен Бечык: “Прызванне паэта драматычнае. Тое, пра што гаворыш, павінна быць перажыта. Жыць неабходна без палёгкі. Ад барацьбы, пераадолення ўхіляцца нельга, немагчыма. Самае заповітнае выносіцца на людзі”¹².

Такім жа нялёгкім бачыцца прызначэнне паэта і Г. Каржанеўскай:

*Млечным Шляхам
Ідуць паэты.
...О, які ж гэта шлях цяжкі!*¹³

Унутраную прыроду драматызму паэтэсы адзначала крытык Тамара Чабан: “Пры ўсёй стрыманасці, ураўнаважанасці паэзія Г. Каржанеўскай унутрана драматычная. Аднак гэта не той драматызм, што разрывае, раскідвае ў розныя бакі непрымірныя супярэчнасці. Гэта затоены, глыбінны драматызм суіснавання-барацьбы двух неразрыўных жыццёвых пачаткаў – быту і быцця”¹⁴.

Думаецца, такіх супярэчнасцяў болей. Драматычныя ноты адчуваюцца не толькі ў творах, народжаных сапраўды цяжкімі падзеямі (жахі вайны, адыход крэўных), але і там, дзе змрочныя карціны рэчаіснасці, крыўды ад чужых і блізкіх, перыпетыі асабістага жыцця і да т. п.

Сэрца паэтэсы назаўсёды асвечана любоўю і ўдзячнасцю да родных мясцін:

¹¹ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 39.

¹² Бечык В. Л. Прад високаю красою: літ-крыт. арт. Мінск, 1989. С. 271.

¹³ Каржанеўская Г. Жыла-была: лірыка. Мінск, 1983. С. 3.

¹⁴ Чабан Т. Паміж быццём і бытам // Польша. 1984. № 6. С. 215.

*Я пачуці хавачь
не прывучана.
Ты любоў мая, Случчына!
Да тваіх сенажацяў спелых
Я руплівай пчалой ляцела.¹⁵*

Паэтэса прачула піша пра малую радзіму маці, якую яны разам наведалі: “Святлела маці кожнынкаю рыскай...”. І далей прыходзіць да лагічнай высновы: “*Яе калыска – значыцца, пачатак // Мiane самой*”¹⁶.

Г. Каржанеўская бачыць моцныя і слабыя бакі нацыянальнага характару. Яна заклікае народ быць моцным, перасцерагае: “*Калі народ ідзе на звод, // Губляе ўпэўненасць народ. // Ён, як сляпы на раздарожжы, // Гатовы кідацца ў бакі. // І на жыцці ніяк не можа // Ісці без нечае рукі*”¹⁷. У вершы “Дзірван” паэтэса ў алегарычнай форме разважае пра саматоеснасць беларускага народа напрыканцы XX стагоддзя:

*Кідаеш зерне, думаеш – узйдзе...
А сейбітаў мо болей, чым зярнят,
І пустка як была сто год назад,
Так і цяпер не ведае аб жыцце.¹⁸*

Выйсце аўтар бачыць у адным, пра што заяўляе з уласцівай ёй катэгарычнасцю: “*Дык трэба сеяць. Працаваць. // І кропка*”¹⁹. Несумненна, яна сярод тых, чыё прызвание – сеяць зярняты духоўнасці і высокай маралі. І мы разумеем скруху руплівіцы: “*Як цяжка ўсходзіш ты, насенне, // маёй душы!*”²⁰

Паэзія Г. Каржанеўскай асэнсоўвае чалавека ў прасторы і часе, спалучае мінулае і будучыню, выяўляе іх цесную сувязь. Аўтарка раскрывае ў сваёй творчасці сутнасць сённяшняга, вельмі складанага і супярэчлівага часу, актуалізоўвае высокія чалавечыя ідэалы, дзеля якіх жылі і змагаліся нашы продкі, заклікае заўсёды помніць пра белыя плямы нашай гісторыі. Паэтэса пераканана:

¹⁵ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 38.

¹⁶ Там жа. С. 165.

¹⁷ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 19.

¹⁸ Там жа. С. 8.

¹⁹ Там жа. С. 8.

²⁰ Там жа. С. 106.

*Гісторыя – не могільнік глухі,
Дзе подзвігі людскія і грахі
З нябожчыкамі закапаны.
Гісторыя балючая, як рана.*²¹

У творчасці Г. Каржанеўскай надзвычай моцнае фальклорнае напаўненне. Гэта праяўляецца ў складзе вобразнага мыслення, адчуванні народнага самабытнага слова, тонкім лірызме, які характарызуецца напеўнасцю, прачулай інтанацыяй, гарманічным ладам рытму. Паглыбленне ў фальклорную стыхію адбываецца праз шматбаковае засваенне ідэйна-эстэтычнай спадчыны народа і яго духоўных каштоўнасцей (традыцыі эстэтычныя, традыцыі песеннасці, гумару і сатыры, моўныя традыцыі).

Вобразы матулі і дзяцей, традыцыйныя для вуснай народнай творчасці, з'яўляюцца ідэяўтваральнымі ў паэзіі Г. Каржанеўскай. Адзін з крытыкаў у 1990-ых гадах так выказаўся пра яе лірычную гераіню: “Яна не каханка, а жонка, маці і гаспадыня” (са слоў паэтки). Шчасце жанчыны-маці ні з чым нельга параўнаць:

*Бэз адціце – адняе салавей,
Тэрмін на ўсё вызначае прырода.
Трэба дзяцей гадаваць. За дзяцей
Самае лепшае песні не шкода.*²²

Якім незвычайным, каляровым быў свет, калі “Дзіця таўхала ножкаю малою, // Давала знаць: “Жывое я! Я ёсць!”²³ Як радавалі першыя нерашучыя крокі, першыя словы малых беларусчак! “Ад заспамага сонца // Да месяца // Не стамляюся // Дзіцяткам цешыцца.”²⁴

Вобраз дзіцяці заўсёды прысутнічае ў тых вершах Г. Каржанеўскай, дзе яна асэнсоўвае самыя важныя, балючыя пытанні, вызначальныя праблемы сучаснасці. Звяртаючыся да сваіх дачок, Алены і Настасі, пісьменніца выказвае жаданне: “Хай не пустымі будуць каласкі, // Узрошчаныя ласкаю і працай”²⁵.

²¹ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 20.

²² Каржанеўская Г. Жыла-была: лірыка. С. 24.

²³ Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. С. 31.

²⁴ Каржанеўская Г. Жыла-была: лірыка. С. 43.

²⁵ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 159.

Свет фальклору для паэтэсы – крыніца каштоўнага народнага вопыту. Яна не капіруе сюжэты з фальклору, а пераасэнсоўвае іх, у асобных выпадках не прытрымліваючыся канонаў народнай традыцыі і прапаноўваючы свой, арыгінальны погляд на жыццё і рэчаіснасць. Напрыклад, у вершы “Прымаўка” абыгрываецца народная мудрасць “На вяку – сем раз палкай па баку”. А выснова нечаканая: на самай справе баліць не бок, а сэрца! Не вельмі згодна аўтарка і з вядомым пажаданнем не выносіць смецце з хаты: *“Па кутах рассоваць, // Загарнуць пад ложак”*²⁶. Верш так і называецца: “Насуперак прыказцы”.

У беларускай літаратуры канца ХХ стагоддзя ў выніку грамадскіх зменаў яскрава адлюстравалася паварот ад навязанага атэізму да веры, рэлігійнай свядомасці. Аднавілася перапыненая было традыцыя духоўнай паэзіі. Шырока пачалі скарыстоўвацца і распрацоўвацца ў творах сюжэты і матывы з Бібліі. Хрысціянскія каштоўнасці ў спалучэнні з агульначалавечымі гуманістычнымі ідэаламі ўвайшлі і ў творчасць Г. Каржанеўскай.

Паэтэса прыходзіць да высновы аб жыццесцвярджалнай моцы чалавечай дабрыні. Адсюль і зварот да сябра з просьбай “Наталі маю прагу добра”²⁷, і жаданне бачыць у чалавеку лепшае: *“Мне пранікліваць доля дала: // Я шукаю на тварах святла”*²⁸.

Лірычная гераіня Г. Каржанеўскай здольна спачуваць не толькі чалавеку, старому і малому, але і палёўцы ў кіпцях каршуна, зубку касача, што прабіваецца ўвесну з глебы, асе, што “ломіцца” ў шыбу... І нават з’явы прыроды – снег і ручаёк – *“Праз лінзу жалбы успрымае зрок”*²⁹. У такіх выпадках кажуць пра высокі ўзровень эмпатыі (ад грэч. “empathia” – суперажыванне). Якасць, безумоўна, станоўчая, але робіць асобу ранімай, адкрытай чужому болю.

Г. Каржанеўская ўводзіць у сваю паэзію такія вядомыя пастулаты рэлігіі, як дараванне і зміранасць (“смирение”), дзе апошняе слова азначае насамрэч не “цярпенне”, а “прыняцце”:

*Я ўдзячна дню,
пражытаму не марна.
Я ветла азірнуся ўслед яму.*

²⁶ Каржанеўская Г. Жыла-была: лірыка. С. 47.

²⁷ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 239.

²⁸ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 66.

²⁹ Там жа. С. 181.

*І хоць вакол то сонечна,
то хмарна –
Усё прыму,
усё як ёсць прыму.* ³⁰

У яе творчасці катэгорыя любові набывае выразнае хрысціянскае гучанне. У момант натхнёнасці і ўздыму паэтэса параўноўвае сябе з антэнай, што звязана з небам: “*Усіх люблю // і цеішуся праменна*”³¹. У лірычнай драме “Асенні мёд” вызначэнні пачуццяў строга падзелены: “*Вы мне пра каханне, // а я пра Любоў*”³², невыпадкова святое пачуццё яна піша з вялікай літары. Спаўна асэнсаваўшы яго духоўную значнасць, паэтэса гатова аддаць за яго ўсё:

*За новае, яснае ў сэрцы святло
Адам і гардыню,
і страсць,
і свабоду я.* ³³

Адметнасцю паэзіі Галіны Каржанеўскай стала раскрыццё такой этычнай катэгорыі, як шкадаванне, так званай любові-агапэ, ахвярнай і самаадданай. Хаця наконт сцверджання “Шкадаванне любові вышай”³⁴ можна спрачацца, памятаючы папярэдняю цытату.

Г. Каржанеўская бачыць бяду сучаснага грамадства ў непатрэбнай спешцы і мітусні:

*Каснаязыччам захлынуўся свет.
І сам сябе не слухае даўно ўжо.
Даруй і адратуі нас, Божа.* ³⁵

Прамыя звароты да Усявышняга, падобныя на малітвы, мы сустракаем і ў іншых вершах: “*Атулі мяне ласкай сваёю – // Як шчытом, ад бяды заслані. // Накіруй на дабро мае дні...*”³⁶

³⁰ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 152.

³¹ Там жа. С. 120.

³² Там жа. С. 152.

³³ Там жа. С. 153.

³⁴ Там жа. С. 142.

³⁵ Там жа. С. 62.

³⁶ Там жа. С. 114.

Імкненне да прыгожага ў прыродзе і мастацтве, да гармоніі, здаўна ўласціва чалавеку, які незаўсёды можа адшукаць супакенне і апірышча сярод соцыуму. Пераадолець жыццёвыя цяжкасці, знайсці выйсце з лабірынту будзёншчыны, па-філасофску асэнсаваць агульную карціну ўсяго існага дапамагае паяднанасць чалавека са светам прыроды. Прырода – суцэльная паэзія і веліч. Далучаючыся да яе, сапраўдны мастак унутрана пераўвасабляецца, пранікае ў свет незвычайнага, дзівоснага, цудоўнага.

Г. Каржанеўская тонка адчувае шматколерны і шматгалосы свет беларускай прыроды, трапна выяўляе яе настрой, пры гэтым перадае асабістыя душэўныя перажыванні, выкліканыя ўбачаным. У вершах розных часоў шырока прадстаўлены вобраз вясны. Ён прысутнічае ў мастацкай свядомасці паэтэсы як дамінантны. Вясна – гэта і першая ручаіна, і кволья лісткі, і ўспененая квецень. Але яна ж – і мокры парасон, і няпэўнасць міжсезоння, і сцятыя ад холаду цюльпаны. Так, для абуджэння ўсяго жывога неабходна цяпло:

*Што трэба траве,
каб яна ажыла,
Зялёнай зрабілася,
цешыла вока?
Патрэбна адліга,
і трошкі цяпла,
І промень, што доўга блукаў
між аблокаў.³⁷*

У кнігах Г. Каржанеўскай прыкметнае месца займае флора – герань, кактус, півоня, ружа, бэз і іншыя расліны. Для гэтых вершаў характэрны алегарызм, адухаўленне. Напрыклад, у вершы “Маналог кактуса на падаконніку” кветка набывае здольнасць спавядацца: “Для жыцця мне хапае святла. // Абыдуся без вашай увагі. // Мне пустыня цярплінасць дала // І дала незалежнасць ад смагі”³⁸. У хатняй расліны, як бачым, “чалавечы голас”, яна ўступае ў рэзананс з унутраным станам лірычнай гераніі. “Ачалавечваюцца” таксама і маюць свой характар яблыня, елачка, нелітаціва абрэзаныя таполі, падлэдная рыбіна, шпак і жаўна, рака

³⁷ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 4.

³⁸ Там жа. С. 99.

і мяцеліца. З такіх вершаў-алегорый складаецца цэлы раздзел у кнізе “Невымоўнае”; многія з іх называюцца былямі.

Для паэзіі Г. Каржанеўскай характэрны не проста пейзаж-апісанне родных мясцін, а хутчэй настраёвыя замалёўкі, псіхалагізаваныя малюнкi. Напрыклад, паэтэса ўзіраецца ў водную глыбiню ракі (верш “Ля Іслачы”), якую яна параўновае з часам: “*І ў срэбных яго пералівах // Мільгне то чый-небудзь зажураны твар. // То парачка з каранем вырваных мар, // То момант да глупства шчаслівы*”³⁹. Прырода для паэтэсы – крыніца роздуму, назiранняў і разваг.

Паэтычны стыль пейзажных твораў Г. Каржанеўскай вылучаецца эмацыянальна-пачуццёвай ураўнаважанасцю, аўтар стварае стэрэаскапічныя, прадметна-рэчыўныя малюнкi, у якіх, праўда, зрэдку прысутнічае тое, што папярэднікі называлі гладкапісам. Лаканічнасць вобразнай палiтры кампенсуецца алегарычнасцю, псіхалагізаванай заглыбленасцю прыродаапісальнай лiрыкі, якая падчас набывае філасафічны характар (“*Паболела сэнсу ў жыццi, // Я знаю, куды мне iсцi. // Чаму ж перашкоды // страчаюцца?*”⁴⁰).

У вершы “Хто наступны?” паэтэса задае драматычна-трывожнае пытанне:

*Ну, а зойдзеш у лес –
усё роўна што ў склеп.
Хор птушыны спыніў iснаванне
Ці наш брат-гараджанiн
аглух і аслеп?
Хто наступны?
Чыё памiранне?*⁴¹

Экалагічная небяспека абмялення беларускіх азёр і рэчак паўстае з вершаў “На дне былога возера...”, “Ты веў мяне па лесе да азерца...” і iнш.

Чарнобыльская трагедыя таксама знайшла адлюстраванне ў творчасцi Г. Каржанеўскай (вершы “Перасяленка”, “Я слухала, як дождж iшоў...”, сучасная п’еса-казка “Чарнабог”). Аўтар засмучана, “*Што сёлета грыбы з атрутай...*”⁴², што ў перасяленкi

³⁹ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С.45.

⁴⁰ Там жа. С. 92.

⁴¹ Там жа. С. 41.

⁴² Там жа. С. 10.

свята азмрочана: “*Якое тут, людцы, шчасце! // Горачка ў новай хаце*”⁴³, бо дзіцёнак – калека, наступствы аварыі даюць аб сабе знаць.

Паэтычныя вобразы, звязаныя з экалогіяй, раскрываюць усю трагедыйнасць руйнавання, знішчэння спрадвечнай уладкаванасці жыцця і свету. Паэтэса ўспрымае прыроду як найвялікшую каштоўнасць, духоўнае агульначалавечае багацце, непрымірыма выступае супраць антыэкалагічнай дактрыны сучаснай цывілізацыі.

У Г. Каржанеўскай пейзаж стрыманы, псіхалагізаваны, эмацыянальна ўраўнаважаны. Яе паэзія на тэму прыроды вызначаецца лаканічнасцю паэтычных тропаў, алегарычнасцю. Тыя ж якасці ўласцівыя і інтымнай лірыцы Г. Каржанеўскай.

Прыхільнікі гендарнай тэорыі неаднаразова адзначалі, што жанчыны-паэтэсы з выключнай дакладнасцю перадаюць інтымна-любоўныя пачуцці. І гэта невыпадкова.

Вобраз жанчыны ў творчасці Г. Каржанеўскай заслуговае асобнага даследавання. Яна досыць рана зразумела, што “*Зязюлін лёс – жаночы, // А значыць – са слязоў*”⁴⁴. Тым не менш, як у ранніх, так і ў пазнейшых творах пісьменніцы прысутнічаюць ноты пратэсту супраць патрыярхальных уяўленняў аб прызначэнні жанчыны, матывы няскоранасці лёсу (вершы “*Мяцеліца*”, “*Цячэ рака*”, “*Маналог паўднёвага дрэва*”, “*Не ідзе міленькі мой...*” і інш.). У аснову паэмы “*Субота*” легла народнае выслоўе: “*Нядзеля з панядзелкам, аўторак з серадай, чацвер з пятніцай, а субота адна*”. Быць “за мужам”, вядома, прасцей, але рэальнасць падчас вымагае абавірацца на сябе саму. Бо калі апора аказваецца ненадзейнай, а сумеснае жыццё становіцца праблематычным, для жанчыны паўстае задача захаваць сябе, сваю годнасць і самапавагу. Гэтая паэма мясцінамі нагадвае оду жанчыне-сучасніцы, якая бярэ на сябе не толькі сямейную, але і грамадскую ношу.

*Глядзіш зямлю – любі яе да скону.
Гадуеш сына – выгадуй арла.
Душа твая імкнецца да святла
Так горача, як парастак зялёны.*⁴⁵

⁴³ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 16.

⁴⁴ Каржанеўская Г. Жыла-была: лірыка. С. 37.

⁴⁵ Каржанеўская Г. Званы гадоў: зб. паэзіі. Мінск, 1980. С. 108.

Нягледзячы на актуалізацыю гендарных праблем, паэтэса застаецца любячай жанчынай. Каханне для яе – адно з самых высакародных пачуццяў. Закаханы чалавек прасвятляецца, ён радуецца жыццю, атрымлівае ад яго асалоду, а галоўнае – мяняецца ў лепшы бок, прагне маральнай дасканаласці. Нішто так не заслужвае паэтычнага апявання, як гэты ўнутраны стан чалавека.

Інтымная лірыка Г. Каржанеўскай прачулая і далікатная, ціхая і роздумная. Яна ўслаўляе каханне, аднак на яе шкале каштоўнасцей на першым месцы стаяць сям’я, дзеці. Падобна, што кахаць для паэтэсы – гэта забываць пра сябе, свае патрэбы і памкненні. На жаль, нават моцнае пачуццё могуць забіць проза жыцця, няўвага і абыякавасць сужэнца: *“Цяплей не будзе. // Любага пагляд // Пазбавіўся пшычоты”*⁴⁶. Аднак лірычная гераіня здольна любіць нават “падманутым сэрцам”⁴⁷.

Паэтэса раскрывае шырокую гаму адценняў гэтага ўсеабдымнага пачуцця – ад радасці да смутку, ад летуценнасці да адчаю, ад замілавання да рэўнасці. Яна ўспрымае каханне як дар лёсу: *“За мукі, за страты – любоў. // Прымі падарунак, не грэбуй”* (верш “Сяброўцы”)⁴⁸. А згаслае, страчанае каханне, з уласцівай ёй эмпатыяй, шкадуе, як жывую істоту:

*Шкада мне цябе, любоў,
Калі ты брыдзеш, нябога,
Апошняяй сваёй дарогай,
Збіваючы ногі ў кроў.*⁴⁹

Душэўны свет гераіні паўстае ўраўнаважаным, але разам з унутраным спакоем і разважлівасцю падчас мяжуюць усхваляванасць, распач, гнеў: *“Прадаў каханне – гэтакай бяды!”*⁵⁰. Стан закаханасці перажываецца як асалода і душэўны ўздых, але ўсё ж сапраўднага кахання не бывае без пакуты: *“Лёгка, лёгка быць закаханай, // Ды цяжка – любіць!”*⁵¹.

Свет кахання асабліва шматгранна ўвасоблены ў лірычнай драме “Асенні мёд”. Яна складаецца з трох частак-дзеяў:

⁴⁶ Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. С. 10.

⁴⁷ Там жа. С. 111.

⁴⁸ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 242.

⁴⁹ Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. С. 107.

⁵⁰ Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 132.

⁵¹ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 134.

“Рай”, “Апраметная” і “Раўнавага”. Назвы раздзелаў дакладна перадаюць стан лірычнай гераіні на розных стадыях развіцця адносін. Паэтэса не толькі перадае перыпетыі адносін і разнастайныя праявы пачуцця, – яна імкнецца асэнсаваць жаночы характар і жаночую долю. Нездарма кажуць, што ад уласнай долі нікуды не ўцячэш.

Давялося і ў яе паэзіі неаднаразова сустрэць нараканні на свой жаночы лёс: “Абрала маё сэрца не таго, каб любіць магло б без наракання”⁵². Аўтар прыходзіць да сумнай высновы: “*Дарагую ўзяла з мяне плату // Выпадкавасць // (ці доля сама?)*”⁵³. Лірычная гераіня Г. Каржанеўскай просіць падтрымкі і абярэгу ў свайго пайшоўшага з жыцця дзядулі: “*Ты ці сочыш за доляй маёю, // Ты ці помніш мяне, мой дзядок?*”⁵⁴. У многіх вершах Г. Каржанеўскай пазнейшага перыяду творчасці гучыць матыў перадолення слабасці, сталення, станаўлення асобы.

Для інтымнай лірыкі Г. Каржанеўскай характэрна амаль поўная адсутнасць фалькларызацыі, у яе вершах адчуваецца выразны асабіста-інтымны пачатак, а таксама экзістэнцыяльная заглыбленасць перажыванняў і пачуццяў. Паэтэса праз каханне расце духоўна, спазнае сябе і свет, імкнецца да вышэйшай гармоніі.

У гутарцы з аўтарам кнігі па яе паэзіі наконт тэматыкі і праблематыкі ўласнай творчасці Г. Каржанеўскай гаворыць: “Быць каналам, правадніком высокай творчай энергіі – справа ганаровая. Але “абранасць” мае на ўвазе пэўную ступень адказнасці за свой дар і яго рэалізацыю ў свеце”⁵⁵. У гэтым выказванні прагучала слова, якое вызначае, бадай, сутнасць характару жанчыны-творцы і яе адносін да ўласнай творчасці. Гэтае слова – адказнасць перад літаратурай.

Пытанні і заданні:

1. Ці згодны Вы з выказваннем Т. Чабан: “Пры ўсёй стрыманасці, ураўнаважанасці паэзія Г. Каржанеўскай унутрана драматычная. Аднак гэта не той драматызм, што разрывае,

⁵² Каржанеўская Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў. С. 128.

⁵³ Каржанеўская Г. Вечны водгук: вершы і паэма. С. 10.

⁵⁴ Каржанеўская Г. Невымоўнае: вершы. С. 173.

⁵⁵ Шматкова І. Наталіцца роднасці святлом... Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай. С. 12

раскідвае ў розныя бакі непрымірымых супярэчнасці. Гэта затоены, глыбінны драматызм суіснавання-барацьбы двух неразрыўных жыццёвых пачаткаў – быту і быцця”. Абгрунтуйце сваю пазіцыю.

2. Прааналізуйце ўрывак з верша Г. Каржанеўскай. З паэзіяй якіх аўтараў Вы можаце правесці паралелі?

Гісторыя – не могільнік глухі,
Дзе подзвігі людскія і грахі
З нябожчыкамі закапаны.
Гісторыя балючая, як рана.

3. У якіх узаемадачыненьнях знаходзіцца лірычная гераіня твораў Г. Каржанеўскай і жаночы лёс (доля)? Прыведзіце пацверджанне сваім думкам цытатамі з вершаў.

бібліятэкі. Гэтыя дзіцячыя ўражанні цалкам прадвызначылі будучы лёс дзяўчыны – і прафесію, і любімы занятак. Адсюль і шчырае захапленне самой матэрыяй слова, літарай, літаратурай. Паэтэса пазней прызналася: *“Не ў хаце – каханкаю, гаспадыняй, // У княстве кнігі жыву княгіняй. // І ўсе майго жыцця авантуры – // Старонкі прыгожай літаратуры”*². Космас і жыццё на іншых планетах сталі тэмай самага першага твора шаснаццацігадовай Людкі Сільновай “Прыпавесці пра блакітную дзяўчынку”, які, на жаль, не быў тады надрукаваны. За сваю прыхільнасць аўтарку нават назвалі “адной з самых касмічных сучасных беларускіх паэтак”³.

Першы верш паэтэсы “Давайце вокны мыць” быў надрукаваны ў рэспубліканскай газеце “Чырвоная змена” 12 ліпеня 1985 г. у падборцы твораў сяброў літаратурнага аб’яднання “Крыніцы”, кіравала якім Раіса Баравікова. Ужо ў сваім першым зборніку вершаў “Ластаўка ляціць...” маладая аўтарка надрукавала два вершы, звязаныя з асобай паэтычнай настаўніцы (“Чараўніца”) і ўласнай рэакцыяй на першапублікацыю (“Першапублікацыя”): як быццам яна разбіла шкло і вывалілася з таго акна ў вялікі свет.

Людка Сільнова заўсёды вельмі адказна ставіцца да ўсяго, што звязана з літаратурай, кнігай, у тым ліку і да ўласнай паэтычнай творчасці. Усведамленню месца паэта і паэзіі ў жыцці чалавека, у Сусвеце прысвечана шмат твораў. У Л. Сільновай існуюць свае арыгінальныя азначэнні паняццяў паэзіі і паэта: *“О вершаскладанне! // Ты – узіранне // У чорнае чэрава студні // У свята і ў будні...”*⁴. Аўтарка з уласцівай ёй вобразнасцю надзяляе сваю лірычную герайну смелымі запамінальнымі номенамі-новатворамі: *“Ты, паэтка, // Ты, вар’ятка, // Песня-Спетка, // Душа-ў-Пятка! <...> Глупства-Сведка, // Шчасця-Матка”*⁵.

У паэзіі Людкі Сільновай значная ўвага надаецца кожнаму слову, літары. Напэўна, адсюль ні з чым не параўнальны падбор сакавітых вобразаў, для ўспрымання якіх, здаецца, будуць задзейнічаны ўсе пачуццёвыя органы чытача: *“сцежкі-самаволкі”, “пруты-іголки кустоў”, “вароны – як тры таблеткі вугалю”, “след*

² Сільнова Л. Горад Мілаград: кніга вершаў. Мінск, 2016. С. 147.

³ Малоизвестная фантастическая притча Людки Сильновой // Лаборатория фантастики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://fantlab.ru/blogarticle42417>. Дата доступа: 28.02.2017.

⁴ Сільнова Л. Ластаўка ляціць... Вершы. Мінск, 1993. С. 31.

⁵ Там жа. С. 46.

халодны, як калодзеж”, “поўня-апельсін”, “зорачкі – сплюнутыя костачкі”, “хлеб-чарапах”, “жалезныя капсулы аўто” і г. д. Самі словы паэтэса неаднаразова надзяляе эпітэтам “дзіравыя”, а працэс напісання верша параўноўвае з цыраваннем (вершы “Дзьмухавец”, “Дзіравыя словы”).

Л. Сільнова неаднаразова эксперыментуе са словам – гэта і кніга на цюлевай тканіне (“Празрысты кот”), і на кулінарным алюмініі (“Запісы на кулінарнай фальзе”), і папяровая самаробная кніжка “Бацькава мова” і т.п. (былі прадстаўлены на персанальнай выстаўцы з адпаведнай назвай “Рыфмы колеру” ў 2001 г. у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі). Паэтэса выдае асобны зборнік “Рысасловы” – кнігу малюнкаў, графічных вобразаў слоў, вершаслоў, вершаваны праект уласнага слоўніка, ці, як яна сама вызначае, транслінгвізм. У сваёй “Вялесаўскай лекцыі” (Інаўгурацыйнай прамове падчас атрымання літаратурнай прэміі “Гліняны Вялес”) аўтарка прызналася, што “прыйшла да адчування, што форма таго меркаванага ідэальнага верша павінна быць досыць сціслай, а словы, за кошт гэтай сцісласці, павінны стаць больш светлымі і зыркiмі. Паступова верш змяншаўся – да некалькіх радкоў, словаў... І вось, нарэшце, засталася адно толькі слова. “Слова, – гэта не ўмоўны знак для выражэння думкі, а мастацкі вобраз, выкліканы найжывейшымі пачуваннямі, якія прырода і жыццё выклікалі ў першабытным чалавеку”, – сцвярджаў Вацлаў Ластоўскі”⁶.

Яшчэ адзін наватарскі жанр Л. Сільновай – кніга фантастычных коміксаў “Агністыя дзьмухаўцы” – у анатацыі вызначаны як “візуальная проза”, але сама паэтэса ўдакладніла, што гэта самая што ні ёсць паэзія кахання, выказаная сюжэтнай нізкай аўтарскіх малюнкаў з сімвалічнымі малюнкамі. У інтэрв’ю з аўтарам артыкула Л. Сільнова зазначыла: “Я адношу сваю творчасць да авангардысцкага, эксперыментальнага кірунку, нават у нечым... фальклорнага. Тут галоўнае – сам матэрыял мовы, яе рытму, гукавой афарбоўкі і маральныя адносіны аўтара да людзей, рэчаў, з’яў і свету навокал... Яна (аўтарка часта падзяляе сябе з лірычнай гераніяй і гаворыць аб ёй у 3-й асобе – І.Ш.) гуляла ў розныя фармалістычныя і рэалістычныя кірункі літаратуры: мадэрнізм, сімвалізм, імажынізм, акмеізм, сюррэалізм, дадаізм, фальклорна-абрадавыя практыкі, постмадэрнізм і інш., адстойваючы мову і яе

⁶ Сільнова Л. Крышталёвы сад: кніга крытыкі. Мінск, 2007. С. 130.

магчымасці. І ў той жа час сама я прыхільніца старой паэтычнай школы, сілаба-танічнага верша. Так, як ні дзіўна, таго самага «па-радна-вайсковага» рыфмаванага верша і «святочна-народнага», крыху хаатычнага верлібра (які стаў ужо таксама традыцыйным, амаль народным, нават сучасным гарадскім фальклорам, у нечым хіп-хопам, вершам без дзяржаўных межаў)⁷.

Сапраўды, падобным кангламератам, на першы погляд, і паўстае яе “Горад Мілаград”. Аўтарка, не асцерагаючыся звязі кола сваіх чытачоў, дзёрзка прызначае яе сучаснаму, найперш гарадскому, чытачу з добрай адукацыяй. Так, даволі натуральна выглядаюць у гэтай прасторы творы, прысвечаныя ўрбаністычнаму пейзажу. Але, паглыбіўшыся ў тэкст, бачым, што прасторава-часавыя межы сучаснага горада значна пашыраюцца – у зборніку перакрыжоўваюцца пейзажы розных гарадоў (Мінск, Маладзечна, Вілейка, Вільня, Полацк і інш.), прычым з розных гістарычных перыядаў. Гэты выхад у кнізе па-за рэальнасць добра праілюстраваны на вокладцы – над паўразрушанымі будынкамі старажытных сабораў лунаюць талеркі неапазнаных касмічных аб’ектаў.

Назва кнігі-горада Мілаград суадносіцца з ім’я аўтаркі – Людміла, ёй, як філолагу, здольнаму бачыць прыхаваны сэнс у кожнай частцы слова, яго літары, даспадобы гэтыя спалучэнні “мілая людзям”, “мілы горад”. Але, на наша здзіўленне, паэтэса прызналася, што ў Беларусі існуе населены пункт з такой назвай – вёска ў Гомельскай вобласці⁸. Сваю лірычную герайню аўтарка называе Людкай (на выбар такой формы імя паўплывала песня “Людка” славуных “Песняроў” на словы Янкі Купалы, якая была вельмі папулярнай у пачатку 1980-х гг.), ёсць у паэтэсы нават мініяцюрныя вершы-тлумачэнні “Людка – адзінка вялікага лоду...” (нізка “Зярняты”), “Людка, Людка... // Бога любка”⁹, а ў нядаўна паэтэса агучыла яшчэ адну “формулу жыцця” – яе імя – “гэта скарочанае поўнае “ЛЮ(дміла) Д(анілаўна) КА(пцкая) СІЛЬНОВА”¹⁰.

Але нягледзячы на ўсе шматлікія жанрава-стылёвыя эксперыменты ў паэзіі Людкі Сільновай галоўны аб’ект яе творчасці – чалавек. Яе заўсёды хвалюе, як ён сябе пачувае ў гэтым сучасным інфармацыйным свеце, што пастаянна трансфармуецца, ці

⁷ Нетугэйшая паэзія “тутэйшай”: з Л. Сільновай гутарыла І. Шматкова // ЛіМ. 2017. 21 красавіка. С. 7.

⁸ Там жа. С. 7.

⁹ Сільнова Л. Горад Мілаград: кніга вершаў. Мінск, 2016. С. 178.

¹⁰ Нетугэйшая паэзія “тутэйшай”: з Л. Сільновай гутарыла І. Шматкова // ЛіМ. С. 7.

застаецца ў яго вольнага часу і месца для шчырасці, сяброўства, кахання. Паэзія Людкі Сільновай займае асобае месца сярод твораў беларускіх аўтараў другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзяў. Пачаўшы з літаратурнага аб’яднання “Крыніцы”, яна лічыла сябе паўнаважным сябрам Таварыства маладых літаратараў “Тутэйшыя”, старанна наведвала ўсе пасяджэнні, з вялікай цікавасцю адсочвала ўсе творчыя ідэі. Яна “хацела друкавацца, выступаць, мець хоць якую партыю “ў літаратурным хоры”, хоць другое сапрама, хоць альт! Урэшце быць сведкай і ўдзельніцай тварэння новых імёнаў, новай літаратуры на постсавецкай прасторы”¹¹. Слова “тутэйшыя” не сыходзіць з радкоў многіх яе вершаў – “Тутэйшая” (зб. “Ластаўка ляціць”), “Я веру”, “Тутэйшыя”, “Тутэйшы”, “Метал і бетон” (зб. “Горад Мілаград”) і інш. Але паўнаважным членам гэтага літааб’яднання яна так і не стала, не былі надрукаваны і яе вершы ў альманаху аб’яднання. З размовы з паэтэсай становіцца зразумелым, што яна заклапочана гэтым, неаднаразова аналізуе гэта “непаразуме”. Нешта спісваецца на час – 1980-90-я гг. – галаснасць і перабудова, эканамічны крызіс, гульні пані Камерцыі. Адну з магчымых прычын непрыняцця яе тагачаснай літаратурнай суполкай аўтарка бачыць у тым, што ў ёй “бачылі проста сталую, сямейную жанчыну з дзецьмі-заложнікамі (па Бэкану), якой я і была насамрэч”¹². На наш погляд, гэта і было адной з галоўных акалічнасцяў.

Зараз, праз некалькі дзесяцігоддзяў аналізуючы жыццёвы і творчы шлях беларускіх паэтэс (Е. Лось, В. Вярбы, Я. Янішчыц і інш.), якія дружнай пляядай узбагацілі літаратуру другой паловы XX стагоддзя, можна прасачыць, якія няпросты быў у іх шлях у параўнанні з творцамі-мужчынамі. Бачна, як дружна трымаліся яны ўсе адзін аднаго, і нават былі адасоблены “як ад папярэднікаў, так і ад тых, хто ішоў следам”¹³. Людка Сільнова стала прадаўжальніцай іх творчасці, тым больш першая яе настаўніца Р. Баравікова – адна з яркіх прадстаўніц той жаночай кагорты.

Хоць Л. Сільнова прымае ўсе варыянты (паэт, паэтка, паэтэса) назвы ў дачыненні да сваёй дзейнасці, жаночкасць – адна з яркіх адметнасцей яе лірычнай гераіні. Уласна жаночкія радкі з аднаго з вершаў Л. Сільновай “*Вось і ўсё, што я зрабіла, – //*

¹¹ Нетугэйшая паэзія “тутэйшай”: з Л. Сільновай гутарыла І. Шматкова // ЛіМ. С. 7.

¹² Там жа. С. 7.

¹³ Бондар Т. “У літаратуры трэба перамагаць кожны раз нанова...” // Беларусь. 1994. № 10. С. 2.

Нарадзілася і нарадзіла” выклікалі захапленне філосафа Валянціна Акудовіча (маўляў, ніводны мужчына не можа гэтак пра сябе сказаць)¹⁴, яны дзіўным чынам пераклікаюцца з вершам Веры Вярбы “– *Што ты зрабіла для народа?.. // Я гадала вам дзіця*”¹⁵, і з’яўляюцца адным з яскравых доказаў існавання жаночай і мужчынскай лірыкі, якая адрозніваецца роўна ў той ступені, якой адрозніваюцца паміж сабой мужчына і жанчына. Л. Сільнова на гэты конт разважае: “Усё-ткі мы заходнія жанчыны і наш ідэал – раскрыццё індывідуальнасцей чалавека, мужчыны і жанчыны. Ва ўсходняй культуры, мяркую, наадварот: ідэал, апеты вобраз жанчыны, дый увогуле чалавека – “толькі звяно” ў ланцугу, пясчынка ў пясках пустэльні, кветка ў вялікім садзе, зорка сярод мільёнаў зорак...”¹⁶.

Л. Сільнова ўсведамляе сваю далучанасць да жаночай паэзіі: “*Надарылася // Шчасная хвіліна. // Вы дзесьці побач, // Ганна і Марына. // Вы не далёка, // Цётка, Дуся, Жэня, // А тут, са мной, // Нібы ад нараджэння <...> У тоненькіх сукенках // І вяночках, // Нікога жонкі // І нікому дочкі*” (верш “Паэтэса”)¹⁷, падкрэсліваючы складанасць долі жанчыны-творцы: “*Дамы лёс – не лёс Паэта*”¹⁸.

Падсумоўваючы папярэднія этапы свайго жыццёвага і творчага шляху – “*Бывай, мой пяты вагон // Такого кароткага цягніка жыцця!*”¹⁹. – па-жаночаму раўніва адносячыся да тэмы ўзросту, лірычная гераіня Людкі Сільновай робіць свой выбар: “*Хачу не артысткай – простай // жанчынай торкнуцца лбом // У шкло, і направіць хустку, // І на другім баку, У мужа, знайсці лусту // Салодкага кекса. Руку // Яго, абхапіўшы, ехаць – // І грэцца, і на грудзях // заснуць, нібы нейчым рэхам, // Малітвай усіх бадзяг...*”²⁰. Застаецца толькі пажадаць паэтэсе далейшага шчаслівага шляху і новых творчых дасягненняў!

¹⁴ Сільнова Л. “Сварог.. зварганіла свой свет”, альбо Крышталёвы сад: гутарыла Галіна Астроўская [Электронны рэсурс] / Л. Сільнова // Дзеяслоў. 2013. № 24. Рэжым доступу: <http://dziejaslou.by/old/www.dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/htmlpage/sil2602>. Дата доступу: 28.02.2017.

¹⁵ Вярба В. Белыя пісьмы: вершы, паэмы. Мінск, 1987. С. 290.

¹⁶ Сільнова Л. “Сварог.. зварганіла свой свет”, альбо Крышталёвы сад: гутарыла Галіна Астроўская. С. 1.

¹⁷ Сільнова Л. Горад Мілаград: кніга вершаў. С. 126.

¹⁸ Там жа. С. 144.

¹⁹ Там жа. С. 124.

²⁰ Там жа. С. 124.

Пытанны і заданні:

1. Якім чынам кніга ўвайшла ў жыццё Людкі Сільновай?
2. Чаму Людміла Данілаўна выкарыстоўвае форму імя Людка?
3. Чаму Людку Сільнову назвалі “нетутэйшай тутэйшай”?

Абгрунтуйце сваю пазіцыю.

4. Знайдзіце прыклады аўтарскіх наватвораў у паэзіі Людкі Сільновай. Чым, на Ваш погляд, выклікана іх узнікненне?

Заклучэнне

Беларуская жаночая лірыка як высокамастацкі феномен вылучаецца сваёй павышанай эмацыянальнасцю, звязанай з ідэалізацыяй рэчаіснасці, пяшчотнасцю, чулінасцю да ўсяго жывога, пранікнёнасцю (яскравы прыклад – паэзія В. Вярбы, Я. Янішчыц, Р. Баравіковай і інш.). Асабліваасцю жаночага светаўспрымання сталі абвостранае пачуццё прыгожага, дабрыйна, спачуванне, адкрытасць, даверліваасць (добра прасочваюцца ў вершах-прысвячэннях). Лірычныя гераіні твораў паэтэс авеяны арэолам загадкаваасці, праўда, падчас з розным адценнем (у В. Вярбы жанчына – лёгкаасць, у Т. Бондар жанчына – боль, у Г. Булыкі жанчына – таямніца, у Р. Баравіковай жанчына – грэшніца).

Сваё наканаванне жанчыны бачаць у захаванні духоўнага багацця нацыі. Хоць асабліваасцю ўнутранага свету жанчыны часам становіцца адсутнасць рацыяналізму, прагматызму, змяншэнне лагічнасці і, наадварот, інтуітыўная прадбачліваасць, павышэнне суб'ектыўнага пачатку, захопленасць у асэнсаванні рэчаіснасці, іх паэзія, разам з тым, пранізана маральна-павучальным зместам (сведчаннем таму – вялікая колькасць твораў для дзяцей), абумоўленым прыродным мацярынскім пачаткам. Жаночкасць паэзіі выяўляецца як праз выбар тэм, іх асэнсаванне (напрыклад, тэма ўзроставай мяжы ў паэзіі Е. Лось, Я. Янішчыц, Р. Баравіковай), так і праз асабліваасці паэтычнага стылю, выяўленыя ў лірызме, музычнасці верша (паэзія В. Вярбы, Я. Янішчыц, Н. Мацяш).

Для беларускай жаночай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя рысы пратэсту, адстойвання роўнасці, актуальныя для еўрапейскай жаночай лірыкі гэтага часу, не сталі тыповымі.

Творчасць беларускіх паэтэс – рэпрэзентатыўная, характарыстычная з'ява для беларускай лірыкі другой паловы ХХ стагоддзя. Асноўныя тэндэнцыі развіцця літаратурнага працэсу ў іх творчасці ўвасобіліся як на праблемна-тэматычным, жанрава-стылёвым узроўнях, так і на ўзроўні мастацкіх метадаў. Для лірыкі беларускіх паэтэс 50-х гг. ХХ стагоддзя адметнымі рысамі сталі нарматыўнасць, афіцыёз (паэзія К. Буйло, Э. Агняцвет), якія праявіліся і ў творах “перыяду застою” Е. Лось, В. Вярбы. Так, у Е. Лось вершы часоў развіцця савецкага грамадства выдзяляюцца

сваёй дэкларатыўнасцю, агітацыйнасцю. Для паэтэс-“сведак вайны” надзённай стала ваенная тэма, якая таксама эвалюцыяніравала з гераізацыі ў 1950-х гг. да ўзмацнення трагічнага пафасу пачынаючы з 60-х гг. ХХ стагоддзя (вершы Е. Лось).

Паступова дэкларатыўны пафас ў лірыцы беларускіх паэтэс пачаў змяншацца. У 1960 – 1970-я гг. актуальным стала асэнсаванне маральна-этычных праблем (Е. Лось, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Г. Каржанеўская і інш.), пачала зараджацца экалагічная тэма (Е. Лось, Н. Мацяш і інш.), з’явілася “касмічная” тэма (вершы В. Вярбы). У 1980-я гг. узнікла новая хваля асэнсавання ўрбаністычных матываў: калі раней “вясковая” тэма супрацьпастаўлялася “гарадской” (Е. Лось, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Р. Баравікова і інш.), то з гэтага часу ў “жаночай” лірыцы ўзнікла асэнсаванне гарадской рэчаіснасці як самастойнага асяродку існавання асобы (паэзія Г. Каржанеўскай, Г. Булькі, Л. Рублеўскай і інш.).

Для 1990-х гг., характэрных сваёй няпэўнасцю, пераходнасцю, эканамічным спадам, адметнасцю творчых індывідуальнасцей стаў пафас разгубленасці (творы Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай і інш.). У гэты ж час у жаночай лірыцы з’явіліся тэмы Афганістана (вершы Я. Янішчыц, Н. Мацяш і інш.), Чарнобыля (творы Я. Янішчыц, А. Хатэнкі і інш.). Напрыканцы ХХ стагоддзя ў творчасці беларускіх паэтэс можна адзначыць узмацненне інтэлектуальна-філасофскага кірунку (паэзія Г. Булькі), абвастрэнне рэлігійна-хрысціянскіх матываў (лірыка Т. Бондар), актывізацыю гістарычнай тэмы (паэзія Т. Бондар, Н. Мацяш, Л. Рублеўскай і інш.).

Беларуская жаночая лірыка другой паловы ХХ стагоддзя вызначаецца падабенствам у эстэтычных поглядах і падыходах, у нацыянальна-тыповым адчуванні і ўспрыманні прыроды, у стварэнні вобраза Радзімы, карціны гістарычнага мінулага, уваабленні канцэпцый часу і свету.

Пачуццё Радзімы складае аснову духоўнага свету жаночай лірыкі. Патрыятычная тэма ў творчасці беларускіх паэтэс прадстаўлена разнастайнымі аспектамі: захапленне прыгажосцю родных краявідаў, любові да бацькоў, родзічаў, роднай мовы, гонару за гераічнае мінулае, неабходнасць зберагчы ўсё гэта для нашчадкаў. Ідэя Радзімы з’яўляецца ідэйна-філасофскім цэнтрам паэтычнага свету.

Аснову канцэпцыі мінулага ў творчасці беларускіх паэтэс складаюць гістарызм, трагізм і дакументальнасць. Аўтары

звяртаюцца да гісторыі беларускага народа розных часоў. У вершах беларускіх паэтэс асэнсоўваюцца катэгорыя часу і роля асобы ў гісторыі. Асаблівай трагедыйнасцю пазначаны творы пра Вялікую Айчынную вайну. Кожная з паэтэс увасабляе гістарычныя падзеі і пэўнага гістарычнага героя з дакументальнай дакладнасцю, але ўсё ж галоўнае для іх – пераасэнсаваць старонкі мінулага і данесці да чытача вечныя ідэалы добра, справядлівасці, любові, праўды.

Пейзажны свет у творчасці беларускіх паэтэс – багацце вобразаў роднай прыроды, выбар якіх прадвызначаны нацыянальнымі асаблівасцямі беларускага “ўмяшчальнага ландшафту” (Л. Гумілёў), што пацвярджаецца наяўнасцю аднолькавых архетыпаў і топасаў у іх творчасці (лес, рака, балота, поры года, кветкі і інш.). У творчасці беларускіх паэтэс побач з вясковым пейзажам прысутнічае і гарадскі пейзаж, актуальнай становіцца экалагічная тэма, у паэтычным увасабленні якой назіраецца агульнасць матываў хвалявання, болю, смутку, тугі і трывогі. Для прыродаапісальных вершаў разглядаемых паэтэс уласціва багацце моўна-выяўленчых сродкаў.

Пачуццё кахання з’яўляецца эмацыянальна-сэнсавым цэнтрам лірыкі беларускіх паэтэс. Створаныя імі псіхалагічныя калізій – лірычныя міні-драмы. Творы пра каханне паэтэс-жанчын багатыя на эмоцыі, перажыванні, вылучаюцца асаблівай пачуццёвасцю, прачуласцю інтанацый. У аснову лірычнага светапогляду беларускіх паэтэс леглі маральна-гуманістычныя ідэалы народнага жыцця ў спалучэнні з хрысціянскімі каштоўнасцямі.

К. Буйло, Э. Агняцвет, Е. Лось, В. Вярба, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Р. Баравікова, Н. Шклярава і інш. – у большасці сваёй майстры спеўна-народнага слова. Эстэтычныя вытокі іх паэзіі – у беларускай песеннай прасодыі. Характэрная для іх лірыкі меладычнасць і спеўнасць – адна з вызначальных стылёва-выяўленчых рыс. У паэзіі Э. Агняцвет музычнасць праявілася як паэтычна, так і жанрава-тэматычна (вершы “Апасіяната”, “Ронда”, “Скерца”, “Баркалола” і інш.).

На аснове параўнальнага аналізу поглядаў, каштоўнасных арыентацый, духоўных ідэалаў лірычных герайн беларускіх паэтэс можна адзначыць агульнасць этнакультурных каштоўнасцей (родная зямля, прырода, гісторыя, родная мова і інш.), адзінства этычных пазіцый і перакананняў, якія выявіліся ў спалучэнні фальклорна-міфалагічнага і хрысціянскага ўспрымання свету

і раскрываюць беларускую ментальнасць, беларускі нацыянальны характар.

У беларускай жаночай лірыцы другой паловы ХХ стагоддзя назіраецца разнастайнасць індывідуальных стыляў, адметнасць творчых манер, у чым пераконвае аналізуемы фактычны матэрыял. Для лірычнай творчасці беларускіх паэтэс уласціва мастацка-стылёвая спецыфіка, якая праяўляецца ў своеасаблівым аўтарскім почырку, арыгінальнай вобразнасці, моўным каларыце і інш.

Паэтэсы шукаюць вышэйшы ідэал для грамадства. Калі Я. Янішчыц, Т. Бондар, Р. Баравікова завастраюць праблему ўзаемаадносін “паэт і сучаснае грамадства”, сацыяльна-этычнай актыўнасцю вызначаецца творчасць Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай, то для Г. Булыкі, наадварот, паэзія і палітыка – антыномія.

Радзіма – архетып маці, гэта святая, райская зямля (лірыка Н. Мацяш). У творчасці Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Р. Баравіковай, Н. Шкляравай паняцце радзімы мае выразную рэгіянальную прыкмету, якая вызначаецца акцэнтным сцвярджэннем зродненасці паэтэс з Палесsem як адметным культурна-этнаграфічным ландшафтам Беларусі. Патрыятычная тэма ў лірыцы Н. Мацяш і Л. Рублеўскай змыкаецца з гістарычнай. Мастацкі стыль вершаў пра Радзіму Г. Булыкі спалучае ў сабе рысы навуковасці і медытацыйнасці. Для патрыятычнай лірыкі паэтэс старэйшага пакалення (К. Буйло, Э. Агняцвет, Е. Лось) характэрны матыў перажытай вайны і звязаная з гэтым тэма барацьбы за мір. Аўтары дэманструюць уласціваю для паэзіі іх пакалення дэкларацыйнасць, ідэйную перакананасць, пачуццё абавязку.

Е. Лось актуалізуе праблему гістарычнай памяці, яна ўслаўляе ўмельства продкаў-майстроў, нагадвае пра значнасць духоўных традыцый беларускага народа. Г. Каржанеўская завастрае праблему адказнасці сучаснікаў перад гісторыяй, перад продкамі. Найбольш поўна раскрыць мінулае праз асэнсаванне лёсу выдатных гістарычных асоб удалося Н. Мацяш, Т. Бондар, Л. Рублеўскай. Паэтычны стыль вершаў Н. Мацяш вылучаецца публіцыстычнасцю, якая ўвасобілася ў жанры маналога, у Т. Бондар – у жанры паэм-песень паводле народных легенд (зб. “Спадчынны боль”), у Л. Рублеўскай – сюжэтнасцю (пераважае жанр балады). У творчасці Е. Лось асэнсаванне Вялікай Айчыннай вайны стала асновай трагічнага светаадчування лірычнай гераіні, гэта тэма ў яе паэзіі, у параўнанні з маладзейшымі паэтэсамі, вызначальная, раскрываецца пераважна ў жанры легенды.

Любоў у паэзіі Н. Мацяш, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай і інш. набывае хрысціянскае гучанне, у іх вершах увасобілася хрысціянская вера як крыніца маральнага ўдасканалення і духоўнага ўзбагачэння. У паэтэс пакалення 50 – 60-х гг. XX стагоддзя гуманістычная традыцыя менш асвечана рэлігійнасцю, у адрозненне ад паэтэс маладзейшага пакалення – Н. Мацяш, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай, у паэзіі якіх ёсць шчырыя звароты да Бога, вершы ў жанры малітвы. Вершы Я. Янішчыц і Р. Баравіковай вылучаюцца цесным спалучэннем хрысціянскай і язычніцкай традыцыі. Аўтарская манера Н. Мацяш, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай, Г. Булькі характарызуецца экзістэнцыяльнай заглыбленасцю, духоўна-рэлігійным зместам, медытатывна-роздумнымі інтанацыямі. У лірыцы Т. Бондар пераважае жанр элегіі.

Тэма перасялення з вёскі ў горад, і звязаныя з гэтым пачуцці – асноўны пафас лірыкі паэтэс, якія прыйшлі ў літаратуру ў 1960–1970-я гг. Так, Л. Рублеўская ідэалізуе гістарычны гарадскі пейзаж. Урбаністычны пейзаж у творчасці Г. Булькі і Г. Каржанеўскай пададзены ў выглядзе псіхалагізаваных замалёвак, часцей за ўсё сумных, неспакойных. Паэтычная сістэма пейзажных твораў Е. Лось, Я. Янішчыц, В. Вярбы – канкрэтна-рэчыўная, непасрэдна-эмацыянальная. Мова пейзажнай лірыкі Н. Мацяш характарызуецца знешняй выштукаванасцю вобразна-выяўленчых сродкаў, павышанай экспрэсіўнасцю паэтычнага сінтаксісу. Паэзія на тэму прыроды Г. Булькі, Г. Каржанеўскай выдзяляецца лаканічнасцю паэтычных твораў, алегарычнасцю.

Інтымныя вершы Е. Лось вылучаюцца глыбінёй аўтарскага пачуцця, тонкім лірызмам, і разам з тым лірыка-апавядальным стылем, у лірыцы Я. Янішчыц каханне пададзена як высокадухоўнае пачуццё, хоць і няспраўджанае, у Т. Бондар пераважае каханне-боль. Любоўная паэзія Н. Мацяш адметная сваёй экстравертнасцю, яе вершы пра каханне – складаны і напружаны свет духоўнага існавання асобы. Для інтымнай лірыкі Г. Каржанеўскай характэрна амаль поўная адсутнасць фалькларызацыі, у яе вершах адчуваецца выразны асабіста-інтымны пачатак, а таксама экзістэнцыяльная заглыбленасць перажыванняў і пачуццяў. Аб'ядноўвае інтымную лірыку гэтых паэтэс матыву самаахвярнасці, суму, нешчаслівага кахання. Вылучаецца сярод гэтага шэрагу лірыка кахання Н. Шкляравай, Р. Баравіковай, якія ў сваёй творчасці найбольш наблізіліся да стварэння вобраза шчаслівага кахання, прычым паэзіі апошняй уласцівы рысы эратычнасці.

Лірыка беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя зведала эвалюцыю, на якую аказалі ўплыў як агульныя тэндэнцыі літаратурнага працэсу, так і ўласнае асэнсаванне канцэпцыі жаночага лёсу, якая раскрылася ў іх лірыцы ва ўсёй дыялектыцы, антынамічнасці і драматызме. Канцэпцыю лёсу сучаснай жанчыны ў лірыцы беларускіх паэтэс склалі каханне, шчасце, дзеці, адзінота (асабліва ярка раскрыліся ў творчасці Е. Лось, В. Вярбы, Н. Мацяш, Я. Янішчыц, Т. Бондар).

Станаўленне творчых індывідуальнасцей беларускіх паэтэс адбывалася праз змену ідэалізаванага ўспрыняцця рэчаіснасці ў бок яе драматызацыі пад уплывам жыццёвага вопыту, праз матыў пераадолення слабасці, сталення асобы, якія рэалізаваліся праз узмацненне інтэлектуальна-філасофскага кірунку лірыкі (зборнікі Н. Мацяш “Шчаслівай долю назаві”, Т. Бондар “...І голас набыла душа”, Н. Шкляравай “Міг і вечнасць”, Г. Булыкі “Турмалін”), абвастрэнне рэлігійна-хрысціянскіх матываў (зборнікі Н. Мацяш “Паварот на лета”, Т. Бондар “Час душы, мой час вячэрні...”, Г. Каржанеўскай “Невымоўнае”, Р. Баравіковай “Люстэрка для самотнай”).

Жанравая сістэма творчасці беларускіх паэтэс таксама эвалюцыяніравала адпаведна з агульнымі тэндэнцыямі развіцця літаратурнага працэсу: калі ў сярэдзіне стагоддзя вядучай формай быў класічны верш, то напрыканцы XX стагоддзя характэрнай стала жанравая разнастайнасць (балады Л. Рублеўскай, элегіі Т. Бондар, паэзія ў прозе А. Хатэнкі), узнікла схільнасць да вольнага вершаскладання (Н. Мацяш і інш.), узмацніўся постмадэрнісцкі стыль пісьма (з’яўленне вершаў-малюнкаў Л. Сільновай – зборнік “Рысасловы” і інш.). Для паэтыкі твораў беларускіх паэтэс стала характэрнай тэндэнцыя змяншэння лірычнага пачатку.

Лірыка беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя займае адметнае месца ў літаратурным працэсе. Амаль адначасова ў нацыянальную літаратуру прыйшла значная колькасць паэтэс – надрукавалі свае першыя вершы і выдалі шэраг зборнікаў В. Вярба, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, Т. Бондар, Р. Баравікова, Г. Каржанеўская, Н. Шклярава і інш. Гэта дае падставы сцвярджаць аб узнікненні ў айчыннай літаратуры другой паловы XX стагоддзя плеяды жанчын-паэтэс. Найбольш плённым перыядам ў жаночай паэзіі сталі 1970 – 1980-я гг. Беларускія паэтэсы ў літаратуры другой паловы XX стагоддзя з актуальнай для так называемага метаду сацыялістычнага

рэалізму *грамадзянскай* лірыкай смела і шчыра папулярызавалі інтымную лірыку, напоўнілі яе асабістым асэнсаваннем канцэпцыі лёсу жанчыны. Беларуская жаночая лірыка другой паловы XX стагоддзя надала лірыцы кахання ў нацыянальнай паэзіі “масавы характар” (зборнікі Я. Янішчыц “Пара любові і жалю”, Р. Баравіковай “Каханне”, “Люстэрка для самотнай” і інш.). У лірычнай творчасці беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя створаны новы вобраз беларускай жанчыны – адукаванай, інтэлігентнай і культурнай.

Рэкамендаваная літаратура

Спіс мастацкіх тэкстаў

1. Агняцвет, Э. Жаданне / Э. Агняцвет. – Мінск: Беларусь, 1971. – 111 с.
2. Агняцвет, Э. Закаханым: вершы / Э. Агняцвет. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 222 с.
3. Агняцвет, Э. Круглы год: выбранае / Э. Агняцвет. – Мінск: Беларусь, 1966. – 216 с.
4. Баравікова, Р. Адгукнулася голасам жалейкі / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 95 с.
5. Баравікова, Р.А. Дрэва для райскай птушкі: лірыка / Р. А. Баравікова; прадм. І. Штэйнера. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 270 с.
6. Баравікова, Р.А. Сад на капялюшыку каханай: лірыка / Р. А. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1997. – 486 с.
7. Баравікова, Р. 3 кнігі “Васьмірадкоўі апошніх пацалункаў” / Р. Баравікова // Палымя. – 2001. – № 12. – С. 32.
8. Баравікова, Р. Каханне: кніга лірыкі / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 174 с.
9. Баравікова, Р. Пад небам першага спаткання / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 174 с.
10. Баравікова, Р. Слухаю сэрца: вершы і паэма / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1978. – 95 с.
11. Баравікова, Р. Такое кароткае лета: лірыка / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 95 с.
12. Бондар, Т. Адна: кніга лірыкі / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 207 с.
13. Бондар, Т. Акно ў восень: вершы / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1977. – 55 с.
14. Бондар, Т. Захапленне: вершы / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1974. – 80 с.
15. Бондар, Т. ...І голас набыла душа: вершы і паэмы / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1980. – 111 с.
16. Бондар, Т. Святочны снег: вершы, паэма / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 95 с.
17. Бондар, Т. Спадчынны боль: паэзія / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 150 с.
18. Бондар, Т. Хачу назваць цябе каханым: вершы, лісты розных гадоў / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 269 с.

19. Бондар, Т. Час душы, мой час вячэрні: лірыка / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 158 с.
20. Бондар, Т. Чырвоны месяц года: вершы, паэма / Т. Бондар. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 127 с.
21. Буйло, К. ...Коціцца рэха: вершы, паэма, лісты / К. Буйло. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 286 с.
22. Булыка, Г. Сінтэз: вершы / Г. Булыка. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 86 с.
23. Булыка, Г. Турмалін: вершы / Г. Булыка. – Мінск: Маст. літ., 1994. – 94 с.
24. Вянок беларускіх народных песень / запіс У. Раговіча. – Мінск: Навука і тэхніка, 1988. – 432 с.
25. Вярба, В. Альфа: рукапіс паэмы / В. Вярба // БДАМЛМ. – Фонд 55. – Воп. 1. – Справа 317. – Арк. 1–7.
26. Вярба, В. Апошні верасень. Выбранае: вершы і паэмы / В. Вярба. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 270 с.
27. Вярба, В. Белыя пісьмы: вершы, паэмы / В. Вярба. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 430 с.
28. Вярба, В. Высакосны год: вершы / В. Вярба. – Мінск: Беларусь, 1969. – 64 с.
29. Вярба, В. Сіняя бухта: вершы і паэмы / В. Вярба. – Мінск: Маст. літ., 1975. – 63 с.
30. Вярба, В. Яраслаўна: вершы / В. Вярба. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 118 с.
31. Каржанеўская, Г. Асенні мёд: вершы розных гадоў / Г. Каржанеўская. – Мінск: Маст. літ., 1999. – 159 с.
32. Каржанеўская, Г. Вечны водгук: вершы і паэма / Г. Каржанеўская. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 157 с.
33. Каржанеўская, Г. Жыла-была: лірыка / Г. Каржанеўская. – Мінск: Маст. літ., 1983. – 95 с.
34. Каржанеўская, Г. Званы гадоў: зб. паэзіі / Г. Каржанеўская. – Мінск: Маст. літ., 1980. – 111 с.
35. Каржанеўская, Г. “Нас было многа... Дзённікавы запіс ад 6 мая 2011 года. Пятніца” / Г. Каржанеўская // Літаратурная Беларусь. – 2012. – 30 сак. – С. 3.
36. Каржанеўская, Г. Невымоўнае: вершы / Г. Каржанеўская. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 287 с.
37. Лірычныя песні: беларус. фальклор у сучасных запісах / уклад. і рэд. Н. С. Гілевіча. — Мінск: БДУ імя У.І. Леніна, 1976. – 462 с.
38. Лось, Е. Валашка на мяжы: паэзія апошніх гадоў / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 190 с.
39. Лось, Е. Выбраныя творы: у 2 т. / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1979. – Т. 1: Вершы. – 320 с.; – Т. 2: Вершы, паэмы. – 320 с.

40. Лось, Е. Галінка з яблыкам: вершы / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1973. – 160 с.
41. Лось, Е. І каласуе даўгалеце / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 367 с.
42. Лось, Е. Лірыка / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1975. – 175 с.
43. Лось, Е. Лірыка ліпеня: вершы і паэмы / Е. Лось. – Мінск: Маст. літ., 1977. – 174 с. // БДМГБЛ. – Фонд “Кнігі з аўтографамі”. – КП 024260.
44. Лось, Е. Хараство: лірыка / Е. Лось. – Мінск: Беларусь, 1965. – 131 с.
45. Лось, Е. Яснавокія мальвы: вершы / Е. Лось. – Мінск: Беларусь, 1967. – 115 с.
46. Мацяш, Н. Агонь / Н. Мацяш. – Мінск: Беларусь, 1970. – 47 с.
47. Мацяш, Н. Выбраныя творы / Ніна Мацяш. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 604 с.
48. Мацяш, Н. Душою з небам гаварыць: выбр. лірыка / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1999. – 461 с.
49. Мацяш, Н. Жнівень: лірыка / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 78 с.
50. Мацяш, Н. Паварот на лета: Вершы. Паэмы / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 158 с.
51. Мацяш, Н. Паміж усмешкай і слязою: вершы і паэмы (1962–1992) / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 301 с.
52. Мацяш, Н. Поўны келіх: лірыка / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 63 с.
53. Мацяш, Н. Прыручэнне вясны: лірыка / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1979. – 79 с.
54. Мацяш, Н. Ралля суровая: вершы і пераклады / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1976. – 79 с.
55. Мацяш, Н. Удзячнасць: вершы і паэма / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1973. – 71 с.
56. Мацяш, Н. У прыгаршчах ветру: вершы, пераклады, эсэ / Н. Мацяш. – Мінск: Літ. і маст., 2009. – 144 с.
57. Мацяш, Н. Шчаслівай долю назаві...: лірыка / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 110 с.
58. Разанаў, А. С. Сума немагчымасцяў: зномы / Алесь Разанаў – Мінск: І.П. Логвінаў, 2009. – 122 с.
59. Рублеўская, Л. Замак мясячнага сяйва: вершы / Л. Рублеўская. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 126 с.
60. Сільнова, Л. Горад Мілаград: кніга вершаў / Л. Сільнова. – Мінск: Кнігазбор, 2016. – 188 с.
61. Сільнова, Л. Зеленавокія воі і іх прыгажуні: вершы з прысвячэннямі / Л. Сільнова. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 2001. – 70 с.

62. Сільнова, Л. Ластаўка ляціць... Вершы. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 95 с.
63. Сільнова, Л. Рысасловы / Л. Сільнова. – Полацк, 1994. – 33 с.
64. Тарас, Н. Праз вятры-завеі: Вершы / Н. Тарас / Прадм. А. Лойкі. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 174 с.
65. Тарас, Н. Праметэю прыйду пакланіцца: Вершы / Н. Тарас. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 175 с.
66. Тры грацыі: Галасы здаля і зблізу. Паэтычны зборнік / Уклад. А. М. Кірвель. – Спб., 2002. – 110 с.
67. Хатэнка, А. Зніч крыжовых дарог: паэма / А. Хатэнка. – Мінск: Польша, 1992. – 116 с.
68. Шклярава, Н. Міг і вечнасць: вершы / Н. Шклярава. – Мінск: Маст. літ., 1979. – 72 с.
69. Янішчыц, Я. Выбранае / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 234 с.
70. Янішчыц, Я. Дзень вечаровы: лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 1974. – 78 с.
71. Янішчыц, Я. Каліна зімы: кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 206 с.
72. Янішчыц, Я. “Ніхто гадоў сваіх не лічыць...” / Я. Янішчыц // Дзень паэзіі 1979. – Мінск: Маст. літ., 1979. – 272 с.
73. Янішчыц, Я. Пара любові і жалю: кніга лірыкі / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 1983. – 223 с.
74. Янішчыц, Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 339 с.
75. Янішчыц, Я. Снежныя граніцы / Я. Янішчыц. – Мінск: Беларусь, 1970. – 63 с.
76. Янішчыц, Я. У шуме жытняга святла: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 414 с.
77. Янішчыц, Я. Ясельда: лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 1978. – 126 с.

Спіс навукова-вучэбнай літаратуры

1. Адамовіч, Г. Я. Сусветная літаратурная класіка ў беларускім кантэксце (заканамернасці, тыпалогія, характар узаемасувязей): аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.08. / Г.Я. Адамовіч; Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. – Мінск, 2005. – 42 с.
2. Аксак, В. Вянок памяці: Вера Вярба. 16 ліпеня 2012 г. 15:26 [Электронны рэсурс] / Радыё Свабода. – Рэжым доступу: <http://www.svaboda.org/a/24646720.html>. – Дата доступу: 05.11.2016.

3. Андруковіч, А. Жывой душы жывое слова: свет жыцця і паэзіі Галіны Каржанеўскай / А. Андруковіч // Роднае слова. – 2000. – № 8. – С. 3–8.
4. Анціпенка, А. Еўрапейскасць і хрысціянская ідэя беларускасці / А. Анціпенка // Беларусіка. – Albaruthenica. – Кн. 2: Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Маладзечна, 19–20 жніўня 1992 г. – Мінск, 1993. – С. 259–262.
5. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель; пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. Акад. наук СССР, Ин-т философии. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с. – (Филос. наследие. Т. 90).
6. Арочка, М. У пошуках хараства / М. Арочка // Польша. – 1965. – № 7. – С. 189–190.
7. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1999. – Т. 8: Канто – Кум. – 576 с.
8. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2003. – Т. 16: Трыпалі – Хвіліна. – 576 с.
9. Беларускія пісьменнікі: біябібліягр. Слоўнік. У 6 т. / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН РБ, Бел. энцыкл.; пад рэд. А. В. Мальдзіса, рэдкал.: І. Э. Багдановіч [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1993. – Т. 2. – 541 с.
10. Беларускія пісьменнікі: біябібліягр. слоўнік / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН РБ, Бел. энцыкл.; пад рэд. А. В. Мальдзіса, рэдкал.: І. Э. Багдановіч [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1994. – Т. 4. – 542 с.
11. Беларускія пісьменнікі: біябібліягр. Слоўнік. У 6 т. / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН РБ, Бел. энцыкл.; пад рэд. А. В. Мальдзіса, рэдкал.: І. Э. Багдановіч [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1995. – Т. 6. – 684 с.
12. Бельскі, А. І. Беларуская літаратура XX стагоддзя: гісторыя і сучаснасць / А. І. Бельскі. – Мінск: Аверсэв, 2005. – 271 с.
13. Бельскі, А. І. Пейзаж у беларускай паэзіі (эвалюцыя, паэтыка, сістэма вобразаў): аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук: 10.01.01 / А. І. Бельскі; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 1998. – 60 с.
14. Бельскі, А. І. “Я жыву за дажджом, за вясёлкаю...”: жыццё і лірыка Еўдакіі Лось / А. І. Бельскі // Роднае слова. – 1999. – № 2. – С. 5–17.
15. Бельскі, А. І. “Я жыву за дажджом, за вясёлкаю...”: жыццё і лірыка Еўдакіі Лось / А. І. Бельскі // Роднае слова. – 1999. – № 3. – С. 31–38.
16. Бельскі, А. І. Наўпрост да святла: [прырода і каханне ў паэзіі Н. Мацяш] / А. Бельскі // Крыніца. – 1996. – № 4. – С. 21.
17. Бердяев, Н. А. Русская идея / Н.А. Бердяев. – Харьков: Фолио; М.: ООО “Изд-во АСТ”, 2000. – 400 с.
18. Бердяев, Н. А. Философия творчества, культуры и искусства: в 2 т. / Н. А. Бердяев. – М.: Искусство, 1994. – Т. 1. – 542 с.
19. Бечык, В. Л. Выбранае: літ.-крытыч. арт. / В. Л. Бечык. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 477 с.
20. Бечык, В. Л. Прад високаю красою: літ.-крытыч. арт. / В. Л. Бечык. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 271 с.

21. Богданович, И. Точка отсчёта / И. Богданович // Нёман. – 1986. – № 7. – С. 165–166.
22. Бойка, У. “Белыя пісьмы” расказваюць... / У. Бойка // ЛіМ. – 14 крас. 1967 г.
23. Брадзіхіна, А. В. Сучасная беларуская інтымная лірыка: генезіс, тэндэнцыі развіцця, кантэкст: аўтарэф. ... дыс. канд. філал. навук: 10.01.01; 10.01.08 / А. В. Брадзіхіна; НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск, 2005. – 22 с.
24. Бугаёў, Д. На стрыжні часу: зб. крыт. арт. / Д. Я. Бугаёў. – Мінск: Маст. літ., 1973. – 139 с.
25. Бугаёў, Д. Талент і праца / Д. Я. Бугаёў. – Мінск: Маст. літ., 1979. – 351 с.
26. Булыка, Г. З Галінай Булыка гутарыць Леанід Дранько-Майсюк / Г. Булыка // Крыніца. – 1994. – № 7. – С. 82–90.
27. Бярозкін, Р. Паэзія – маё жыццё: Літ.-крытыч. Арт. / Р. Бярозкін. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 399 с.
28. Века, А. “На Беларусі Бог жыве...”: біблейскія сюжэты і матывы ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча / А. Века // Роднае слова. – 1995. – № 11. – С. 23–35.
29. Виноградов, В.В. Поэтика русской литературы: избр. труды / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1976. – 511 с.
30. Воюш, І. Д. Трансфармацыя вобраза жанчыны ў беларускай прозе ХХ ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. / І. Д. Воюш; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2004. – 21 с.
31. Гарадніцкі, Я. А. Паэтыка беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: суб’ектна-аб’ектныя суадносіны / Я.А. Гарадніцкі. – Мінск: Беларус. навука, 2010. – 332 с.
32. Гарэлік, Л. “Я ў горадзе – гаротны, як ізгой...”. Урбаністычныя матывы ў сучаснай паэзіі / Л. Гарэлік // Роднае слова. – 2001. – № 3. – С. 20–23.
33. Гегель, Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968. – Т. 1. – 312 с.
34. Гегель, Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1973. – Т. 4. – 676 с.
35. Гендер и проблемы коммуникативного поведения: сборник материалов II Межд. научн. конф. – Полоцк: ПГУ, 2005. – 168 с.
36. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. – Т. 3: 1955–1965 гг. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; рэдкал.: У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. – Мінск: Беларус. навука, 2001. – 952 с.
37. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. – Т. 4., кн. 1: 1966 – 1985 гг. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; рэдкал.: У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. – Мінск: Беларус. навука, 2002. – 926 с.

38. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. – Т. 4., кн. 2: 1986 – 2000 гг. / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; рэдкал.: У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. – Мінск: Беларус. навука, 2003. – 975 с.
39. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. – Т. 4., кн. 3 / НАН Беларусі, АДД-не гуманітар. навук і мастацтваў, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ.; навук. рэд.: У. В. Гніламедаў, С. С. Лаўшук. – Мінск: Беларуская навука, 2014. – 1319 с.
40. Гніламедаў, У. В. Класікі і сучаснасць / У. В. Гніламедаў. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 288 с.
41. Гніламедаў, У. В. Ля аднаго вогнішча / У. В. Гніламедаў. – Мінск: Юнацтва, 1984. – 190 с.
42. Гніламедаў, У. В. Паэзія і стыль / У. В. Гніламедаў // Полымя. – 1991. – № 2. – С. 229–249.
43. Гніламедаў, У. В. Публіцыстыка і медытацыі / У. В. Гніламедаў // Полымя. – 1991. – № 3. – С. 227–247.
44. Гніламедаў, У. В. Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс / У. В. Гніламедаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 304 с.
45. Гніламедаў, У. В. Як само жыццё: кніга бягучай крытыкі / У. В. Гніламедаў. – Мінск: Маст. літ., 1980. – 260 с.
46. Грыневіч, В. Пасхальныя матывы ў творах сьв. Кірылы Тураўскага / В. Грыневіч. – Ворша – Lublin – Харкiв: Слово2, 1997. – 39 с.
47. Грынчык, М. М. Фальклор і літаратура // Беларуская вусна-паэтычная творчасць / К. П. Кабашнікаў [і інш.]. – 2-е выд., перапрац. – Мінск: Вышэйш. шк., 1988. – С. 389–404.
48. Гурскі, А. І. Чаму вучыць народная песня / А. І. Гурскі. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 192 с.
49. Дасаева, Т. Пяром самоты і агню / Т. Дасаева // Полымя. – 1998. – № 9. – С. 248–263.
50. Жінкі Украіны: Біогр. энц. словнік. – К.: Фенікс, 2001. – 580 с.
51. Жураўлёў, В. П. Пытанні паэтыкі / В. П. Жураўлёў, І. С. Шпакоўскі, А. С. Яскевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 224 с.
52. Жураўлёў, В. П. У пошуку духоўных ідэалаў: на матэрыяле беларускай літаратуры XIX – пачатку XX ст. / В. П. Жураўлёў; НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; пад рэд. У. В. Гніламедава. – Мінск: Беларус. навука, 2000. – 191 с.
53. Зарыцкі, А. Слова светлае і сцёртае / А. Зарыцкі // Полымя. – 1964. – № 4. – С. 184–186.
54. Ігнацюк, А. Пытальныя варыяцыі на тэму каханна, вясны і партрэтнага вобраза: аб лірыцы Н. Мацяш / А. Ігнацюк // Крыніца. – 1996. – № 4. – С. 18–21.
55. Каваленка, В. А. Веліч праўды: выбранае / В. А. Каваленка. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 559 с.

56. Каваленка, В. А. Жывое аблічча дзён: літ.-крытыч. арт. / В. А. Каваленка. – Мінск: Маст літ., 1979. – 304 с.
57. Калеснік, У. Дар гармоніі / У. Калеснік // Паміж усмешкай і слязой / Н. Мацяш. – Мінск: Маст. літ., 1993. – С. 3–16.
58. Калеснік, У. Усё чалавечае: літ. партрэты, арт., нарысы / У. Калеснік. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 379 с.
59. Калядка, С. “Вернасць радасці” (лірыка Н. Мацяш) / С. Калядка // Роднае слова. – 2002. – № 3. – С. 13–17.
60. Калядка, С. У. Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі “жаночага шчасця” / С.У. Калядка. – Мінск: Беларус. навука, 2010. – 163 с.
61. Калядка, С. У. Непрыручаная птушка Палесся. Творчая індывідуальнасць Я. Янішчыц / С. У. Калядка; навук. рэд. У. В. Гніламедаў. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 216 с.
62. Калядка, С. У. Паэзія Я. Янішчыц: станаўленне творчай індывідуальнасці: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. / С. У. Калядка; Ін-т літ-ры імя Я. Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 1999. – 20 с.
63. Кісліцына, Г. Раіса Баравікова як секс-сімвал беларускай літаратуры / Г. Кісліцына // Крыніца. – 1996. – № 5–6. – С. 57–60.
64. Кожінов, В. В. Книга о русской лирической поэзии XIX века / В. В. Кожінов. – М.: Современник, 1978. – 303 с.
65. Колесник, В. Концепция счастья / В. Колесник // Заря. – 1979. – 20 сент. – С. 4.
66. Конан, У. Ля вытокаў самапазнання: стаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору / У. Конан. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 238 с.
67. Кузякина, Л. Леся Украинка и Александр Блок: лит.-крит. очерки / Л. Кузякина. – Киев: Рад. письменник, 1980. – 167 с.
68. Лабынцаў, Ю. А. “Напой росаю благодати...”: малітоўная паэзія Кірыла Тураўскага / Ю. А. Лабынцаў. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 237 с.
69. Лавлинский, Л. И. Мета времени, мера вечности: ст. о современной литературе / Л. И. Лавлинский. – М.: Худож. лит., 1986. – 229 с.
70. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Редкол.: Л. Г. Андреев, Н. И. Балашов, А. Г. Бочаров и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
71. Лихачёв, Д. Поэзия садов / Д. Лихачёв. – СПб.: Наука, 1991. – 343 с.
72. Лойка, А. А. Паэзія і час: літ.-крытыч. арт., творч. партрэты / А. А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 254 с.
73. Лойка, А. Сустрэчы з днём сённяшнім / А. Лойка. – Мінск: Народная асвета, 1968. – 172 с.
74. Лосский, Н. О. История русской философии / Н. О. Лосский. – М.: Высш. шк., 1991. – 559 с.

75. Лотман, Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю. М. Лотман. – Л.: Просвещение, Ленингр. отд., 1972. – 271 с.
76. Ляшук, В. Я. Проблема палескай сям’і ў паэзіі Н. Мацяш / В. Я. Ляшук // Роднае слова. – 1999. – № 1. – С. 40–55.
77. Малоизвестная фантастическая притча Людки Сильновой // Лаборатория фантастики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://fantlab.ru/blogarticle42417>. – Дата доступа: 28.02.2017.
78. Молчанов, Ю. Б. Труды международного общества по изучению времени / Ю. Б. Молчанов // Вопросы филологии. – 1977. – № 5. – С. 159–165.
79. Ненадавец, А. М. Святло таямнічага вогнішча / А. М. Ненадавец. – Мінск: Беларусь, 1993. – 287 с.
80. Нябёсы і Зямля зраднёны Хрэсным Ходам: Матэрыялы XVII Міжнароднай нав.-асветн. экспедыцыі “Дарогі да Святыняў” з Благадатным Агнём ад Гроба Гасподняга (1–5 верасня 2010 г.) / уклад. Н. С. Загорская, А. М. Лапата-Загорскі. – Мінск: Права і эканоміка, 2010. – 140 с.
81. Осетров, Е. И. Голоса поэтов: этюды о русской лирике / Е. И. Осетров. – М.: Сов. писатель, 1990. – 336 с.
82. Осетров, Е. И. Книга о русской поэзии / Е. И. Осетров. – М.: Сов. Россия, 1982. – 352 с.
83. Падаляк, Т. “Хай жураўлём абвернецца сініца...” [аб кн. паэзіі Н. Мацяш “Палёт над жыгам”] / Т. Падаляк // Звезда. – 1999. – 21 жн. – С. 3.
84. Панізнік, С. С. Пры свячэнні...: Прысвячэнні, напісаныя Яўгеніяй Янішчыц / С. С. Панізнік // Роднае слова. – 2000. – № 6. – С. 19–24.
85. Петрушкевіч, А. Іду па слядах: літ.-крыт., публіц. арт. / А. Петрушкевіч. – Гродна: Абласное аддзяленне Беларус. фонду культуры, 1997. – 150 с.
86. Поваляева, Н. С. Queer World, Queer Writing, Queer Reading? Дженет Уинтерсон об авторстве и семиотике пола / Н. С. Поваляева // Актуальные проблемы исследования англоязычных литератур. Вып. 4: Women in Literature. Актуальные проблемы изучения англоязычной женской литературы; под ред. А. М. Батурчик, Н. С. Поваляевой, В. В. Халипова; отв. за выпуск Н. С. Поваляева. – Минск: РИВШ, 2005. – С. 72–81.
87. Поваляева, Н. С. Английская женская проза XX века: материалы и методические рекомендации по спецсеминару для студентов отделения английской филологии / Н. С. Поваляева. – Минск: РИВШ, 2005. – 55 с.
88. Поваляева, Н. С. Англо-американская феминистская критика: история и некоторые теоретические аспекты / Н. С. Поваляева // Проблемы истории литературы. Вып. 18; под ред. А. А. Гугнина. – Москва – Новополоцк, 2004. – С. 236–244.
89. Поваляева, Н. С. Дженет Уинтерсон, или Возрождение искусства лжи / Н. С. Поваляева. – Минск: РИВШ, 2006. – 281 с.

90. Полякова, Л. В. Поэзия и современность: “за” и “против” / Л. В. Полякова. – М.: Современник, 1989. – 302 с.

91. Пра час і пра сябе. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск: Беларусь, 1996. – 392 с.

92. Пушкарёва, Н. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук / Н. Пушкарёва // Женщина. Гендер. Культура. – М.: МГЦИ, 1999. – С. 15–34.

93. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 2-е выд., дапрац. і дапоўн. – Мінск: Вышэйш. шк., 1987. – 414 с.

94. Радзiк, Р. Рэлігійныя перадумовы фарміравання беларускай нацыі / Р. Радзiк // Беларусіка-Albaruthenica. – Кн. 2: Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Маладзечна, 19–20 жн. 1992 г. – Мінск, 1992. – С. 272–279.

95. Русская и белорусская литература на рубеже XX–XXI веков. К 70-летию кафедры русской литературы: сб. науч. Ст. В 2 ч. Ч. 2 / под ред. проф. С. Я. Гончаровой–Грабовской. – Минск: РИВШ, 2010. – 242 с.

96. Семашкевіч, Р. Адчуванне шляху: [аб творчасці паэтэсы Н. Мацяш] / Р. Семашкевіч // ЛіМ. – 1980. – 1 жн. – С. 6–7.

97. Семашкевіч, Р. Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт. / Р. Семашкевіч. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 206 с.

98. Семяжон, Я. Запрашэнне ў свет паэтычнага / Я. Семяжон // Польша. – 1962. – № 9. – С. 183–186.

99. Сильнова, Л. Д. Чтение – освоение космического пространства / Л. Д. Сильнова // Вестник БАЕ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://fantlab.ru/blogfiles/b42417/> Из чит автобиограф.pdf. – Дата доступа: 28.02.2017.

100. Смаль, В. М. Мастацкі свет паэзіі Н. Мацяш як экзістэнцыйная сістэма: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. / В. М. Смаль; Брэсцкі дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст, 2006. – 22 с.

101. Соловьёв, В.С. Сочинения: в 2 т. / В.С. Соловьёв; сост., подгот. текста и прим. Н.В. Котрелева, Е.Б. Рашковского. – М.: Правда, 1989. – Т. 2. – 735 с.

102. Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф. (да 80-годдзя НАН Беларусі), Мінск, 28 мая 2008 г. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 548 с.

103. Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навукавай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г. / Мазырскі пед. ун-т імя І.П. Шамякіна; адк. рэд. А. У. Сузько. – Мазыр: УА МДПУ, 2007. – 251 с.

104. Тарасюк, Л. Вернасць вытокама: фальклорныя традыцыі ў суч. беларус. паэзіі / Л. Тарасюк. – Мінск: Універсітэцкае, 1985. – 125 с.

105. Тарасюк, Л. Непадзельнасць / Л. Тарасюк // Роднае слова. – 1993. – № 9. – С. 29–31.

106. Тарасюк, Л. Святасць даверу: [штрыхі да творчага партрэта Н. Мацяш] / Л. Тарасюк // Маладосць. – 1985. – № 12. – С. 158–163.
107. Тимофеев, Л. И. Слово в стихе / Л. И. Тимофеев. – Москва: Сов. писатель, 1982. – 342 с.
108. Тычына, М. Несвоечасовы рамантызм / М. А. Тычына // Роднае слова. – 2003. – № 4. – С 10.
109. Усманова, А. Беззащитная Венера / А. Усманова // ARCHE: Кабеты. – 1999. – № 3. – С. 225.
110. Феминизм: Восток. Запад. Россия. – М.: Наука. Издат. фирма «Восточная литература», 1993. – 243 с.
111. Феминистская критика и ревизия истории политической философии / Сост. М.Л. Шенли, К. Пейтмен; Пер. с англ. под ред. Н. А. Блохиной. – М.: РОССПЭН, 2005. – 400 с.
112. Фіцнер, Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларус. літ. XX ст.: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01. / Т. А. Фіцнер; Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель, 2003. – 20 с.
113. Хубер, Д. Теория гендерной стратификации / Д. Хубер // Антология гендерных исследований. Сб. пер. / сост. и коммент. Е. И. Гаповой и А. Р. Усмановой. – Минск: ПроPILEI, 2000. – С. 77–98.
114. Чабан, Т. К., Гарадніцкі, Я.А. Сучасная паэзія і фальклор / Т. К. Чабан, Я. А. Гарадніцкі // АН БССР, Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1988. – 128 с.
115. Чабан, Т. К. Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі / Т. К. Чабан. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 176 с.
116. Чабан, Т. К. Пад знакам васілька / Т. К. Чабан // ЛіМ. – 1986. – 14 лют. – С. 6.
117. Чарота, І. А. Пошук спрадвечнай існасці: беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння / І. А. Чарота. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 159 с.
118. Шамякіна, Т. І. Анталагічныя асновы беларускай мастацкай літаратуры / Т. І. Шамякіна // Беларус. мова і літ. – 2007. – № 1. – С. 6–13.
119. Шамякіна, Т. І. Беларуская класічная літаратура і міфалогія / Т. І. Шамякіна. – Мінск: БДУ, 2001. – 184 с.
120. Шамякіна, Т. І. Міфалогія Беларусі. Нарысы / Т. І. Шамякіна. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 400 с.
121. Шамякіна, Т. І. Элементы беларускай геасофіі як аснова нацыянальнай літаратурнай класічнай традыцыі // Беларус. філалогія: зб. навук. прац вучоных філал. ф-та Белдзяржуніверсітэта / пад агул. рэд. д-ра філал. навук І. С. Роўды. – Мінск: ВТАА “Права і эканоміка”, 2003. – С. 97–105.
122. Швед, І. А. Дэндралагічны код беларускага традыцыйнага фальклору: манаграфія / І. А. Швед; Нац. АН, Ін-т мастацтвазнаўства,

этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы, Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст: УА, БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2004. – 301 с.

123. Швед, І. А. Раслінныя сімвалы беларускага фальклору: манаграфія / І. А. Швед. – Брэст: Выд-ва Брэст. дзярж. ун-та, 2000. – 159 с.

124. Шеллинг, Ф. Философия искусства / Ф. Шеллинг. – Москва: Мысль, 1966. – 496 с.

125. Шматкова, І. Наталіцца роднасці святлом...: Агульнае і адметнае ў творчасці Е. Лось, Н. Мацяш, Г. Каржанеўскай / І. І. Шматкова; навук. рэд. А. І. Бельскі. – Мінск: Ковчег, 2011. – 148 с.

126. Шпакоўскі, І.С. Тыпізацыя ў лірыцы: формы і сродкі / І. С. Шпакоўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 144 с.

127. Шпакоўскі, І. Узрушанасць / І. Шпакоўскі. Мінск: Маст. літ., 1978. – 175 с.

128. Яскевіч, А. Ад слова – да вобраза / А. Яскевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – 116 с.

Выданне твораў беларускіх паэтаў і літаратурны праэс другой паловы XX стагоддзя

Перыяды літаратурнага праэсу	Паэтэса (гады жыцця) – год, калі быў надрукаваны першы верш	Першая кніга паэты	Зборнікі паэты, выдадзеныя ў гэты час
1945–1955 (першае пасляваеннае дзесяцігоддзе)	Е. Лось (1929–1977) – 1948		К. Буйло (1893–1986) “Світанне” (1950), “Выбранае” (1954) Н. Тарас (1916–2006) “Суніцы” (1946), “Вершы” (1952)
1956–1965 (літаратура перыяду дэмакратычнага абнаўлення грамадства)	В. Вярба (1942–2012) – 1958 Н. Мацяш (1943–2008) – 1962 Я. Янішчыц (1948–1988) – 1964 Р. Баравікова (нар. у 1947) – 1966	Е. Лось “Сакавік” (1958) В. Вярба “Вочы вясны” (1962)	К. Буйло “На адноўленай зямлі” (1961), “Май” (1965) Н. Тарас “Кветка шчасця” (1958), выбр. “Па-над белым яварам” (1966) Э. Агняцвет (1913–2000) “Белая рабіна” (1959), “Лірыка” (1965) Е. Лось “Палачанка” (1962), “Людзі добрыя” (1963), “Хараство” (1965)

1966–1985	Н. Шклярава (нар. у 1947) – 1961 Г. Каржанеўская (нар. у 1950) – 1967 Т. Бондар (1945–2006) – 1970 А. Хатэнка (нар. у 1956) – 1978 Г. Бульыка (нар. у 1960) – 1983 Л. Рублёўская (нар. у 1965) – 1983 Л. Сільнова (нар. 1957) – 1985	Я. Янішчыц “Снежныя грамніцы” (1970) Н. Мацяш “Агонь” (1970) Н. Шклярава “Мая вёска” (1971) Г. Каржанеўская “На мове шчасця” (1973) Т. Бондар “Захапленне” (1974) Р. Баравікова “Рамонкавы берэг” (1974)	К. Буйло Выбранае (1968, 1976, 1981), “Роднаму краю” (1973) Н. Тарас “Праметэю іду пакланіцца” (1981), “У тапаліную замель” (1976) Э. Агняцвет “Круглы год” (выбр., 1966), “Жаданне” (1971), “Спадзяванне калыханак” (1983) Е. Люсь “Яснавокія малывы” (1967), выбр. “Вяшны зруба” (1969), “Перавал” (1971), “Галінка з яблыкам” (1973), выбр. “Лірыка” (1975), “Лірыка ліпеня” (1977), Выбр. у 2 т. (1979), “Валошка на мяжы” (1984) В. Вярба “Белыя пісьмы” (1967), “Пралеска” (1968), “Высакосны год” (1969), “Сіняя бухта” (1975), “Выбранае” (1976), “Альфа” (1978), “Мая маленькая планета” (1982) Я. Янішчыц “Дзень вечаровы” (1974), “Ясельда” (1978), “На беразе пляча” (1980), “Пара любові і жалю” (1983), “Каліна зімы” (1987), “У шуме жыгняга святла” (1988) Н. Мацяш “Удзячнасць” (1973), “Раглы суровая” (1976), “Трыручэнне вясны” (1979), “Поўны келіх” (1982), “Жнівень” (1985) Р. Баравікова “Слухаю сэрца” (1978), “Такое кароткае лета” (1981), “Адгукнулася голасам жалейкі” (1984) Т. Бондар “Акно ў восень” (1977), “...І голас набыла душа” (1980), “Святочны снег” (1981), “Чырвоны месяц года” (1985) Г. Каржанеўская “Мой сад” (1976), “Званы гадоў” (1980), “Жыла-была” (1983) Н. Шклярава “Міг і вечнасць” (1979)

1986–2000		Г. Булыка “Сінтэз” (1986) Л. Рублёўская “Крокі па старых лесвіцах” (1990) А. Хатэнка паэма “Здзічэлае рэха вясны” (1991) Л. Сільнова “Ластаўка ляціць” (1993)	Э. Агняцвет “Закаханым” (1983), “І смутак, і святло” (1996) Н. Тарас “Праз вятры-завет” (1986) В. Вярба “Яраслаўна” (1986), “Белыя пісьмы” (1987), выбр. “Апошні верасень” (1995) Н. Мацяш выбр. “Паварот на лета” (1986), “Шчаслівай долю назаві” (1990) Р. Баравікова “Каханне” (1987), выбр. “Пад небам першага спаткання” (1990), “Юстэрка для самотнай” (1992) Т. Бондар “Спадчыны боль” (1987), “Адна” (1989), “Хачу назваць цябе каханым...” (1991), “Час душы, мой час вячэрні...” (1995) Г. Каржанеўская “Вечны волгук” (1988), “Невымоўнае” (1991), “Асенні мёд” (1999) Н. Шклярава “Дзічка” (2000) Л. Рублёўская “Адукацыя” (1990), “Замак месячнага сейва” (1992), “Застаюся” (1996), “Балаган” (2000) А. Хатэнка – паэзія ў прозе “Зніч крыжовых дарог” (1992) Г. Булыка “Турмалін” (1994) Л. Сільнова “Рысасловы” (1994)

Тэст для кантролю ведаў

1. Калі былі ўведзены тэрміны “жаночая” паэзія і “жаночая” літаратура ў рускім і замежным літаратуразнаўстве?

- А) у канцы 1980-х – пачатку 1990-х гг.;
- Б) у 1920-х–1930-х гг.;
- В) у 1860-х –1870-х гг.;
- Г) у 1830-х–1840-х гг.;
- Д) у 1950-х–1960-х гг.

2. Хто з’яўляецца аўтарам тэорыі гендарнай стратыфікацыі?

- А) Д. Хубер;
- Б) З. Фрэйд;
- В) Т. Фіцнер;
- Г) Б. Фрыдан;
- Д) М. Элман.

3. Хто ўвёў у літаратуразнаўства паняцце “гінакрытыка”?

- А) Э. Шоуалтар;
- Б) Н. Павалыева;
- В) Т. Ровенская;
- Г) К. Таратута;
- Д) І. Саўкіна.

4. Каму з беларускіх даследчыкаў належаць словы: “Ёсць у літаратуры паняцце “жаночая лірыка” (1983)?

- А) У. Гніламёдаў;
- Б) Р. Семашкевіч;
- В) А. Лойка;
- Г) В. Каваленка;
- Д) В. Бечык.

5. Выберыце гады, якія адпавядаюць акадэмічнай перыядызацыі гісторыі беларускай літаратуры другой паловы XX ст.

- А) 1945–1955 гг.;
- Б) 1956–1965 гг.;

- В) 1966–1985 гг.;
- Г) 1986–2000 гг.;
- Д) 1956–1985 гг.

6. Які перыяд у беларускай літаратуры даследчык М. Арочка назваў “вятрыста-бурнае дзесяцігоддзе”?

- А) 1956 – 1965 гг.;
- Б) 1945 – 1955 гг.;
- В) 1966 – 1976 гг.;
- Г) 1986 – 2000 гг.;
- Д) 1950 – 1960 гг.

7. Алегорыяй чаго сталі суніцы ў вершах Ніны Тарас?

- А) крыві;
- Б) кахання;
- В) радзімы;
- Г) лета;
- Д) дзяцінства.

8. Каму з паэтэс належаць наступныя радкі з верша:

*Эх, мая доля, доля дзяўчыны, –
Цяжка застацца адной!..
Помню, любіла, казаў: “Не пакіну...”
Арыштавалі вясной...*

- А) Е. Лось;
- Б) Н. Тарас;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

9. Якая паэтэса “вельмі рада, // што радзілася ў сакавіку”?

- А) Е. Лось;
- Б) Н. Тарас;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Р. Баравікова.

10. Каму належаць радкі з верша?

*Табе складаю шчыры свой санет,
Прапрадзедзёў маіх жывая мова, -
Майго народа першая аснова,
Душы яго шырокі, чысты свет.*

- А) Е. Лось;
- Б) Н. Тарас;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

11. Хто аўтар радкоў з верша, які стаў папулярнай песняй?

*У суботу Янка
Ехаў ля ракі,
Пад вярбой Алёна
Мыла ручнікі...*

- А) Е. Лось;
- Б) Н. Тарас;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

12. Якую паэму Веры Вярбы крытыкі назвалі “рэбус-паэмай”?

- А) “Каліна”;
- Б) “Альфа”;
- В) “Мая маленькая планета”;
- Г) “Асенні мёд”;
- Д) “Барбара Радзівіл”.

13. Як “класіфікавала” сваю творчасць Яўгенія Янішчыц?

- А) аптымістычна-горкая;
- Б) кісла-салодкая;
- В) безнадзейная;
- Г) аптымістычная;
- Д) душэўная.

14. Якая паэтэса адна з першых у беларускай паэзіі другой паловы ХХ ст. і найбольш актыўна ўвяла ў сваю творчасць рэлігійную тэму і жанр малітвы?

- А) Е. Лось;
- Б) Т. Бондар;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

15. Як называецца першы зборнік вершаў Я. Янішчыц?

- А) “Снежныя грамніцы”;
- Б) “Сакавік”;
- В) “Вочы вясны”;
- Г) “Агонь”;
- Д) “На мове шчасця”.

16. Каму з паэтэс належыць наступнае вызначэнне: “жаночы ненавісны лёс, замкнуты ў вечным крузе болю”?

- А) Е. Лось;
- Б) Т. Бондар;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

17. Дзе нарадзілася Я. Янішчыц?

- А) в. Рудка Пінскага р-на Брэсцкай вобл.;
- Б) в. Лясішча Слуцкага р-на Мінскай вобл.;
- В) в. Нівы Бярозаўскага р-на Брэсцкай вобл.;
- Г) в. Пешкі Бярозаўскага р-на Брэсцкай вобл.;
- Д) в. Сваткі Мядзельскага р-на Мінскай вобл.

18. Каму належаць наступныя паэтычныя радкі?

*Сяброўкі абсталёваюць кватэры,
Я п'ю ў лясах на досвітках расу
І незалежна, з выглядам гетэры,
Чыёсцьці сэрца ў кошыку нясу.*

- А) Е. Лось;
- Б) Р. Баравікова;

- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

19. Якую паэтэсу, нягледзячы на тое, што яна пісала і ўрбаністычныя вершы, даследчыкі называюць “пясняркай вясновага жыцця”?

- А) Е. Лось;
- Б) Р. Баравікова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

20. У якой паэтэсы самым яркім вобразам-сімвалам родных мясцін сталі суніцы?

- А) Е. Лось;
- Б) Р. Баравікова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

21. Якую паэтэсу літаратуразнаўца Д. Бугаёў назваў “самай яркай беларускай паэтэсай”?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

22. Якую паэтэсу даследчыца Г. Кісліцына назвала “секс-сімвалам беларускай літаратуры”?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

23. Інтымная лірыка якой паэтэсы была названа даследчыкамі “адной з лепшых старонак у беларускай паэзіі”?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) В. Вярба.

24. На лірычную творчасць якой з беларускіх паэтэс перакладчыцкая дзейнасць аказала найбольшы ўплыў?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

25. Хто з паэтэс першыя свае вершы ўстаўляла ў школьныя сачыненні?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

26. Якая беларуская паэтэса, так як і аўстрыйская паэтэса Крысціна Лавант, хворая ад нараджэння, усё сваё жыццё прысвяціла літаратуры?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

27. Хто з паэтэс даў наступнае лірычнае азначэнне гісторыі?

*Гісторыя – не могільнік глухі,
Дзе подзвігі людскія і грахі
З нябожчыкамі закапаны.
Гісторыя балючая, як рана.*

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

28. Каго з паэтэс назвалі “адной з самых касмічных сучасных беларускіх паэтак”?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

29. Лірычную гераіню якой паэтэсы назвалі: “Яна не каханка, а жонка, маці і гаспадыня”?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

30. Хто з аўтараў надзяляе сябе наступнымі запамінальнымі номенамі-наватворамі?

*Ты, паэтка,
Ты, вар’ятка,
Песня-Спетка,
Душа-ў-Пятка! <...>
Глупства-Сведка,
Шчасця-Матка.*

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

31. Хто з прадстаўніц беларускай жаночай плеяды другой паловы XX ст. стаў пісаць у новым авангардным, мадэрнісцкім кірунку?

- А) Р. Баравікова;
- Б) Л. Сільнова;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

32. Выберыце паэтэс, у творчасці якіх паняцце радзімы мае выразную рэгіянальную прыкмету, якая вызначаецца акцэнтным сцверджаннем зродненасці паэтэс з Палесsem як адметным культурна-этнаграфічным ландшафтам.

- А) Р. Баравікова;
- Б) Н. Шклярава;
- В) Я. Янішчыц;
- Г) Н. Мацяш;
- Д) Г. Каржанеўская.

Змест

Уводзіны	3
Беларуская жаночая лірыка як аб’ект навуковага даследавання	6
Лірыка беларускіх паэтэс і літаратурны працэс другой паловы XX стагоддзя	23
“У кожнай песні доля свая...”: жыццё і лірыка Ніны Тарас	33
Еўдакія Лось: біяграфія ў вершах	41
“Як гэта цяжка быць жанчынай...”: жыццё і лірыка Веры Вярбы	48
Мастацкі свет паэзіі Яўгеніі Янішчыц	57
Яна імкнулася быць шчырай. Шчырай ва ўсім...: жыццёвы і творчы шлях Таісы Бондар	68
Люстэрка паэзіі Раісы Баравіковай	76
Увасабленне сусветнага літаратурнага вопыту ў творчасці Ніны Мацяш	83
“З адказнасцю за свой дар”: паэтычная творчасць Галіны Каржанеўскай	91
“Нетутэйшая тутэйшая”: мастацкі свет паэзіі Людкі Сільновай	105
Заклучэнне	112
Спіс рэкамендаванай літаратуры	119
Выданне твораў беларускіх паэтэс і літаратурны працэс другой паловы XX стагоддзя	131
Тэст для кантролю ведаў	134

Для нататак

Вучэбнае выданне

Шматкова Ірына Ігараўна

**БЕЛАРУСКАЯ
ЖАНОЧАЯ ПАЭЗІЯ
ДРУГОЙ ПАЛОВЫ
XX СТАГОДДЗЯ**

У аўтарскай рэдакцыі

Камп'ютарная вёрстка *А. А. Пархомчык*

Падпісана да друку 04.09.2017. Фармат 60×84/16.

Папера афсетная. Рызаграфія.

Ум. друк. арк. 8,37. Ул.-выд. арк. 6,23. Тыраж 50 экз. Заказ 71.

Выдавец і паліграфічнае выкананне

дзяржаўная ўстанова адукацыі

«Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/174 от 12.02.2014.

Вул. Маскоўская, 15, 220007, г. Мінск.